

Plyndrer og jurist

**Bobestyrernes behandling av inndratt jødisk eiendom i Oslo og Aker under
Holocaust i Norge, 1942-1944**

Adrian Busk Strømsmoen

Masteroppgave i Historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

Humanistisk fakultet

Universitetet i Oslo

Høsten 2019

Forord

Dette har vært et utrolig interessant prosjekt å jobbe med til tross for at jeg slet med å se for meg at jeg faktisk kom til å fullføre det, og selv nå som jeg er ferdig er det vanskelig å tro. Uansett vil jeg først og fremst gi en stor takk til min veileder Carl Emil Vogt ved Holocaust-senteret på Bygdøy. Hans gode tilbakemeldinger, oppmuntring, og tålmodighet hver gang jeg greide å komme for sent til et veiledermøte fordi bussrutene nok en gang hadde forandret seg er blitt satt enormt pris på gjennom hele prosessen disse to årene. I tillegg vil jeg takke tidligere masterstudent i historie Thomas Waller for nyttige tips og for å ha anbefalt meg å ta kontakt med Holocaust-senteret i utgangspunktet. Jeg vil også takke begge mine foreldre. Min far for å ha vært så mottakelig til alt av snakk og mas hver gang jeg oppdaget noe nytt og interessant i kildene eller trengte å lufte mine resonnement. Min mor for å ha latt meg låne et rom i hennes leilighet hvor jeg kunne sitte i fred og ro de siste månedene av arbeidet, og ikke minst for å ha vært villig til å fungere som min sjåfør når det trengtes. Uten dere ville dette prosjektet aldri latt seg gjennomføre.

Adrian Busk Strømsmoen

Oslo, november 2019

Sammendrag

26. oktober 1942 ble en skjebnesvanger dag for jødene i Norge. Samtidig som alle jødiske menn over 15 ble arrestert vedtok Nasjonal Samlings regime loven om inndragning av jødiske formuer. En lov som sa at alle eiendeler og formuer eid av jøder skulle inndras til fordel for staten. Dette var en del av den økonomiske likvidasjonen av jødene som var et viktig aspekt av nazistenes ønske om jødernes totale tilintetgjørelse. Ikke lenge etter loven ble innført ble Likvidasjonsstyret opprettet. Dette styret fikk i oppgave å styre inndragningen av jødernes formuer. For å utføre dette arbeidet oppnevnte styret en rekke personer, mange av dem advokater, til såkalte bobestyrere. Deres oppgave var å registrere og avvikle alle jødernes formuer, eiendeler og boliger. Det er disse bobestyrerne som denne oppgaven handler om, og hvordan de utførte denne behandlingen av fem jødiske familier i Oslo og Aker. Deres bo, som hver av jødernes samlede formuer og eiendeler ble kalt, er blitt grundig undersøkt for å legge frem hvordan bobestyrernes behandling ble utført. I alt var det seks forskjellige bobestyrere som stod for arbeidet å behandle boene til disse fem jødiske familiene. Hvordan behandlet bobestyrerne disse boene, hvilke motivasjoner hadde de og hvordan påvirket disse motivene behandlingen er de sentrale spørsmålene i oppgaven. Oppgaven kommer frem til at denne behandlingen ble systematisk gjennomført, dog ikke uten problemer underveis. Ulike bo ba gjerne på ulike utfordringer på bakgrunn av for eksempel hvor verdifulle de var, eller om det fantes spesielle omstendigheter rundt jødene selv. De fleste bobestyrerne ser ut til å ha vært styrt av økonomiske motiv med tanke på at arbeidet var godt betalt, og det er lite som tyder på at de var drevet av en ideologisk overbevisning under behandlingen. Om noen av disse motivene påvirket arbeidet i noen særlig stor grad var det ønsket om å inndra så mange verdier som mulig til fordel for NS-regimet.

Innholdsfortegnelse

1	Introduksjon	1
1.1	Innledning	1
1.2	Historisk bakgrunn	1
1.3	Historiografi og teori.....	4
1.4	Forskningsspørsmål	10
1.5	Avgrensning av oppgaven	10
1.6	Kilder og metode.....	11
1.7	Disposisjon	13
2	Bobestyrerne i norsk litteratur	14
2.1	Innledning	14
2.2	Bobestyrerne i Oslo og Aker	14
2.3	Bobestyrerne i distriktene	20
2.4	Oppsummering	23
3	Bakgrunn og aktører	25
3.1	Innledning	25
3.2	Inndragningen av jødiske eiendeler i Tyskland	25
3.3	Loven av 26. oktober og opprettelsen av likvidasjonsstyret.....	26
3.4	Jødene.....	29
3.4.1	Familien Krupp	30
3.4.2	Familien Jaffe	32
3.4.3	Familien Kassan.....	33
3.4.4	Familien Samersav	34
3.4.5	Familien Stiris.....	35
3.5	Bobestyrerne	36
3.5.1	Sophus Noreger	37
3.5.2	Carl-Martin Kramer.....	38
3.5.3	Petter Harlem	40
3.5.4	Almer Haug	41
3.5.5	Andris Berge	42
3.5.6	Olav Howlid Evju	44
3.6	Oppsummering	46
4	Registrering av boene og fordeling av eiendelene	47
4.1	Innledning	47
4.2	Registrering av boene og publisering av proklama i Fritt Folk	47
4.3	Registreringen av boene til familien Jaffe	49
4.4	Registreringen av boene til familien Krupp	52
4.5	Registreringen av boene til familiene Samersav og Kassan.....	56
4.6	Registreringen av boene til familien Stiris.....	60
4.7	Fordeling av eiendom på samlesentralene	64
4.8	Oppsummering	69

5	Betalingskrav og utfordringer under behandlingen av boene	71
5.1	Innledning	71
5.2	Tyveri og oppgjør med tyske myndigheter om boet til Israel Krupp	71
5.3	Frigjøringen av boet til Leon Samersav	74
5.4	Behandlingen av boet til Max Martin Kassan	76
5.5	Ulike betalingskrav på inndratt eiendom	79
5.6	Oppsummering	91
6	Oppsummering og konklusjon	93
6.1	Behandlingen av jødebo	93
6.2	Motiv for behandlingen	99
6.3	Avsluttende tanker og videre forskning	101
	Litteraturliste	103
	Kilder	107
	Ordliste	111
	Vedlegg 1 – Jødene	114
	Vedlegg 2 – Bobestyrerne	115
	Vedlegg 3 – Flyfoto over bydel Sagene anno 1930	116
	Vedlegg 4 – Kart over Oslo anno 1938 med avmerkede adresser	117
	Vedlegg 5 – Snublesteiner lagt ned til minne om familiene Krupp og Stiris .	118

1 Introduksjon

1.1 Innledning

Denne oppgaven skal handle om et utvalg bobestyrere, menn som ble gjort ansvarlig for jøders bo, under den tyske okkupasjonen av Norge under andre verdenskrig. Jeg vil se på hvordan de behandlet disse boene de ble gjort ansvarlige for, deres motiver, og hvordan disse motivene kan ha påvirket deres arbeid under inndragningen av jødiske eiendeler. En prosess som var styrt av det såkalte Likvidasjonsstyret per loven av 26. oktober 1942. Jeg skal undersøke fem jødiske familier og hvordan deres bo ble behandlet av til sammen seks bobestyrere fra inndragningen begynte senhøsten 1942 og gjennom hele prosessen. Jeg har valgt å skrive om dette fordi det er et tema som interesserer meg på grunnlag av hvor lite forskning som er gjort om bobestyrerne i utgangspunktet, og at det er spennende å være en del av noe nytt innenfor historiefaget. Jeg synes også at behandlingen av jødene i oppgjøret i Norge etter krigen tok lite hensyn til det de hadde vært utsatt for, og jeg mener at ved å øke oppmerksomhet rundt og belyse det de ble utsatt for under krigen vil deres skjebne også settes mer i perspektiv. Å bidra til å skildre og skape et større bilde i den kollektive bevisstheten om Holocaust i Norge er derfor noe som engasjerer meg, og samtidig noe jeg synes er et viktig bidrag til norsk historieforskning.

1.2 Historisk bakgrunn

Høsten 1942 ville vise seg å være skjebnesvanger for jødene i Norge. I tiden som fulgte etter okkupasjonen i 1940 var det sakte, men sikkert gjennomført tiltak for å kontrollere dem. I motsetning til andre okkuperte land i Europa, for eksempel Nederland, Belgia og Frankrike, tok det tid før myndighetene begynte prosessen med å få kontroll over de 2100 norske jødene som bodde i Norge på dette tidspunktet. Først i januar 1942 ble spesielle tiltak satt i verk. De ble utstedt nye identifikasjonspapirer hvor det skulle stå om de var jøder, og all informasjon om dem skulle registreres hos norske myndigheter og politiet. Noe annet som skilte Norge fra andre okkuperte land var at initiativet til registreringen og arrestasjonen av jødene i stor grad kom fra norske myndigheter og NS-regimet. Tyske myndigheter ville holde seg mer diskret i sin innblanding i land som Norge

ettersom antallet jøder var såpass lavt, ifølge Øystein Hetland. Om de blandet seg mer aktivt inn i prosessen ville det bare skape problemer mente tyskerne da behandlingen av jødespørsmålet ble tatt opp under Wannsee-konferansen i 1942. Nordmenn ble sett på som like raserene som dem selv, og de ville derfor forsøke å holde det norske folk på sin side så godt det lot seg gjøre.¹

De første arrestasjonene ble utført noe tilfeldig og jødene i Norge syntes det var vanskelig å tolke politikken omkring dette. Noen jøder ble tatt, mens andre kun var ofre for overgrep eller ble for øyeblikket latt være i fred. De første massearrestasjonene fant sted i Nord-Norge i sammenheng med Tysklands planlagte invasjon av Sovjetunionen i 1941. Videre ble nærmere 50 jøder i Oslo-området arrestert og internert av samme grunn. Først året etter, som en del av forberedelsene til deportasjonen høsten 1942, fant ytterligere massearrestasjoner sted.²

De første av disse skjedde 6.-8. oktober i Trondheim. Disse ble utført under en unntakstilstand som ble satt i verk, antagelig for å skjule den egentlige intensjonen bak arrestasjonene. 24. oktober ble det innført en lov som ga myndighetene midler til arrestasjoner av personer som «mistenkes for visse overtredelser» eller «å fremme folke- eller statsfiendtlige bestrebelser». Natt til 26. oktober ble aksjonen, som var et samarbeid mellom statspolitiet, ordinære norske politistyrker og enheter fra Germanske-SS Norge, utført. De arresterte jødene, i første omgang alle menn over 15, ble internert ved ulike leirer, deriblant 300 som ble internert ved Berg leir som for øvrig var den eneste rene norske leiren i landet. Denne leiren var blitt etablert i 1942 og var drevet av NS-regimet med norsk vaktstab.³

Den første store deportasjonen av norske jøder skulle finne sted i november. Ytterligere arrestasjoner fant da sted i området Oslo-Akershus samtidig som jøder fra andre regioner i landet, deriblant ulike interneringsleirer, ble transportert til hovedstaden. Denne gangen var det kvinner, barn og eldre som ble arrestert. 26. november fant den største deportasjonen sted via skipet DS Donau sammen med Monte Rosa i Oslo havn.⁴ Omtrent 555 norske jøder, menn, kvinner og barn,

¹ Bjarte Bruland, *Det norske Holocaust, forsøket på å tilintetgjøre de norske jødene*, HL-senterets temahefte nr. 7. HL-senteret. (Oslo: 2008), 20-24.

Øystein Hetland, *Kva visste Nasjonal Samling om Holocaust?*. HL-senterets temahefte nr. 17, HL-senteret (Oslo: 2012), 26-27.

² Bjarte Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, Dreyers forlag (Oslo: 2017), 16-18.

³ Bruland, *Det norske Holocaust, forsøket på å tilintetgjøre de norske jødene*, 17.

Øystein Hetland, *Kva visste Nasjonal Samling om Holocaust?*, HL-senteret (Oslo: 2012), 29.

⁴ Bruland, *Det norske Holocaust, forsøket på å tilintetgjøre de norske jødene*, 675 og 698.

ble sendt fra landet den 26. november 1942. To andre deportasjoner fant sted. Monte Rosa igjen den 19. november med rundt 20 jøder om bord, og MS Gotenland som var det siste skipet som ble sendt den 24. februar 1943 og hadde 158-68 jøder om bord. Totalt ble over 770 jøder sendt fra Norge til konsentrasjonsleirer på kontinentet. Kun 34 av disse kom tilbake til Norge. Blant dem var kun to kvinner og ingen barn.⁵

Samtidig som massearrestasjonene fant sted vedtok NS-regimet den 26. oktober 1942 en lov som gjorde det mulig for dem å beslaglegge eiendom og formuer som tilhørte norske jøder. Denne loven ble kalt «lov om inndragning av formue som tilhører jøder». Den sa blant annet at «formue av enhver art som tilhører jøde som er norsk statsborger, eller jøde uten statsborgerrett som oppholder seg her i landet, inndras til fordel for statskassen». På denne tiden var det generelt problemer med husmangler, varemangel og rasjoneringen av varer av alle slag. De eiendommene og midlene som ble inndratt er derfor viktig å se i kontekst av dette i forhold til hvordan de ble fordelt og tatt i bruk. Man kan se det som et forsøk av NS både på å berike seg selv og staten, og å løse eller utnytte de samfunnsproblemer som allerede var tilstede. Allerede innen denne loven var satt til verks var jødiske forretninger blitt overtatt av norske myndigheter og jødiske eiendeler samt private eiendommer inndratt i Trondheim i 1941-42 av kommandanten for det tyske sikkerhetspolitiet i byen, Gerhard Fleisch.⁶

De fleste jødene i Norge var selvstendig næringsdrivende, og ifølge Skarpnesutvalget, *NOU 1997:22*, var det 401 jødiske bedrifter totalt i landet. Disse inkluderte blant annet frukt- og tobakksforretninger, konfeksjonsforretninger og forretninger som spesialiserte seg på ulike typer håndverksarbeid. Dette betydde derimot ikke at de var spesielt velstående. Nasjonal samling hadde selv oppdaget via sine statistikker hvor overraskende lite kapital jødene i Norge hadde. Dette passet naturligvis ikke inn i deres konspirasjonsteorier om jødernes økonomiske makt i samfunnet, og mange mente derfor at jødene selv oppga feil data og at statistikken derfor var ukorrekt. Loven av 26. oktober 1942 førte også til tyveri og plyndring. Jøders eiendeler ble sett på som fritt vilt og mange utnyttet jødernes desperasjon til å ta fra dem deres eiendeler og tjene på det selv. Det nevnes

⁵ Bruland, *Det norske Holocaust, forsøket på å tilintetgjøre de norske jødene*, 17-20.

Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 668-671.

Oskar Mendelsohn, *Jødeforfølgelsene i Norge under 2. verdenskrig*, Norges hjemmefrontmuseum (Oslo: 1990), 21.

Christopher S. Harper, *Hva var kjent om jødeutryddelsene før Donau-deportasjonen?*, *Samtiden* nr 1 2015, 106-121.

⁶ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 477-480.

alt i fra tyveri av sprit, kjøleskap og folk som tok seg inn i jøders leiligheter.⁷

For å kunne behandle den mengden eiendeler og økonomiske midler som ble inndratt i henhold til loven 26. oktober ble etter kort tid det såkalte Likvidasjonsstyret opprettet. På det meste hadde styret rundt 50 ansatte, og styrte 63 bobestyrere rundt om i landet ifølge en liste utarbeidet av styret selv. Disse ble gjort ansvarlige for alle inndratte jødiske bo. 24 av dem var advokater, ellers inkluderte listen en sorenskriver, en bokhandler og mange andre oppført som «cand. jur». Mot slutten av okkupasjonen hadde styret inndratt eiendeler og formuer til en verdi av 8 millioner kroner i datidens verdi. Disse bobestyrerne er det oppgaven skal handle om. De fikk en liste med instruksjoner fra likvidasjonsstyret om hvordan de skulle utføre sitt arbeid. Blant annet stod det at gjennomføringen av likvideringen måtte «behandles med den omsorg og hederlighet som behandlingen av offentlige midler tilsier».⁸

1.3 Historiografi og teori

I introduksjonskapitlet til boken *Historiography of the Holocaust* skriver Dan Stone: «(...) there is no doubt that the literature on the Holocaust is now so enormous that no individual can have real mastery over all its aspects».⁹ Dette sitatet illustrerer hvilken enorm utvikling Holocaust har hatt som historisk forskningsfelt de siste få tiår. Spesielt etter den kalde krigen har feltet utviklet seg takket være frigjøringen av arkivmateriale fra områder i Øst-Europa som hadde vært en del av den tidligere Sovjetunionen. Tilgang til disse kildene har vært essensielt for å kunne danne en mer fullstendig historisk forståelse av Holocaust, og siden den gang har feltet utvidet seg i flere retninger og forskningen har blitt delt inn i flere aspekter. Disse aspektene inkluderer blant annet prosessen rundt avgjørelsene i forhold til «den endelige løsning», hvilken rolle antisemittisme har spilt, og deler av forskningen har også hatt et stort fokus på Holocaust i Øst-Europa spesielt.¹⁰ Før dette var spørsmål i forhold til motstand, medhjelpere og kollaboratører, og «the true impact of Nazism and the Second World War»¹¹, slik Dan Stone beskriver det, gjerne blitt undertrykt og manglet fokus. Det er uansett umulig å snakke om utviklingen av den historiske forskningen av

⁷ Oluf Skarpnes et. al., *NOU 1997:22*, Statens forvaltningstjeneste, statens trykning (Oslo: 1997), 14. Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 479.

⁸ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 485-487.

⁹ Dan Stone (red.), *Historiography of the Holocaust*, Palgrave Macmillan (New York: 2004), 1.

¹⁰ Stone (red.), *Historiography of the Holocaust*, 1.

¹¹ Stone (red.), *Historiography of the Holocaust*, 1.

Holocaust uten å trekke fram den anerkjente historikeren Raul Hilberg som grunnla Holocaust som forskningsfelt med sitt verk *The Destruction of the European Jews*. Boken var opprinnelig utgitt i 1961, men ble siden revidert og utgitt på nytt i tre bind i 1985.

Det aspektet av Holocaust-forskningen som denne oppgaven faller under er den økonomiske likvidasjonen av jødene¹², et aspekt som i de siste få år har fått en økt interesse blant historikere på feltet. Blant disse er Martin Dean og hans bok *Robbing the Jews – The confiscation of Jewish property in the Holocaust, 1933-1945* fra 2008 som undersøker dette aspektet helt fra nazistenes overtakelse i Tyskland og frem til krigens slutt. Dette aspektet var frem til 90-tallet gjerne regnet som sekundært og mindre viktig i forhold til den fysiske likvidasjonsprosessen av jødene i Europa, og hvordan det var blitt utført samt hvilke aktører som spilte en rolle var blitt satt lite i fokus. Det var derimot ikke blitt helt oversett. Noen viktige historikere som begynte å undersøke dette aspektet tidlig er Helmut Genschel som skrev om arianiseringen av den tyske økonomien gjennom 30-tallet i boken *Die Verdrängung der Juden aus der Wirtschaft im Dritten Reich*¹³ utgitt i 1966, og Hans van der Leeuw som har arbeidet med gjenoppreisningssaker i Nederland etter krigen. Dette inkluderer flere artikler han har skrevet som ble utgitt i boken *Studies over Nederland in oorlogstijd*¹⁴ fra 1972.¹⁵ Nyere litteratur inkluderer i tillegg til Martin Dean sitt verk en bok av Richard Z. Chesnoff med tittelen *Pack of Thieves: How Hitler and Europe Plundered the Jews and Committed the Greatest Theft in History* fra 1999.

Historieskrivingen om Holocaust i Norge er i forhold til annen historieskriving om okkupasjonstiden, en ganske ny affære med mye utrådt grunn. Årsaken til dette var at etter krigen falt fokuset på motstandsmennene og landsforræderne, og lite ble skrevet om jødene. Det at så mange nordmenn hadde vært en del av det store apparatet som hadde sendt jødene ut av landet og beslaglagt det de eide kan anses å ha blitt som en slags kollektiv stigma i samfunnet og ble skjøvet under teppet. Dette gjaldt også det som ble skrevet om krigen etterpå. Av den grunn ble Holocaust i norsk okkupasjonshistorie nevnt i liten grad, og den forskningen som var gjort var veldig fragmentert. Oskar Mendelsohn og Samuel Abrahamsen var blant de første som skrev historiske verk om jødernes lidelser i Norge på 80-tallet, og la grunnlaget for Holocaust som forskningsfelt her

¹² Se ordliste på side 111-113 om «økonomisk likvidasjon».

¹³ Oversatt tittel: *Fjerningen av jødene fra økonomien i det Tredje Riket*.

¹⁴ Oversatt tittel: *Studier av krigstidens Nederland*.

¹⁵ Martin Dean, *Robbing the Jews – the confiscation of Jewish property in the Holocaust, 1933-1945*, Cambridge University Press (New York: 2008), 7-9.

til lands. De hadde derimot lite fokus på de aspektene av norske myndigheter og byråkrati som hadde gjennomført disse prosessene mot jødene i Norge. Denne utviklingen av feltet mot et fokus på disse aktørene skulle komme senere. Bjarte Bruland forsøker å forklare denne trenden i historieforskningen rundt okkupasjonen fra datidens synspunkt ved å sitere en historiker på 1970-tallet som sa: «Jo mer destruktiv den antijødiske politikken ble, desto mindre ble skrevet ned i formelle lover, forordninger eller skriftlige ordrer».¹⁶ Det ble også ment at ordren om å utrydde de norske jødene var kommet direkte fra de tyske myndighetene i Berlin, men ingen slik ordre var noen gang blitt funnet. Bruland skriver selv at han ble frarådet å skrive om det i hovedfag i historie. Med unntak av en granskning på 1980-tallet av politiets rolle under okkupasjonen i form av boken *Mellom barken og veden – politiet under okkupasjonen* skrevet av Nils Johan Ringdal, var forskning med fokus på de utøvende partene i Norge uteblitt. Man ville gjerne tro at dette var en ren tysk prosess som nordmenn i liten grad deltok i.¹⁷

Først på 90-tallet begynte arbeidet med å behandle temaet med den grad av alvor som det fortjener. Bjarte Bruland, i tillegg til Bjørn Westlie, markerte begynnelsen på en ny periode i norsk historieforskning om Holocaust i Norge med fokus på de norske forbryterne og den utøvende makt. Deres arbeid la grunnlaget for Skarpnes-utvalget, også kalt Jødebo-utvalget, som kartla og beskrev inndragningen av norske jøders eiendom under krigen. Dette arbeidet ble fullført og utgitt i 1997. Det oppstod derimot uenigheter innad i utvalget omkring myndighetenes ansvar for reparasjon overfor jødene etter krigen. Resultatet var at Bjarte Bruland sammen med psykolog Berit Reisel splittet seg fra resten og skrev en mindretallsrapport. Flertallsrapporten forsvarte oppgjøret etter krigen og mente at «(i)ngen kunne få full erstatning for tapene under krigen, og jødene ble behandlet på linje med andre nordmenn.»¹⁸ Mindretallsrapporten på sin side argumenterte for at «den økonomiske likvidasjonen som fant sted bare kunne forstås i lys av den fysiske likvidasjonen»¹⁹, og la grunnlaget for det som ble det norske restitusjonsoppgjøret på slutten av 90-tallet.²⁰ Siden har feltet utvidet seg i stor grad. I 2002 ga Bjørn Westlie ut en bok om samme tema som het *Oppgjør – i skyggen av*

¹⁶ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 9-12. Bruland oppgir ingen konkret kilde for dette sitatet.

¹⁷ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 9-12.

¹⁸ Strategisk plan for Holocaust-senteret 2017-2020, side 5. Den er tilgjengelig online og siden ble besøkt 28. oktober 2019: https://www.hlsenteret.no/om/strategisk-plan/strategisk-plan_2017-2020_endeling-versjon.pdf

¹⁹ Strategisk plan for Holocaust-senteret 2017-2020, side 5. Den er tilgjengelig online og siden ble besøkt 28. oktober 2019: https://www.hlsenteret.no/om/strategisk-plan/strategisk-plan_2017-2020_endeling-versjon.pdf

²⁰ Strategisk plan for Holocaust-senteret 2017-2020, side 5. Den er tilgjengelig online og siden ble besøkt 28. oktober 2019: https://www.hlsenteret.no/om/strategisk-plan/strategisk-plan_2017-2020_endeling-versjon.pdf

Holocaust.²¹ I 2001 ble Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter, gjerne forkortet til Holocaust-senteret eller HL-senteret, etablert. HL-senteret, som ble etablert delvis med midler fra staten i sammenheng med restitusjonsoppgjøret etter Skarpnesutvalget, har utgitt en rekke temahefter om ulike aspekter ved temaene HL-senteret er opptatt av. Disse er skrevet av anerkjente historikere innenfor blant annet Holocaust-forskning både i Norge og internasjonalt. De siste få årene har historiografien blitt videre utvidet med oversiktsverk som Bjarte Bruland sitt enorme verk: *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, som ble utgitt i 2017. Brulands akademiske arbeid om Holocaust begynte allerede med hans hovedoppgave *Forsøket på å tilintetgjøre jødene i Norge* fra 1995, og boken hans fra 2017 følger Brulands metode om fokus på forbryterne og deres virke under okkupasjonen i Norge. Her gjennomgår han de fleste aspekt av jødernes skjebne her til lands på intet mindre enn rundt 800 sider. Det inkluderer blant annet et grundig kapittel om den økonomiske likvidasjonen av jødene i Norge. Det er også viktig å nevne *Den største forbrytelsen – ofre og gjerningsmenn i det norske Holocaust* av Marte Michelet, utgitt i 2014. Hun ga også ut en bok i 2018 med tittelen *Hva visste hjemmefronten?*

Denne oppgaven faller innenfor denne historiografiske tradisjonen om Holocaust som fokuserer på de utøvende aktørene. De som deltok i Holocaust på et eller annet vis og som bidro til å påføre jødene i Europa de lidelsene som de ble utsatt for. Diskusjonen om dette temaet begynner allerede i hvordan disse aktørene omtales. I internasjonal historiografi finnes det forskjellige definisjoner basert på hvor aktiv vedkommende var i det nazistiske systemet. Om de var ute i felten og drev overgrep på jøder personlig, satt på kontorer og bidro til å drive nazistenes byråkrati, eller om de selv var likegyldige tilskuere som lot nazistene drive sin utrydningspolitikk uten å gjøre motstand. Jevnt over kalles de likevel for *Perpetrators*, gjerningsmenn. Disse definisjonene tas blant annet opp i historikeren Raul Hildberg sin bok *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish catastrophe, 1933-1945* utgitt i 1992.²²

I norsk historiografi er derimot saken litt annerledes. Her ser man ut til å variere noe mellom ordbruken i stedet for å kalle dem gjerningsmenn generelt. Variasjonen henger sammen med

²¹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 9-12.

Bjørn Westlie, *Oppgjør – i skyggen av Holocaust*. H. Aschehoug & Co. (Oslo: Først utgitt i 2002 med ny pocket utgave i 2010).

²² Stone (red.), *Historiography of the Holocaust*, 1-3.

Jürgen Matthäus, *Historiography and the Perpetrators of the Holocaust*, i Dan Stone (red.), *Historiography of the Holocaust*, Palgrave Macmillan (New York: 2004), 197-198.

hvordan man anser hver enkelt aktør for å ha vært en del av prosessen. Om man tar bobestyrerne som eksempel vil man kunne diskutere om hvorvidt de var ideologisk motivert til å utføre den jobben de gjorde, eller om de kun så på det som en jobb uten noen annen motivasjon. Bjarte Bruland selv ser ut til å unngå ordet gjerningsmenn i sitt verk. Han bruker heller ord som «overgripere» og «aktører» i stedet for å kalle dem gjerningsmenn som sådan. På en annen side kan også ordet «overgripere» regnes som et like sterkt, om ikke enda sterkere, ord enn «gjerningsmenn». Marte Michelet på sin side nøler derimot ikke i ordbruken sin og bruker ordet «gjerningsmenn» allerede i tittelen på sin bok fra 2014. Når det gjelder bobestyrerne i denne oppgaven mener jeg at de burde ha vært klar over hva de gikk til da de ble oppnevnt av et styre dannet av Nasjonal Samling for å forvalte bo som tilhørte jøder i Norge. Dette ga dem en stilling i byråkratiet og den utøvende faktoren omkring Holocaust i Norge, og faller dermed inn under den internasjonale definisjonen av *Perpetrators*. Hva denne oppgaven angår ønsker jeg likevel å holde meg mest mulig objektiv og omtaler aktørene jeg skriver om ved navn, yrke eller tittel. Grunnen er at ordet gjerningsmenn på norsk i seg selv har negative konnotasjoner som påvirker inntrykket man får av disse personene og er ugunstig dersom man ønsker å undersøke hvem disse personene var og deres motivasjoner som aktører i NS-regimet på en objektiv måte.

Denne diskusjonen om definisjoner og ordbruk om aktørene i Holocaust illustrerer et av de teoretiske problemene rundt forskning på dette temaet, nemlig språket. Hvordan man omtaler de ulike navn og uttrykk på spesifikke handlinger under Holocaust som «jødeaksjon» og «jødedeportasjon», eller tyske uttrykk som «lebensraum» og «endlösung», som Synne Corell bruker som eksempel. En av hennes problematiseringer er hvordan denne språkbruken kan ha en tilslørende effekt over det som faktisk skjedde dersom man bruker disse uttrykkene fra tiden. Hun spør også om man i det hele tatt har et språk som på riktig måte kan beskrive det som skjedde på en presis måte. Her ser man hvordan språklige diskusjoner som hvordan man definerer og omtaler aktørene i Holocaust kan forekomme, og hvorfor de er sentrale for vår forståelse.²³

Internasjonalt, som i Norge, er det et økende felt angående forskningen av disse aktørene i det tyske statsapparatet under Holocaust. Etterhvert som fokuset til forskningen beveget seg utover fra administrasjonen i Berlin oppdaget man det enorme omfanget av tilsynelatende vanlige folk som

²³ Synne Corell, *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*, Avhandling for ph.d-graden i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie, det humanistiske fakultet, universitete i Oslo (Oslo: 2009), 28-30.

deltok i Nazi-Tysklands tiltak mot jødene. Christopher Browning var tidlig på 90-tallet blant de første som skrev om disse ordinære menneskene og hvordan de så ut til å utøve liten motstand i det de ble en del av det apparatet som gjorde det mulig for nazistene å drive sine masse mord og overgrep. Dette skrev han om i boken *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* utgitt i 1992. Ved å blant annet ta i bruk psykologiske studier gikk man mer i dybden og så på hvorfor disse personene tok del på den måten de gjorde, og ikke minst hvem de var. Denne forskningen har fått økt fokus siden 90-tallet, men har blitt kritisert for manglende kompetanse innenfor de feltene som kreves, deriblant sosiologi og psykologi, blant historikere og ikke minst at man kan risikere å glemme ofrene i saken.²⁴

En annen utfordring er forholdet mellom historisk forskning og minne. I Tyskland spesielt tok man i tiårene etter krigen en økt avstand fra Hitlertiden og de grusomhetene som hadde skjedd. Etterhvert som forskning avslørte et større og større omfang dannet det et problem hos enkelte etterkommere av disse gjerningsmennene som aldri hadde sett på sine besteforeldre som nazister, men som nå fikk vist hvordan de likevel hadde deltatt i prosessen omkring Holocaust. Man mente at de gjerningsmennene man kjente til var mordere og troende nazister, men når omfanget var blitt så stort og inkluderte så mange tilsynelatende vanlige mennesker ble hvordan man så på gjerningsmennene bak Holocaust også en viktig faktor. Dersom de hverken var mordere eller troende nazister, hvorfor deltok de da? Var det gruppepress? Var det situasjonsorientert, for eksempel miljø? Disse spørsmålene og teoretiske problemene ligger sentralt i forskningen omkring disse ordinære menneskene som endte opp som gjerningsmenn i Holocaust. Dette gjelder også i Norge hvor man i visse tilfeller aktivt forsøkte å glemme eller fortrenge sin deltakelse i Holocaust. Christhard Hoffmann trekker frem Kjersti Dybvigs beskrivelser av Stavanger i boken *Jøder og politi i Stavanger. Glemselens bekvemmelige letthet* som eksempel. Hun skriver at det ikke ble reist noen minnestein før i 2010, at det ikke fantes noen gjenstander på museum eller minnesplaketter ved de gamle jødiske forretningene i byen.²⁵ Å undersøke de mindre kjente aspektene ved Holocaust i Norge for å grave opp fortiden og opplyse nåtiden, dog ubehagelig for de involverte aktørene sine etterkommere, er av den grunn en av motivasjonene mine bak den avgrensningen jeg har gjort i

²⁴ Jürgen Matthäus, *Historiography and the Perpetrators of the Holocaust*, i Dan Stone (red.), *Historiography of the Holocaust*, 206-208 og 214.

²⁵ Jürgen Matthäus, *Historiography and the Perpetrators of the Holocaust*, i Dan Stone (red.), *Historiography of the Holocaust*, 208-211.

Christhard Hoffmann, *Nasjonalhistorie og minoritetshistorie: jødisk historiografi i Norge*, i Jan Heiret, Teemu Ryymin og Svein Atle Skålevåg (red.), *Fortalt Fortid: Norsk historieskriving etter 1970*, Pax Forlag (Oslo: 2013), 257.

denne oppgaven. Nemlig å gå i detalj angående et lite utvalg jødiske familier som gjerne lett kan glemmes når man ser på det store bildet rundt Holocaust i Norge.

1.4 Forskningsspørsmål

Jeg vil se på hvem disse bobestyrerne var, og hvordan de arbeidet ved å se på et utvalg av boene de hadde ansvar for. Hvilke motiver var til stede i forhold til behandlingen av bo og hvordan ble disse boene behandlet? For å sette det opp mer systematisk vil jeg forsøke å sette dem opp i to hovedpunkt:

- Hvordan behandlet bobestyrerne jødebo? Dette er det sentrale spørsmålet i oppgaven. Forskingen som allerede finnes på feltet, har satt lite fokus på bobestyrerne i seg selv og hvordan de utførte arbeidet sitt. Nettopp dette er det denne oppgaven handler om. Hvordan ble bobehandlingen utført, og hva innebar denne behandlingen? Jeg vil forsøke å gå gjennom hele behandlingsprosessen og sette det opp i et kronologisk perspektiv. Jeg skal også se på hvilke utfordringer de møtte underveis og hvordan de behandlet disse, og om det var noen forskjell i behandlingen av individuelle bo avhengig av dets verdi.
- Hvilke motiver hadde de og hvordan kan de ha påvirket arbeidet? Dette er et spørsmål som er viktig å ta i betraktning når man studerer menneskene som deltok i byråkratiet omkring Holocaust i Norge og hvordan det opererte. Dette refererer ikke bare til hvilke egne motiver bobestyrerne kan ha hatt, men også Likvidasjonsstyrets motiver og hvordan disse kan ha påvirket arbeidet. For å svare på dette er det også viktig å se på hvem bobestyrerne var, og hvilken bakgrunn de hadde samt bakgrunnen for den økonomiske likvidasjonen av jødene i Norge. Dette settes også i sammenheng med forrige punkt i forhold til om det er mulig å forstå dette basert på hvordan de utførte arbeidet sitt.

1.5 Avgrensning av oppgaven

Da jeg først ønsket å finne ut av hvilke bobestyrere jeg skulle skrive om baserte jeg meg først og fremst på hvor i landet jeg ville fokusere oppgaven. Jeg bestemte meg for å fokusere på Oslo grunnet dens sentrale status i forhold til Likvidasjonsstyret og deres aktivitet. Deretter tok jeg utgangspunkt i hovedoppgaven «Jødar i Kristiania» fra 2002 av *Marta Gjernes*. Intensjonen var å

finne en gruppe jøder i arbeiderklassen i et ønske om å undersøke behandlingen av de mindre boene til forskjell fra de større forretningene og mer verdifulle boene. Bo som ellers ville falle under radaren og bli ansett som mindre viktige i det store og det hele. Denne tankegangen førte meg til å se nærmere på bydel Sagene ettersom det var en av bydelene i Oslo med færrest jøder og mange arbeidere. Andre arbeiderstrøk var også av interesse. Deretter gikk jeg gjennom utgaver av NS-avisen *Fritt Folk* fra og med november 1942 til og med mars 1943. I denne perioden ble det trykt proklama²⁶ i avisen hvor mange av jødene som fikk sine eiendeler inndratt av likvidasjonsstyret ble oppført med navn og adresse. Jeg fant 13 jøder med adresser på eller i nærheten av Sagene og andre fattige arbeiderstrøk. Deretter bestemte jeg meg for å undersøke deres bomapper. To av dem fikk jeg dessverre ikke tilgang til så antallet ble redusert til 11. Ettersom mappene deres var organisert etter familier, og hver familie hadde en bobestyrer hver med unntak av familien Kassan, så økte jeg oppgavens vidde for å inkludere hele familien til disse 11 jødene. En til av disse ble fjernet da vedkommende var den eneste i sin familie jeg kunne finne og den ene bomappen som fantes var ganske liten. Totalt endte jeg opp med 5 familier og deres bo. Dette utvalget bestod av familiene Krupp, Samersav, Jaffe, Stiris og Kassan. I hver av bomappene står navnet på bobestyrerne som behandlet boene og basert på dette endte jeg opp med 6 bobestyrere som jeg skriver om i denne oppgaven. Disse var Sophus Noreger, Almer Haug, Carl-Martin Kramer, Andris Berge, Petter Harlem og Olav Howlid Evju. Disse 5 jødiske familiene og de 6 bobestyrerne introduseres nærmere i kapittel 3. Tidsmessig foregikk behandlingen av de fleste boene fra november 1942 til sent på våren 1944. Dette er av den grunn hovedsakelig det tidsrommet som denne oppgaven tar for seg. I tillegg går jeg også gjennom dokumenter fra etter krigen som landssviksakene av bobestyrerne og Tilbakeføringskontorets arbeid. Disse dokumentene er datert fra like etter krigens slutt i 1945 til så sent som 1951, men de er stort sett kun benyttet for å undersøke behandlingen av boene i tidsrommet nevnt over samt bobestyrerne selv.

1.6 Kilder og metode

Jeg baserer meg hovedsakelig på bomappene til jødeboene som ligger på Riksarkivet i Oslo for å få innsikt i hvordan boene ble behandlet og bobestyrernes rolle i prosessen. Utenom dette har jeg undersøkt andre dokumenter i Likvidasjonsstyrets mapper på Riksarkivet som i dag er organisert under Tilbakeføringskontoret. Dette organet ble omgjort fra Likvidasjonsstyret etter krigen får å

²⁶ Se ordliste på side 111-113 om «proklama».

gjennomgå Likvidasjonsstyrets fellesmasse og spore opp hvor jødene eiendeler og formuer var havnet slik at de kunne tilbakeføres. Jeg har også undersøkt landssviksakene til bobestyrerne i oppgaven for å finne ut om hvem de var. I sammenheng med dette arbeidet har jeg også undersøkt gamle aviser på Nasjonalbiblioteket i Oslo så langt tilbake som 1924, et arbeid som ikke ville vært mulig i like stor grad hadde det ikke vært for det pågående digitaliseringsarbeidet som Nasjonalbiblioteket jobber med. I tillegg til NS-avisen *Fritt Folk* inkluderer disse avisene jeg har undersøkt alt fra Morgenbladet, Aftenposten og Bergens Tidende. For å undersøke de jødiske familiene i denne oppgaven har jeg i tillegg til å ha gått gjennom de digitaliserte aviser på Nasjonalbiblioteket, også sett på dokument som ble produsert under krigen som identitetskort og spørreskjema for jøder. Jeg har også tatt i bruk akademiske verk som hovedoppgaven til Marta Gjernes for å finne ut av disse jødiske familiene sitt opphav. Informasjon om hvor disse jødene bodde og hva de arbeidet som var også å finne i bomappene.

Om man ser i Tilbakeføringskontorets arkiver ser man at alle jødene hadde en bomappe hver, men når man ser nærmere på disse mappene er flere av dem tomme og mange familiemedlemmer slått sammen. Denne organiseringen av boene var gjort på bakgrunn av om de delte husstand og var gjerne i disse tilfellene slått sammen under den personen som var regnet som eier av boligen. I tillegg til bobestyrernes egne dokumenter finnes også alt av brev de fikk tilsendt utenfra i sammenheng med behandlingen av boet i tillegg til dokument produsert av Tilbakeføringskontoret etter krigen. Disse dokumentene ligger heller ikke kronologisk så det har vært en utfordring å sette dem sammen for å følge korrespondansen og behandlingsprosessen. I visse tilfeller stanser korrespondansen uten at det har vært mulig å se noen konklusjon på forholdene de omtaler. Dette i tillegg til å sette sammen informasjon om jødene og bobestyrerne basert på ovennevnte kilder har vært sentrale metodiske utfordringer ved denne oppgaven. Det har vært viktig for meg i denne å ta for meg de mindre kjente boene og mindre profilerte jødene hvilket er hvorfor jeg har tatt i bruk en metode hvor jeg tok utgangspunkt i disse jødiske familiene i mitt utvalg av bobestyrere. Før jeg satte i gang fantes det bekymringer rundt denne tilnærmingen i forhold til mengden kildegrunnlag og mangel på variasjon, men størrelsen på noen av disse bomappene og hvor forskjellige noen av familiemedlemmene og bobestyrerne har vist seg å være lettet på disse bekymringene, og denne metoden har derfor vist seg å være ganske nyttig. I forhold til behandling av kildene i seg selv har jeg forsøkt å analysere dem så grundig som mulig for å danne en oversikt over behandlingsprosessen. Unntak er spesielle forhold som bedre lar seg analysere om man gjennomgår

dem for hver for seg, men naturligvis uten å skille dem fra resten av behandlingen. Å danne et oversiktlig bilde av behandlingsprosessen har derfor også vært en metodisk utfordring i denne oppgaven.

1.7 Disposisjon

Inkludert dette introduksjonskapitlet er oppgaven delt inn i seks kapitler. Kapittel 2 handler om bobestyrerne i litteraturen og tar for seg en del av det som allerede er skrevet om bobestyrerne og inndragningen av jødiske formuer i Norge. I kapittel 3 introduserer jeg de forskjellige bobestyrerne og jødiske familiene i oppgaven og tar for meg litt bakgrunn omkring bobestyrerne og inndragningen av jødiske formuer. Her kommer jeg inn på spørsmålet omkring hvem bobestyrerne var samt deres motiver, og forsøker å sette de jødiske familiene hvis bo jeg skriver om i denne oppgaven i kontekst i forhold til jødene i Norge generelt på denne tiden. Kapittel 4 handler om de mest sentrale aspektene ved behandlingen av boene, nemlig registreringen av boene og fordelingen av eiendelene. I kapittel 5 ser jeg på diverse utfordringer bobestyrerne møtte under behandlingen i tillegg til fordringer sendt til bobestyrerne angående de forskjellige boene og hvordan bobestyrerne behandlet disse. Her går jeg også gjennom Tilbakeføringskontorets dokument fra etter krigen for å belyse dette aspektet ytterligere. Til sist skriver jeg en generell oppsummering og konklusjon på oppgaven hvor jeg tar opp de sentrale forskningsspørsmålene og besvarer dem i forhold til det jeg har funnet ut gjennom det empiriske arbeidet gjennomført i denne oppgaven.

2 Bobestyrene i norsk litteratur

2.1 Innledning

26. oktober 1942, samme dag som massearrestasjonen av alle jødiske menn over 15 år fant sted, ble loven om inndragning av jødiske formuer innført av NS-regimet. I praksis tok denne loven all eiendom og formuer fra norske jøder og alt som de eide skulle inndras av staten. I denne sammenheng opprettet NS-regimet Likvidasjonsstyret. Dette styret var en etat underlagt Finansdepartementet, og hadde som formål å inndra alle eiendeler og formuer tilhørende jøder i Norge. Av likvidasjonsstyret ble det ansatt til sammen 63 bobestyrere som skulle behandle individuelle bo. Bobestyrenes oppgave var å registrere alt av verdi blant jødernes formuer og eiendeler, og avvikle²⁷ det til gode for staten. Alt av økonomiske midler man fikk ut av denne prosessen skulle samles i en fellesmasse. Boene var organisert etter husholdning, gjerne hele familier. Bobestyrene var plassert flere steder i landet, og inkluderte folk med ganske forskjellig bakgrunn. 24 av dem var advokater, ellers inkluderte de 6 lensmenn, en sorenskriver, en bokhandler og mange andre med utdanning som jurist. Fra opprettelsen av Likvidasjonsstyret arbeidet bobestyrene med forvaltning av jødeboene så godt som frem til krigens slutt. Da krigen var over hadde likvidasjonsstyret inndratt formuer og eiendeler til en verdi av rundt 8 millioner kroner i datidens kurs. I dette kapitlet skal jeg undersøke hva som er skrevet om bobestyrene i historiografien om Holocaust i Norge. Jeg skal undersøke akademiske verk som beskriver jødernes skjebne flere steder i landet, og finne ut hva de skriver om bobestyrene og prosessen rundt inndragningen av jødiske formuer i Norge.²⁸

2.2 Bobestyrene i Oslo og Aker

Bjarte Bruland vier et helt kapittel i sin bok *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse* til den økonomiske likvidasjonen av jødiske formuer i Norge. Han nevner blant annet ulike skriv som ble sendt til bobestyrene fra Likvidasjonsstyret som forteller hvordan de

²⁷ Se ordliste på side 111-113 om å «avvikle».

²⁸ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 486-488. Skarpnes et. al., *NOU 1997:22*, 2-15.

skulle behandle boene, i dette tilfellet kalt «jødebo». Disse skrivene sier litt om likvidasjonsstyrets forhold til bobestyrerne. I begynnelsen ble de gitt strenge retningslinjer for hvordan og hvor nøye boene skulle behandles. Etterhvert ser vi derimot hvordan de bes om å effektivisere prosessen ettersom det tar for lang tid, og bobestyrerne ble gitt friere tøyler. Bruland nevner også en av de få bobestyrerne vi kjenner til som blir navngitt flere steder. Han var kanskje den mest profilerte og kjente bobestyreren. En NS-advokat som het Haakon Høst. Han sies å ha styrt over 50 bo, blant annet Glotts tobakkefabrikk, som anses å ha vært et av de mest verdifulle boene. Han var også i en periode leder for Likvidasjonsstyret. Etter krigen ble han dømt til døden under landssvikoppgjøret. Denne straffen fikk han på grunn av andre oppdrag han hadde vært involvert i under krigen i tillegg til sitt arbeid som bobestyrer. Han deltok blant annet i drapet på advokat Kaare Shetelig den 29. november 1944. Han var også blitt sendt på opplæring i sabotasje i Tyskland. Høst beskrev også et møte han deltok i tidlig november 1942 ledet av Reichborn-Kjennerud, Likvidasjonsstyrets formann. Her var han sammen med 20-25 andre personer. Disse var alle oppnevnt som bobestyrere i Oslo.²⁹ Bruland sitt kapittel om den økonomiske likvidasjonen av jødene i Norge er blant de mest grundige beretningene om denne prosessen som så langt er skrevet her til lands. Av den grunn er det vanskelig å ikke dra nytte av det han har skrevet og denne oppgaven i seg selv er ikke noe unntak. Hans bok refereres til ved flere anledninger gjennom oppgaven og jeg har derfor valgt å ikke legge et for stort fokus på han i dette kapitlet. For å oppsummere lager han et bilde av bobestyrerne som drevet av ønsket om å inndra så mange verdier fra jødene som mulig, men at kvaliteten på behandlingen kunne variere og korrupsjon var vanlig. Ettersom behandlingen også støtte på en rekke problemer med andre eksisterende organer i forhold til skatter, leieboliger og forsikringer gikk det også langt tregere enn det Likvidasjonsstyret ønsket. En grad av motstand mot behandlingen kunne også i sjeldne tilfeller komme til syne i bomappene.³⁰

Stine Eriksen Mangset, som i 2015 fullførte en masteroppgave om Likvidasjonsstyret, skriver også litt om bobestyrerne og hvordan de jobbet. Som Bruland nevner hun skrivene fra Likvidasjonsstyret, men ifølge det hun skriver virker det som de hadde noe friere tøyler i utgangspunktet enn det Bruland gir inntrykk av. Hun skriver riktignok at det ble sendt hele 66 instruksjoner fra Likvidasjonsstyret fra opprettelsen av styret til januar 1944, men skriver også at forskriftene ga i utgangspunktet bobestyreren et stort ansvar og stor frihet til å ta egne beslutninger

²⁹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 486.

³⁰ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 548-549.

når det gjaldt avviklingen av jødiske bo, og å avvikle boene på den mest hensiktsmessige måte.³¹ Hun forklarer også hvorfor det hadde seg at mange av bobestyrerne hadde en såpass varierende bakgrunn. Likvidasjonsstyret selv beskrev dette i et brev til fylkesmannen i Troms. Der skrev de at Likvidasjonsstyret i utgangspunktet kun hadde Justisdepartementet sin liste over NS-jurister til disposisjon for å utnevne bobestyrere. De var i tillegg opptatt av å være så raske som mulig slik at ingen midler skulle forsvinne. «Således fikk man ikke tid til å undersøke forholdet hos de rette myndigheter, og det er derfor uten tvil oppnevnt bobestyrere utover landet, som ikke holder mål. Disse forhold blir imidlertid rettet etterhånden som man får undersøkt saken nærmere»,³² står det i brevet. I tillegg til at de ifølge dette brevet i utgangspunktet var rekruttert blant NS-jurister skriver Mangset også at de ble rekruttert blant NS-medlemmer generelt. Dette ser ut til å gjøre det ganske tydelig at en direkte tilknytning til NS var en av forutsetningene for om man ble bobestyrer eller ikke. Bjørn Westlie skriver imidlertid at 10-12 av de fast ansatte i likvidasjonsstyret ikke var NS-medlem.³³ De ble i tillegg oppnevnt, og kandidatene fikk selv tilbud om ansettelse fra likvidasjonsstyret. Videre om dette skriver hun: «Utenfor Oslo og Aker ble gjerne kommunens ordfører spurt om forslag til bobestyrer. Her fikk ordføreren beskjed om at personen ikke behøvde å være jurist, men personen måtte være samvittighetsfull og ha forretningsinnsikt».³⁴ Det fantes også de som sa nei til dette tilbudet, men det er ikke noen tegn til hva slags konsekvenser dette kunne ha. Uansett var det kun et fåtall av slike tilfeller. Mangset skriver at de fleste som takket nei gjorde det fordi de mente at de hadde for mye å gjøre. I et tilfelle takket en advokat nei fordi han ikke ønsket belastningen som fulgte ved å bestyre beslaglagte bo. Hun skriver også at det bare i Oslo alene var oppnevnt 26 bobestyrere. På listen hennes bakerst i oppgaven over bobestyrerne i Oslo og Aker er det derimot 25 bobestyrere. Dette samsvarer uansett med antall bobestyrere på møtet i november 1942 beskrevet av Haakon Høst.³⁵

Andre interessante detaljer det er verdt å nevne er hvordan de enkelte bobestyrerne var organisert. Som det brevet sitert tidligere sier, så var det ikke alle bobestyrerne som hadde noen juridisk eller spesielt kvalifisert bakgrunn. Det virker derimot som at de fikk beholde sin stilling, men ble gitt

³¹ Stine Eriksen Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, Masteroppgave i historie ved UiO (Oslo: 2015), 36-38.

³² Brev fra Likvidasjonsstyret til Fylkesmannen i Troms, datert 21. desember 1942, sitert i Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 37.

³³ Bjørn Westlie, *Oppgjør - i skyggen av Holocaust*, Aschehoug (Oslo: 2010), 78.

³⁴ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 37.

³⁵ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 36-38.
Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 113-114.

rådgivere med riktig kompetanse der det trengtes. Mangset bruker i sin masteroppgave ordet «bostyret» hvor hun referer til en bobestyrer og hans medarbeidere. Dette inkluderte eventuelle rådgivere. Et tilfelle som nevnes hvor slike rådgivere ble trukket inn var ved likvidasjonen av jødiske tannlegekontor. Uansett hva det var, så lenge det var eid av en jøde skulle det inndras. Bobestyrerne var også godt betalt. Noen mer enn andre avhengig av hvor rike boene de behandlet var eller hvor mange de behandlet, men de fikk ikke bedre betalt dersom de brukte lang tid på et bo. Dette fungerte antageligvis som incentiv for bobestyrerne slik at de skulle være så effektive som mulig. De fikk i tillegg mer honorar³⁶ for effektivitet. Mangset skriver at honorarene kunne ligge på totalt 1.200 og 35.000 kroner i godtgjørelse i datidens verdi for bobestyrerne i Oslo. Bjørn Westlie skriver at ledelsen i likvidasjonsstyret tjente bortimot 23 000 kroner i året. Dette var seks ganger så høy lønn som en lektor tjente i samme periode. De var altså ganske godt betalt.³⁷

Det skrives også om hvordan de beslaglagte formuene og selskapene ble solgt og fordelt. Både Bruland og Mangset beskriver hvordan det å ta til seg ulike mangelvarer var en av motivasjonene for inndragningen av formuer. Ikke bare ville de kunne hente inn en del økonomiske midler til staten, men de ville også kunne få kontroll over ulike varer det var lite av under krigen på grunn av husmangel, varemangel og rasjonering. Disse kunne de også selge og fordele slik de ville. Likvidasjonsstyrets første kontor var blant annet i lokaler de beslagla fra to jødiske familier, Braude og Leimann, i Gardeveien 2. Et annet jødisk lokale de tok nytte av var Dressmagasinet som lå i Torggata 13. Her hadde det ligget en jødisk konfeksjonsforretning som av likvidasjonsstyret ble brukt som utsalgssted for inndratte varelagre fra andre jødiske forretninger. Det var også ønsket at jødiske forretninger skulle forbeholdes NS-medlemmer på ulike vis. Et forslag var at NS-medlemmer som hadde drevet butikk skulle få lov til å ta over jødiske forretninger. Det var fordi varemangelen hadde ført til at disse NS-medlemmene på dette tidspunkt var arbeidsløse. Et annet forslag var at varelagrene deres skulle selges til NS-menn med egne bedrifter for å gjøre opp for blant annet boikotter de var blitt utsatt for. Det ble derimot bestemt at de jødiske forretningene skulle avvikles i stedet.³⁸

Hvordan dette gikk for seg ser ut til å ha variert. Hovedsakelig skulle lagrene til de jødiske

³⁶ Se ordliste på side 111-113 om «honorar».

³⁷ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 36-38 og 41-42. Westlie, *Oppgjør - i skyggen av Holocaust*, 78.

Se også delen «om økonomiske forhold» nederst i ordlisten for eksempler på årslønner i samtiden.

³⁸ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 60-61 og 63.

forretningene selges samlet til andre kjøpmenn etter at forretningen har blitt drevet videre i en kort tid. Ved noen spesielle typer forretninger, som konfeksjon, glass og stentøy, ble individuelle varer solgt til privatpersoner. Dette inkluderte frontkjempere. Frontkjempere var en betegnelse på nordmenn som frivillig hadde meldt seg inn i Waffen-SS, og som ble tatt godt vare på av NS-regimet da de kom tilbake til Norge. Det fantes ingen forskrifter om hvordan varene skulle fordeles, så Likvidasjonsstyret og bobestyrerne hadde mye frihet i hvordan dette ble gjort. Mangset bruker et eksempel hvor et jødisk firma ble realisert av et annet innen samme bransje. Dette firmaet het Hovlid, som Mangset spekulerer i om er knyttet til bobestyreren Olav Howlid Evju og hans familie. Bobestyrer Evju dukker også opp som bobestyrer av en av boene som gjennomgås i denne oppgaven. Mer om han og de andre bobestyrerne er skrevet i neste kapittel. Mangset skriver videre at svogeren til Evju drev firmaet Howlid & Co. Dette er i så fall et eksempel på hvordan bobestyrerne kunne prioritere sin egen bedrift og familie for å tjene på sitt arbeid. Det kan også være derfor han ble oppnevnt til å behandle dette boet i utgangspunktet.³⁹

Jødernes private leiligheter og hvordan disse ble fordelt ble til en komplisert sak for likvidasjonsstyret og bobestyrerne. De skulle ifølge forskriftene ikke selges i utgangspunktet, men overgis til Finansdepartementet som deretter skulle disponere dem. Hvordan de ble fordelt varierte i forhold til hvor god stand de var i, og om de egnet seg for offentlig bruk eller ikke. Hvis de var egnet hadde NS bruksrett, men hvis ikke fikk Likvidasjonsstyret ansvar for å selge dem etter takst som en vanlig eiendom. De første kontorlokalene til Likvidasjonsstyret samt Dressmagasinet er eksempler på førstnevnte og viser hvordan beslaglagt eiendom kunne bli tatt i bruk av NS. Hva utleid eiendom til jøder angikk var det flere som etter forskriftene hadde prioritet til å kunne ta over disse. De var forbeholdt NS-medlemmer i viktige politiske stillinger, men skulle også holdes til disposisjon for frontkjempere. For Likvidasjonsstyret og bobestyrerne var dette antageligvis vanskelig å administrere. De mottok deretter en rekke søknader fra ansatte i ulike departement, og ordnet det slik at departementene fikk dele ut disse leilighetene selv og ble sendt lister over hvilke bobestyrere som var ansvarlige for de ulike leilighetene. På grunn av boligmangelen viste etterhvert kommunestyret i Oslo og Akershus å få kontroll over disse leilighetene slik at de kunne fordele dem mellom de som trengte det, men kom da i midlertidig konflikt med Likvidasjonsstyret som helst ville ha kontroll over denne prosessen selv. De nådde til slutt en løsning hvor bobestyrerne ble bedt om å ordne med disposisjon av leilighetene de hadde ansvar for innen februar 1943, og de som ikke

³⁹ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 62-63.

var blitt fordelt ble gitt til kommunestyret for dem å disponere selv. I tillegg havnet de i konflikt med de som leide ut disse eiendommene i utgangspunktet som krevde å få kontroll over disse selv. Til slutt mottok bobestyrerne et skriv om at paragrafen omkring eiendom i forskriftene var blitt endret og alle utleide leiligheter skulle gis til kommunestyret i de respektive kommunene. Problemet om hvorvidt de opprinnelige utleierne skulle få kontroll over sine leiligheter ble ignorert.⁴⁰

Hva som skjedde med jødernes private eiendeler, varierte også til en viss grad. De skulle ifølge forskriftene auksjoneres bort, men ble ofte solgt til andre privatpersoner, blant annet frontkjempere. Sistnevnte salg ble gjort ut ifra visse samlesentraler og utsalgsteder, blant annet Dressmagasinet i Torggata 13. Auksjonene ble for det meste holdt ved to ulike auksjonshus i Oslo, Chr. Fossum Auksjonsforretning og Borg Auksjonsforretning. Carl Johan Borg, som drev sistnevnte hus, var selv medlem i NS.⁴¹ Han solgte også de fleste malerier som ble inndratt av jøder. Likvidasjonsstyret tok også selv over en del eiendeler som de kunne bruke på sine kontorer. Noen av disse gikk også til andre departement samt tyske myndigheter. Andre auksjonshus som solgte eiendeler fra jødiske bo, inkluderte Fredrikstad Auksjonsforretning og Nordbø og Aas Auksjonsforretning. Mangset skriver at hun ikke har funnet ut hvorfor Borg eller Fossum fikk retten til å holde auksjonene, men det er sannsynlig at ihvertfall Borg fikk denne retten fordi han var medlem i NS. Vi har sett flere eksempler på NS-medlemmer som dro nytte av visse privilegier nettopp via det faktum at de var i NS. Deriblant hvordan de fikk prioritet på leiligheter og at bobestyrerne, som for det meste var NS-medlemmer, prioriterte seg selv og sine ved avvikling av forretninger og bedrifter. Salgene Likvidasjonsstyret gjorde selv utenom auksjonene ble som sagt gjort via spesielle utsalgsteder og samlesentraler. Eksempel på disse er Samlesentral A og B. A inneholdt for det meste møbler mens B inneholdt kjøkken og sengeutstyr. Disse salgene til frontkjempere var også noe som var gjort uten Finansdepartementets tillatelse, men Quisling selv skal ha godkjent denne praksisen. De som administrerte de to samlesentralene var ikke bobestyrere, men det finnes eksempel på at Georg Myhren, en av de som ordnet med taksering og prissetting av de jødiske eiendelene, ryddet selv en tomt etter en jøde. Dette var i utgangspunktet bobestyrernes jobb.⁴²

⁴⁰ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 67-72.

⁴¹ Artikkel om «Auksjonarius Borg» i *Dagbladet*, 19. desember 1945.

⁴² Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 72-77.

2.3 Bobestyrerne i distriktene

Bjørn Westlie skriver i sin bok *Oppgjør - i skyggen av Holocaust* om en bobestyrer ved navn Arild Andreassen. Han bestyrte blant annet jødeboet til familien Caplan i Narvik. De hadde også eiendeler i Tromsø hvor boene deres ble behandlet av en bokhandler med navn Sverre Jacobsen som var blitt bobestyrer der. Ifølge Westlie var det første Andreassen gjorde å sikre seg familiens livspoliser og selge forretningen deres. Sistnevnte gikk for 11 000 kroner til en lokal kjøpmann. Deretter ble alle deres eiendeler skrevet ned for å gjøre klar til videre salg og auksjonering. Alt fra sofaer til lamper og andre eiendeler ble oppført og fordelt. Noe auksjonert, noe gitt bort. Caplan-familiens varelagre, som var blitt bombet i 1940, hadde også etterlatt seg en sum på 12 620,46 kroner hos Krigsforsikringen som Andreassen også sikret seg. Dette var penger som familien selv ikke hadde rukket å få utbetalt før de ble arrestert. Han fikk også familien Caplan sine forsikringer etter å ha sendt brev til forsikringsselskapene. Dette inkluderte livsforsikringen deres. I ett av disse brevene underskriver Andreassen med hilsenen «Heil og Sæl». Dette viser at han selv var medlem av NS. Andreassen var ikke alene blant bobestyrerne i å gjøre sin ideologiske overbevisning tydelig på denne måten. Bobestyreren Wollert Wilhelm Valle senior i Hedmark og Oppland var blant dem som var kjent for sin iver i etterfølgelsene av jødene. Han ble betegnet av motstandsbevegelsen som «meget farlig», og ble dømt til ti års tvangsarbeid etter krigen.⁴³

Det virker ganske utrolig hvor tilsynelatende enkelt bobestyrer Andreassen fikk overtatt alt familien Caplan eide, til og med deres forsikringer. Westlie skriver også hvordan jøder havnet i gjeld til staten mens de var på flukt ettersom de ikke hadde rukket å få orden på sin økonomi før de dro. Dette kommer også frem senere i denne oppgaven. De fortsatte også å betale skatt via kontoer åpnet for dem i norske banker. I Jacob Caplan sitt tilfelle var kontoen blitt opprettet av bobestyrer Andreassen og inneholdt det Caplan eide da han var blitt arrestert. Jacob Caplan, som døde i 1943, fortsatte å betale skatt fra denne kontoen frem til 1945. Ettersom bobestyrerne ikke ble betalt ekstra dersom de brukte lang tid på å fullføre enkelte bo, arbeidet bobestyrer Andreassen under tidspress med behandlingen av familien Caplan sitt bo. Det var også satt fart i prosessen omkring likvidasjonen av jødene ettersom krigen i Europa på dette tidspunktet så ut til å vende. Da han var ferdig var verdien av familiens formuer og eiendeler, utenom møbler og løsøre, samlet til en sum på

⁴³ Westlie, *Oppgjør - i skyggen av Holocaust*, Aschehoug (Oslo: 2010), 72-75.
Tore Pryser, *Holocaust i innlandsregionen*, i Per Ole Johansen (red.), *På siden av rettsoppjøret*, Unipub forlag (Oslo: 2006), 121.

51 000 kroner. Denne summen var blitt redusert til 17 580 kroner da krigen var over.⁴⁴

Kaare Stang var navnet på en annen bobestyrer som holdt til i Vestfold. Inndragningsprosessen rundt noen av boene han hadde ansvar for beskrives av Thomas Nilsen i hans bok *Familiene som forsvant – Den jødiske befolkningen i Vestfold 1880-1945*. I likhet med Arild Andreassen var også Kaare Stang grundig i sitt arbeid med avviklingen av de jødiske boene, i den grad at han til og med etterlyste dokumentasjon på dødsfall til jødene han bestyrte boene til for å kunne ta ut livspolisene deres. Selv hadde han tjenestegjort ved østfronten i 1942-43, og vært frivillig på finsk side under vinterkrigen i 1939-40. Han var også medlem av NS og hadde utdanning som jurist. I Tønsberg, hvor Stang selv hadde ansvar for flere jødebo, skrives det om den jødiske familien Plesansky som var en konkurrent av kjeden Adelsten. Sistnevnte var et firma som tidligere het Emil Kjølner AS etter han som eide det. Da Plesansky familien hadde blitt arrestert og sendt til Berg fangeleir ved Tønsberg, hadde Kjølner sitt selskap forsynt seg av kleslagrene som tilhørte Isak Plesanskys firma Tønsberg Ekviperer. Leiligheten hans ble også overtatt av andre. Kjølnerfamilien samarbeidet i denne prosessen sammen med bobestyrer Kaare Stang selv. Dette viser hvordan firmaer som konkurrerte med jøder dro nytte av arrestasjonene og inndragningsprosessen flere steder i landet. Plesanskys bo var en av 20 jødebo forvaltet av Kaare Stang. Behandlingen av boene følger et lignende mønster med utfyllende lister over eiendeler med deres antatte verdi. Oppføringen av slike lister var ganske tydelig en sentral del av jobben i styringen av jødeboene. Noen av boene styrt av Kaare Stang viste seg også å skape problemer for Stang selv og Likvidasjonsstyret. Dette gjaldt bo hvor enkelte av de berørte hadde svensk statsborgerskap eller inkluderte eiendommer som var eid av ikke-jøder. Dette gjaldt boet til familien Gloppedal hvor mannen i ekteparet var ikke-jøde. Hele familien hadde flyktet til Sverige, og boet deres ble inndratt. Det kan også hende at dette ble regnet som et flyktingbo hvilket også var Likvidasjonsstyrets ansvar å inndra. I tilfeller hvor de berørte hadde svensk statsborgerskap lyktes det svenske konsulatet i noen tilfeller med å redde boene. I 1943 greide de å redde hele seks jødebo.⁴⁵

Verdien av jødeboene styrt av Kaare Stang var til sammen anslått til 300 000 kroner hvilket på den tiden var en enorm sum. Det er likevel mye som tyder på at store verdier gikk tapt under inndragningsprosessen. Da disse regnskapene ble undersøkt etter krigen regnet man ut at verdiene i

⁴⁴ Westlie, *Oppgjør - i skyggen av Holocaust*, Aschehoug (Oslo: 2010), 72-75 og 86-87.

⁴⁵ Thomas Nilsen, *Familiene som forsvant – Den jødiske befolkningen i Vestfold 1880-1945*, Liv Forlag/Forlagshuset i Vestfold (Larvik: 2015), 208-209 og 210-215.

Stang sine jødebo var blitt redusert med 170 000 kroner. Noe av grunnen til dette ble forklart med at eiendeler ble kjørt til dårlig kontrollerte lokaler hvor ting ble stjålet og forsvant. Det finnes også eksempel på at de involverte i inndragningsprosessen selv forsynte seg av jødeboene. Som nevnt var fordelingen av innholdet i jødeboene gjerne forbeholdt NS-medlem, og dette ser vi tydelig i behandlingen til Kaare Stang av jødeboene han hadde ansvar for i Vestfold. Eiendeler som ble solgt billig til NS-medlem inkluderte en komfyr, en båt, et kjøleskap, diverse verktøy og en Ford V-8 bil. Sistnevnte var opprinnelig blitt taksert til en verdi av 7000 kroner, men ble solgt for 1000 kroner. Kjøleskapet ble aldri betalt for. Kaare Stang ble selv dømt til åtte års tvangsarbeid etter krigen, og han ble fradømt sin stilling som offiser i militæret.⁴⁶

26. oktober 1942, samtidig som loven om inndragning av jødiske formuer ble vedtatt, ble alle mannlige jøder over 15 arrestert og internert i fangeleirer i Norge. En måned etterpå, 26. november, ble de jødene som var igjen, kvinner og barn, arrestert. Det betyr at da inndragningsprosessen begynte var ikke alle jødene enda blitt arrestert. Mange av kvinnene som var igjen fikk meldeplikt til nærmeste lensmann samtidig som prosessen med å beslaglegge formuene deres begynte. Dette ser vi eksempel på i boken *Jakten etter jødene på Agder – Fortellinger om det sørlandske Holocaust*. Her leser vi blant annet om familien Reichwald og deres opplevelser etter arrestasjons- og inndragningsordrene var blitt gitt. Edith Reichwald, som ble igjen etter mennene i familien hennes ble arrestert, måtte skrive under på en erklæring om daglig meldeplikt. Både hun og Hans Reichwald måtte i tillegg skrive under på en erklæring om at «de var gjort bekjent med at de ikke lenger fikk bestemme over egne formuer og formuesgjenstander».⁴⁷ Slik ble altså de jødene som var igjen tvunget til å gi fra seg alt som de eide til staten. Da Hans ble arrestert ble det umiddelbart beslaglagt flere eiendeler som han hadde på seg. Også i dette tilfellet ble livspoliser beslaglagt. Familien Reichwald sitt bo ble bestyrt av en bankkasserer med navn Christian Tjelle. På sørlandet ser vi også eksempel på hva som kunne skje med fabrikker beslaglagt av likvidasjonsstyret. De hadde fortsatt å drive Haugesund konfeksjonsfabrikk A/S selv etter Næringsdepartementet hadde påbudt stengning. Likvidasjonsstyret fortsatte å drifte fabrikk for egen regning ettersom et salg ifølge dem ikke ville være lønnsomt, og fabrikkens omsatte for 190 000 kroner i 1943.⁴⁸

⁴⁶ Nilsen, *Familiene som forsvant – Den jødiske befolkningen i Vestfold 1880-1945*, 215-215 og 219.

⁴⁷ Thomas V. H. Hagen, Gro Kvanvig og Roger Tronstad, *Jakten etter jødene på Agder – Fortellinger om det sørlandske Holocaust*, Stiftelsen Arkivet (Kristiansand: 2016), 69.

⁴⁸ Hagen, Kvanvig og Tronstad, *Jakten etter jødene på Agder – Fortellinger om det sørlandske Holocaust*, 69-74.

Om inndragningsprosessen i Stavanger skrives det om en bobestyrer ved navn Leonard Sirevåg som hadde ansvar for boet til familien Fein. Han var opprinnelig blitt ansatt som likvidator av det tyske sikkerhetspolitiet, men i 1943 ba han om hjelp med likvideringen av Feins Magasin A/S i Kristiansand. Sirevåg var selv advokat, men ba lensmann Johan Kjerulf Bredland om hjelp i likvideringsprosessen. Likvidasjonsstyret tok over likvidasjonen av Feins Magasin i 1943, og samarbeidet med Bredland i behandlingen av flere jødiske bo. Da Bredland ble involvert i prosessen omkring Feins Magasin hadde det allerede oppstått problemer som gjorde likvidasjonen vanskelig. Dette var fordi aksjeselskapet også hadde norsk-ættede statsborgere blant aksjeeierne. Igjen et eksempel på hvordan bo som var deleid av ikke-jødiske nordmenn kunne være problematiske. Likevel ser vi en lignende prosess i dette tilfellet som tidligere i likvideringen av boet. Varelageret ble registrert, kassabeholdningen beslaglagt og innholdet i varelageret ble deretter solgt til forskjellige kjøpere for en samlet verdi av 7332 kroner. Bredland var våren 1943 også involvert i et bo i Kvinesdal. Dette tilhørte skreddermester Bernhard Kletzewski. Bredland hadde vært i nær kontakt med bobestyreren som hadde ansvar for boet og kjøpt eiendeler fra han til en verdi av 3000 kroner. Han skrev også brev til en lensmannskollega om det å være bobestyrer. Dette gir innsikt i hvordan de kunne oppføre seg i behandling av boene. Her skrev han blant annet at bobestyrerne har rett til å «ta det de selv har bruk for» i boene. «(...) når leilighetene som har vært benyttet av jøder først og fremst skal stilles til disposisjon for statens funksjonærer og da i første rekke NS, så er jo saken klar»⁴⁹ skrev han. Christian Tjelle, bobestyreren av boet til familien Reichwald, slapp unna og ble aldri tiltalt for landssvik. Hva Bredland angikk var saken noe ganske annet. Han ble i 1947 dømt til 9 års tvangsarbeid i tillegg til at han måtte betale en erstatning på 25 000 kroner og mistet alt av godtgjørelse som lensmann.⁵⁰

2.4 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg forsøkt å undersøke hva som er skrevet om bobestyrerne i historiografien om Holocaust i Norge. Jeg har undersøkt flere akademiske tekster som beskriver jødernes skjebne flere steder i landet, og sett hva de skriver om bobestyrerne og prosessen rundt inndragningen av jødiske formuer i Norge. Disse tekstene gir en oversikt over hvordan Likvidasjonsstyret og bobestyrerne

⁴⁹ Sitat fra brev sendt av Bredland tatt fra Hagen, Kvanvig og Tronstad, *Jakten etter jødene på Agder – Fortellinger om det sørlandske Holocaust*, 87.

⁵⁰ Hagen, Kvanvig og Tronstad, *Jakten etter jødene på Agder – Fortellinger om det sørlandske Holocaust*, 84-86 og 90-91.

opererte rundt om i landet. Man ser hvordan de fulgte et lignende mønster i sin behandling, og hvordan fordelingen av jødiske eiendeler kunne finne sted. De lagde alle en oversikt over jødernes eiendeler og formuer for å forberede salg og likvidering. I flere tilfeller tok de også over livspoliser og forsikringer som de fikk utbetalt. Eiendelene ble gjerne solgt på auksjon, men også forbeholdt NS-medlem og frontkjempere. Leiligheter og lagerlokaler ble tatt i bruk blant annet av likvidasjonsstyret selv, og jødiske forretninger ble ved flere tilfeller avviklet av konkurrerende norske forretninger. Hvordan ulike varer ble solgt til under takst til NS-medlem viser at det også var en grad av korrupsjon involvert. Hvordan noen eiendeler så ut til å forsvinne viser at systemet ikke var helt tett, men bobestyrerne var opptatt av å likvidere alle spor av jødernes formuer og eiendeler så godt de kunne. Flere bobestyrere ble dømt etter krigen, men dette gjaldt ikke alle. Man mangler derimot en konkret dyptgående forskning av bobestyrerne og deres virke, hvilket er et av formålene med denne oppgaven. Alt i alt var inndragningen av jødiske eiendeler og bobestyrernes virke en grundig prosess for å fjerne alle fysiske og økonomiske spor etter jødene i Norge. Hvordan dette ble utført i forhold til de fem jødiske familiene og deres bo som tas opp i denne oppgaven skal vi se nærmere på.

3 Bakgrunn og aktører

3.1 Innledning

Formålet med dette kapitlet er å introdusere bobestyrerne og jødene i tillegg til å sette oppgaven i en mer komplett historisk kontekst ved å følge hendelsene rundt den økonomiske likvidasjonen av jødene kronologisk og se nærmere på bakgrunnen til de relevante aktørene i denne oppgaven. Først skal jeg skrive litt om den økonomiske inndragningen i Tyskland med det formål å se hvordan økonomisk inndragning var en sentral del av holocaust fra begynnelsen av og legge et bakteppe for hvordan dette ble et fokus da jødeforfølgelsene nådde Norge og de samme prosessene etterhvert ble satt i verks her. Deretter vil jeg fortelle litt om vedtaket av loven for inndragning av jødiske eiendeler 26. oktober 1942 og opprettelsen av Likvidasjonsstyret. Så vil jeg introdusere de jødiske familiene hvis bo gjennomgås i denne oppgaven og bobestyrerne som bestyrte dem. Hvem de var, hvilken bakgrunn de hadde og deres rolle i NS-apparatet.

3.2 Inndragningen av jødiske eiendeler i Tyskland

Inndragning av jødiske eiendeler var et viktig aspekt av tyskernes såkalte arianiseringsprosess. Samtidig som de ønsket å rense landet for jøder var det også nødvendig å rense økonomien på samme måte. Det innebar å inndra jødiske eiendeler og finansielle midler for at det skulle fordeles blant ariere slik at ikke noe av det lenger var eid av jøder. I Tyskland startet denne prosessen så tidlig som 1933, altså like etter Hitler selv kom til makten. I begynnelsen ble dette oppnådd via bruk av legale metoder, så langt som urettferdig inndragning av personlige eiendeler kan regnes som «legalt», men det var mer åpenbart hvordan dette ikke var noe annet enn ren plyndring etterhvert. Prosessen i 1933 startet med at NSDAP vedtok lover som lot dem inndra eiendeler tilhørende politiske fiender. Denne prosessen ga dem en del erfaring i forhold til hvordan effektivt lede en slik inndragningsprosess. Erfaring som skulle komme dem til nytte under krigen. Til å begynne med utnyttet de disse lovene til å inndra eiendeler fra alle slags organisasjoner og privatfolk. Dette inkluderte andre politiske partier og handelsunioner, men fokuset falt mer og mer på jødene og deres eiendeler. Hvordan nazistene utnyttet det tyske byråkratiet gjennom disse lovene de vedtok er

det man referer til når man snakker om bruk av legale metoder for inndragningen av eiendeler.⁵¹

Fra 1938 ser man derimot tydelige tegn i retning mot ren plyndring i sammenheng med krystallnatten og økningen av antall tiltak direkte rettet mot jøder. Hermann Göring startet samme år prosessen med å registrere all gjenværende jødisk eiendom i Tyskland. På dette tidspunktet var allerede en god del av de jødiske forretningene i Tyskland avviklet. Denne registreringen av gjenværende eiendom ble utført som en forberedelse til å inndra alt av jødisk eiendom som var igjen. Samme registreringsprosess ble også utført andre steder i Europa okkupert av Tyskland. Denne prosessen var også et tegn til de gjenværende jødene i landet at de snart ville bli deportert eller «evakuert». Det var et grundig arbeid og jødernes eiendeler ble skrevet inn i skjemaer og regningsbøker for å kunne holde nøye oversikt over verdier. Måten tyskerne tok i bruk byråkrati, takstmenn, bankmenn og andre viser en tydelig likhet i forhold til hvordan denne prosessen også ble utført i andre okkuperte land og hvordan de greide å mobilisere et helt system for å avvikle all jødisk eiendom ikke bare i Tyskland, men også ellers i Europa. Holocaust blir gjerne beskrevet som folkemord i en industriell skala, og måten et iskaldt og effektivt system ble satt i verks for å behandle disse eiendelene passer i forhold til den beskrivelsen. Etter å ha allerede satt i verks en omfattende inndragningsprosess i sitt eget hjemland og andre deler av Europa nådde denne prosessen etterhvert Norge hvor den ble utført med et like omfattende og grundig arbeid som det ble gjort i Tyskland.⁵²

3.3 Loven av 26. oktober og opprettelsen av likvidasjonsstyret

Noe av det grunnleggende for inndragningen av jødiske eiendeler i tysk-okkuperte deler av Europa var at det gjerne skulle ligge et juridisk rammeverk i bunn. NS-regimet fulgte samme mønster da de den 26. oktober 1942 vedtok en lov som gjorde det mulig for dem å beslaglegge eiendom og formuer som tilhørte norske jøder. Samme dag ble også alle jødiske menn over 15 år arrestert. Denne loven ble kalt «lov om inndragning av formue som tilhører jøder». Den sa blant annet at «formue av enhver art som tilhører jøde som er norsk statsborger, eller jøde uten statsborgerrett som oppholder seg her i landet, inndras til fordel for statskassen».⁵³ Mangset skriver at Norge var et

⁵¹ Dean, *Robbing the Jews – the confiscation of Jewish property in the Holocaust, 1933-1945*, 1-4.

⁵² Dean, *Robbing the Jews – the confiscation of Jewish property in the Holocaust, 1933-1945*, 17-19.

⁵³ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 15.

spesielt tilfelle ettersom denne loven kom samtidig som arrestasjonene. I de fleste okkuperte land i Europa begynte inndragningsprosessen før den jødiske befolkningen ble forsøkt fjernet.⁵⁴ I Trondheim, hvor den tyske okkupasjonsmakten selv gikk inn for aksjoner mot jødene før NS-regimets juridiske rammeverk ble etablert, ble den mannlige jødiske befolkningen også arrestert på samme tid. Unntaket er en rekke jødiske forretninger samt synagogen i byen som var blitt utsatt for plyndring og konfiskasjoner allerede innen oktober 1941. Samuel Abrahamsen skriver at konfiskeringen av synagogen ble utført av tyskerne uten forvarsel så tidlig som i april 1941. De kvinnelige norske jødene ble arrestert senere den 26. november.⁵⁵

Inndragningsprosessen drevet av NS-regimet var gjennom loven overlatt Finans- og Tolldepartementet. Raskt etablerte de Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer. Styret ble offisielt etablert 20. november 1942, men hadde allerede vært i aktivitet før dette. Styret var også direkte underlagt finansminister Frederik Prytz. Høyesterettsdommer Egil Reichborn-Kjennerud ble oppnevnt som styrets formann og likvidator, og han fikk selv velge to personer som han skulle ha som rådgivere. Disse ble disponent Rolf Svinndal og tekstilagent Erik Berge.⁵⁶ Egil Reichborn-Kjennerud hadde også stilling som idrettsfører og var medlem av NS Juristgruppe. Bruland skriver at Reichborn-Kjennerud gjennom sistnevnte spesielt antageligvis ble kjent med en del av dem han senere oppnevnte som bobestyrere for Likvidasjonsstyret.⁵⁷ Han hadde også tjenestegjort som Frontkjemper. Å melde seg til tjeneste for tyskerne ble ansett som en æressak av NS og var viktig dersom man ønsket seg høye posisjoner både i partiet og i statsapparatet. Som en sentral figur i NS sine initiativ om å nazifisere idrettsmiljøet i Norge var det derfor viktig for han å melde seg til tjeneste ettersom alle NS-medlem i administrasjonen i Norges Idrettsforbund også ble oppfordret til dette.⁵⁸

NS-regimet hadde flere motiv for dette initiativet til å inndra jødernes eiendeler og formuer. Inndragningen kan sees på som en del av den totale tilintetgjørelsen av jødene i Norge og Europa, hvilket gir et ideologisk grunnlag for prosessen i samsvar med nazistenes ønsker og

⁵⁴ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 14-15.

⁵⁵ Dean, *Robbing the Jews – the confiscation of Jewish property in the Holocaust, 1933-1945*, 287-288.
Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 478.
Samuel Abrahamsen, *Norway's Response to the Holocaust, a historical perspective*, Holocaust Library (New York: 1991), 87.

⁵⁶ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 16-18.

⁵⁷ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 486.

⁵⁸ Matti Goksøyr og Finn Olstad, *Skjebnekamp – norsk idrett under okkupasjonen 1940-1945*, Aschehoug (Oslo: 2017), 191.

antisemittisme.⁵⁹ Samtidig var også NS-regimet klar over at inndragningen av jødernes formuer ville resultere i store verdier og de ønsket at norske myndigheter skulle dra så mye nytte av dette som mulig. En av grunnene til at de ønsket å få denne prosessen i gang så raskt som mulig var at den tyske okkupasjonsmakten ikke skulle få kontroll over verdiene slik som i Trondheim. De lyktes derimot kun til en viss grad med dette ettersom okkupasjonsmakten selv etterhvert blandet seg inn og ønsket seg en del av kaka. Til slutt er det også viktig å nevne at det var en generell varemangel under okkupasjonen. Det som ble produsert under okkupasjonen var i tillegg av dårligere kvalitet enn det som var produsert før krigen. Sistnevnte ble gjerne referert til som varer av «førkrigskvalitet». Hvitvarer og klær var blant de typene varer som var ettertraktet. I tillegg var det husmangel før krigen som ikke var blitt forbedret under okkupasjonen.⁶⁰ NS var av den grunn også ute etter å sikre boliger til seg og sine.⁶¹ Dette kommer inn under det Bruland refererer til som den «offentlige korrupsjon».⁶² At NS-regimet utnyttet den økonomiske likvidasjonen til egen vinning. Den tyske okkupasjonsmakten rekvirerte i tillegg diverse eiendommer som de blant annet brukte som kaserner for garnisonen hvilket ikke gjorde situasjonen omkring husmangel noe bedre. De eiendommene som NS-regimet kunne beslaglegge fra den jødiske befolkningen var derfor spesielt verdifulle. Likvidasjonsstyret tok selv over en av disse eiendommene i Gardeveien 2c som de brukte som kontor.⁶³ Mange av leilighetene ble også fordelt til frontkjempere eller anvist gjennom Oslo kommune, for eksempel gjennom oppgjørskontoret i Oslo hvor Likvidasjonsstyret overførte flere jødiske lokaler.⁶⁴ Eksempel på en bolig anvist gjennom Oslo kommune er leiligheten til Isak Jaffe som tilhørte en jødisk familie i Oslo og som ble overdratt en person med navn Birger Slingen. Isak og hans familie er blant jødene som går igjen i denne oppgaven. Han var heller ikke alene.⁶⁵ Bruland beskriver overføringen av eierskap av deres leiligheter som «(d)et viktigste materielle rettighetstapet jøder opplevde under krigen (...)».⁶⁶ Det er også viktig å nevne at selv om mange av dem bare leide var det å leie en leilighet noe helt annet på denne tiden enn det er i dag. Den gang var leiekontrakter en mer permanent rettighet, og de fleste som bodde i byene leide boliger.⁶⁷

⁵⁹ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 15-16.

⁶⁰ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 29.

⁶¹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 526.

⁶² Bruland, *Holocaust i Norge – registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 548.

⁶³ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 29.
Se vedlegg 4 på side 117 for kart hvor med denne adressen merket.

⁶⁴ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 477-485 og 529.

⁶⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 - Bomappe til Isak Jaffe, brev fra Almer Haug til Herr N. Torkilsen, datert 6. januar 1943.

⁶⁶ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 526.

⁶⁷ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 527.

3.4 Jødene⁶⁸

Mange av jødene i Norge ved starten av andre verdenskrig hadde sitt opphav i Øst-Europa og emigrerte på slutten av 1800-tallet og tidlig på 1900-tallet. De var født i det som før var det russiske imperiet, og ble drevet vestover på grunn av dårlige kår og antisemittiske holdninger i landets politikk som begrenset jødernes rettigheter.⁶⁹ Marta Gjernes skriver at de fleste jødene i det russiske imperiet var fattige, og at dette var noe av bakgrunnen for emigrasjonen. En del av dem var også unge og emigrerte vestover fordi de hadde dårlige fremtidsutsikter der de kom fra. Blant aldersgruppene var det de i alderen 15-20 år som utgjorde den største andelen av emigrantene.⁷⁰ Disse dårlige fremtidsutsiktene kan også ha kommet av at det i Russland på denne tiden eksisterte en, som Oskar Mendelsohn skriver, tyngende militærtjeneste som gjorde det vanskelig for jødene som ble rekruttert å følge sin religion, og den lange verneplikten på opptil 25 år kunne også medføre tvangsdaap.⁷¹ Noen bosatte seg i Norge og stiftet familier her, men mange bodde også i Sverige en stund før de flyttet hit. Disse hadde gjerne slått seg ned i steder som Karlstad eller Skåne før de dro over grensa til Trondheim og Christiania.⁷² Om man ser på Norden som helhet bosatte derimot ganske få seg her til lands. Innen 1920 var det kun 1457 jøder i Norge dersom man ser på de som var en del av Det Mosaiske Trossamfunn. Om man ser på alle med jødisk opphav øker antallet til mellom 1600 og 1700 jøder. Dette er likevel lavt i forhold til Sverige hvor det på samme tid bodde 6469 jøder og Danmark hvor det bodde 5947. I 1930 bodde 55,1% av de få jødene i Norge i Oslo hvilket utgjorde den største konsentrasjonen av jøder i landet.⁷³

Av disse er det fem jødiske familier som er relevante for denne oppgaven. Deres navn er Krupp, Kassin, Jaffe, Samersav og Stiris. Alle disse familiene hadde sitt opphav i samme område vest i det tidligere russiske imperiet. Dette var et begrenset område hvor jødene fikk lov til å bo og hvor det hadde eksistert jødiske samfunn i århundrer. Dette området utgjorde hovedsakelig deler av dagens Ukraina, Hviterussland, Polen og Litauen. På grunn av kraftig befolkningsøkning og tvangsflytting

⁶⁸ Se vedlegg 1 på side 114 for portrettbilder av jødene. Se også vedlegg 3 på side 116 for bilde av hvor flere av dem bodde og vedlegg 4 på side 117 for kart med adressene deres avmerket.

⁶⁹ Marta Gjernes, *Jødar i Kristiania – dei fyrste innvandrarane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942*, Historisk institutt ved universitetet i Oslo (Oslo: 2002), 88-89.

⁷⁰ Gjernes, *Jødar i Kristiania – dei fyrste innvandrarane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942*, 93-94.

⁷¹ Oskar Mendelsohn, *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, bind I, Universitetsforlaget (1986), 328.

⁷² Mendelsohn, *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*, bind I, 328.

⁷³ Gjernes, *Jødar i Kristiania – dei fyrste innvandrarane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942*, 29-34.

fra landsbygda og inn til byene var det vanskelig for mange å få seg jobb hvilket førte til at emigrasjon for mange var den eneste muligheten til å komme seg vekk i fra elendigheten som de levde i.⁷⁴ De fleste dro vestover til Paris, London og over til Amerika, men en liten del av dem endte opp i Kristiania. Hvorfor de endte opp her oppe i nord og ikke lenger vest er vanskelig å gi en konkret årsak for, men noe av det har antageligvis å gjøre med tilfeldigheter. Det er ifølge Gjernes tvilsomt at noen av dem planla en spesifikk rute opp hit til Norge. Om de ble lokket hit på grunn av arbeid, muligheter for handel, satte seg på feil tog, eller av egne grunner bestemte seg for å dra videre nordover fra Danmark eller over grensa fra Sverige. Det kan også ha hatt noe å gjøre med hvor velstående de var. Å reise til Norge var billigere enn å dra til Amerika, så Norge kunne virke som en fristende destinasjon for de som ikke hadde råd til å reise lenger.⁷⁵ Uansett hva grunnene deres var så slo de seg ned, stiftet familier, og fant seg arbeid. Jødene i Kristiania opprettet en egen nisje innenfor handelssektoren hvor de drev for det meste salg av forbruksvarer. Denne gruppen utgjorde den største andelen av sysselsatte jøder i byen. Ellers drev de gjerne med industri og håndverk. En del av de jødene som dro til Norge var også tobakksarbeidere og ble rekruttert til norske fabrikker på bakgrunn av dette.⁷⁶

3.4.1 Familien Krupp

Moses Krupp, den eldste i familien Krupp, innvandret til Norge i 1905, samme år som han fikk sitt første barn sammen med sin kone Mina. Han var født i 1885 i det som i dag er Litauen. Den gang en del av det russiske imperiet. I 1908 fikk de et barn til og i årene som fulgte skulle de få ytterligere fem. Det siste av dem født i 1919. Da Norge ble okkupert og myndighetene gikk inn for å registrere alle jøder i landet, var Moses blitt enkemann og han bodde i Pontoppidansgate 13 i Oslo sammen med fire av sine barn.⁷⁷ Denne adressen tilhørte det Rivertzke kvartal på Sagene. Kvartalet stod ferdigstilt i 1912 som arbeiderboliger og var innen 40-tallet blitt hjem til en liten gruppe jøder, blant dem deler av familien Krupp. De to eldste Krupp-sønnene var begge forretningsmenn og hadde flyttet inn i egne boliger i andre deler av byen. Dette var Isak, den førstefødte, og Israel.

⁷⁴ Gjernes, Jødar i Kristiania – dei fyrste innvandraran si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942, 77-82.

⁷⁵ Gjernes, Jødar i Kristiania – dei fyrste innvandraran si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942, 31-32 og 101-102.

⁷⁶ Gjernes, Jødar i Kristiania – dei fyrste innvandraran si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942, 148-152.

⁷⁷ RA/S-1329/G/Ga/L0010 og L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av familien Krupp

Førstnevnte var velstående nok til å ha eid en egen bil, og sistnevnte var i tillegg til en suksessrik forretningsmann også interessert i idrett.⁷⁸ Allerede mens Israel gikk på skolen deltok han i skiløp, men fokuserte etterhvert på fotball.⁷⁹ Han var et verdifullt medlem av Oslo krets lag hvor han var aktiv fra 1930 og det meste av det følgende tiåret.⁸⁰ I 1931 åpnet han en egen akkordforretning samtidig som han allerede var innehaver av Lommedalen Manufakturforretning.⁸¹ Senere ble han produksjonsleder og aksjeeier i selskapet Oslo Linsømfabrikk A/S hvor han eide 7 aksjer. I tillegg var han også styremedlem i A/S Magnus Barfots gate 7 hvor han eide 28 av 30 aksjer, og i Aksjeselskapet Sparsås Gruber. For førstnevnte ble han senere styreleder. Det er tydelig at han var en aktiv og ressurssterk forretningsmann.⁸²

Sammen med sin kone Lilly flyktet Israel til Sverige under okkupasjonen før arrestasjonene fant sted og var derfor blant de eneste i sin familie som overlevde krigen.⁸³ Etter krigen fortsatte han å jobbe i forretningen Oslo Linsømfabrikk A/S.⁸⁴ Moses Krupp er oppført som «handelsreisende» på identifikasjonskortet for jøder som han ble utstedt i 1941, men på spørreskjemaet for jøder, som han og alle andre jøder i Norge måtte fylle ut og som ble fylt ut et år senere, er han oppført som arbeidsledig grunnet sykdom. Hans yngste barn, datteren Sofie, er oppført som hjemmeværende og ugift. Sønnen Bernhard var rørlegger, Leopold er kun oppført som arbeider og Hermann var ansatt i Oslo Linsømfabrikk A/S som sin eldre bror.⁸⁵ Eldstedatteren Sara finner jeg lite informasjon om, men det kan hende hun var gift og ikke bodde hjemme. Hverken hun eller Sofie nevnes blant de falne, så det kan antas at de også overlevde krigen.⁸⁶ Isak sammen med to av sine brødre, sin kone Rachel og deres fire måneder gamle sønn ble deportert med DS Donau senhøsten 1942. Moses

⁷⁸ RA/S-1329/G/Ga/L0010 og L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av familien Krupp
RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0017 – Bomappe til Rachel og Isak Krupp, brev fra Kåre Høyland til overrettssakfører A. H. Koritz, datert 6. februar 1950.

⁷⁹ *Social-Demokraten*, 4. mars 1928

⁸⁰ *Dagbladet*, 3. juni 1930 og 14. november 1929

⁸¹ *Norges handels- og sjøfartstidende*, lørdag 23. mai 1931.

⁸² *Oslo Handelsregister* for 1938, 1941 og 1942.

RA/S-1564/F/Fa/Fad/L0254 – Regnskapsmaterieell til Petter Harlem, brev uten avsender, antageligvis Petter Harlem, til Likvidasjonsstyret, datert 17. mai 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 - Bomappe til Israel Krupp, rapport om Oslo Linsømfabrikk A/S, ikke datert.

⁸³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev datert 25.2.1948 fra cand. jur. Willy Rødner til herr Foyn ved Justisdepartementets Oppgjørsavdeling.

⁸⁴ *Oslo Handelsregister* for 1947.

⁸⁵ RA/S-1708/E/Ee/L0021A – Identitetskort for jøder tilhørende medlemmer av familien Krupp

RA/S-1329/G/Ga/L0010 og L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av familien Krupp

⁸⁶ Søk på navnet «Krupp» i VG sin digitaliserte database over *Våre Falne*, https://www.vg.no/spesial/2015/vaare_falne/, søk utført i oktober 2019.

Krupp ble deportert med MS Gotenland noen måneder senere.⁸⁷ Alle seks ble drept i Auschwitz. Utenfor Krupp-familiens tidligere bolig i Pontoppidansgate 13 ligger det i dag nedfelt snublesteiner i deres minne.⁸⁸

3.4.2 Familien Jaffe

Den jødiske familien Jaffe var en ganske stor familie med flere medlemmer som bodde fordelt på flere bofelleskap. I kildene så det først ut som at det var forskjellige familier med samme etternavn, men førstegenerasjonsinnvandrerne i begge delene av familien kom fra samme sted i det tidligere russiske imperiet. Det som skilte dem, var hvilke år de ankom Norge. Det bofelleskapet og den delen av familien som det står mest om i bomappene til Jaffe-familien bestod av en gruppe på fem som bodde i Lakkegata 71 i Oslo. Denne gruppen bestod av Isak Jaffe, hans kone Esther, og deres tre døtre. De het Cecilie, Hanna og Ida. Isak Jaffe var født i 1882 i Vilnius i dagens Litauen. Han ankom Norge allerede i 1884 og levde derfor omtrent hele sitt liv her. Hans kone, Esther, ankom Norge i 1903. Hennes pikenavn var Gordon og hun kom som sin mann fra et område i Litauen. Deres første barn, Cecilie, ble født i 1911. Året etter fikk de Ida og to år senere fikk de sitt tredje og siste barn, Hanna. Alle sammen hadde ganske beskjedne yrker. Isak Jaffe selv var oppført som «frihandler» med «sigarettarbeider» som tidligere yrke. Hans kone var expeditrise i en kolonial forretning med samme adresse som der de bodde. Det ser ut som hun drev en butikk her sammen med sin mann. Hanna Jaffe var påleggerske⁸⁹ i et trykkeri. Hennes søster Cecilie var hushjelp mens Ida var oppført som arbeidsudyktig. Isak hadde også en bror som ankom Norge to år etter han. Han het Samuel Bernhard Jaffe, ofte referert til som Samuel Jaffe, og bodde i Maridalsveien 46. Han var tidligere tobakksarbeider, men var blitt ufør og er oppført på spørreskjemaet som «friluftsfotograf i sommermånedene». I hans bomappe nevnes det et kamera som ble inndratt, så det er tydelig at fotografi var hans geskjeft på denne tiden.⁹⁰ Isak hadde også to andre brødre som ankom Norge på samme tid sammen med deres far Marcus Jaffe. Sistnevnte var født i Vilnius i 1861. I tillegg til Isak og Samuel hadde han også sønnene Moritz og Samson Jaffe. De to sistnevnte i tillegg til en femte sønn ved navn Leopold var født i Norge. Marcus hadde selv vært ansatt som sigararbeider og både

⁸⁷ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 683 og 694.

⁸⁸ Se vedlegg 5 på side 118 for bilde av snublesteinene.

⁸⁹ Se ordliste på side 111-113 om «påleggerske».

⁹⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0004 – Bomappe til Samuel Bernhard Jaffe, dokument som omtaler et inndratt fotografiapparat med tilbehør, datert 30. august 1945.

RA/S-1329/G/Ga/L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av Samuel Bernhard Jaffe

hans sønn Isak og Samson hadde arbeidet i sigarettbransjen. Først hos Langaard, og senere ved Tiedemanns tobakksfabrikk.⁹¹ Av alle disse i tillegg til Isak sin egen familie i Lakkegata, var det kun Samuel som overlevde krigen.⁹² Han tok etter krigen kontakt med Tilbakeføringskontoret, og forsøkte så godt han kunne å få tilbake sin families eiendeler som var inndratt under krigen. Han ble også oppført som verge for Isak Jaffe sitt bo.⁹³ Bruland skriver at Isak Jaffe var «etter alt å dømme» blind da han ble brakt om bord på Donau, og hans far Marcus, som da var over 80 år gammel, var den eldste av alle om bord på båten.⁹⁴

3.4.3 Familien Kassan

Familien Kassan kom til Norge ganske sent i forhold til de andre. Judel Kassan og hans kone Cecilie med deres barn Max Martin, Bertha, Bassy og Mona, med mellomnavnet Esther, ankom Norge i 1916. Judel og Cecilie var begge født i Russland. Cecilie kom fra den russiske byen Drissa som i dag heter Verkhnyadzvinsk og ligger i Hviterussland ved grensen til Latvia.⁹⁵ De fire barna som de ankom Norge med var alle født i Danmark med unntak av Max Martin som var født i Russland. I 1917 fikk de et femte barn, Rolf Kassan. Judel døde sannsynligvis før krigen ettersom Cecilie er oppført som enke i spørreskjemaet. Kvinnene i familien hadde lignende yrker som de i Jaffe-familien. To av dem arbeidet med trykkeri og var som Hanna Jaffe registrert som påleggersker. Max Martin Kassan var bygningsarbeider, men hadde også et langt rulleblad. Fra slutten av 20-tallet frem til 1939 var han blitt dømt for en lang rekke tyveri og forsøk på bedrageri, men han fikk aldri noen lengre fengselsstraffer. Han var også far til to som det virker som han forsøkte å slippe unna, men i bomappen hans står det at han var pålagt barnebidrag for begge to enda den yngste var blitt adoptert som spedbarn.⁹⁶ Cecilie Kassan var arbeidsledig, men arbeidet

⁹¹ Mendelsohn, *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*, bind I, 342

⁹² Søk på navnet «Jaffe» i VG sin digitaliserte database over *Våre Falne*, https://www.vg.no/spesial/2015/vaare_falne/, søk utført i oktober 2019.

⁹³ RA/S-1329/G/Ga/L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av familien Jaffe
RA/S-1708/E/Ee/L0021A – Identitetskort for jøder tilhørende medlemmer av familien Jaffe
RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 - Bomappe til Isak Jaffe, brev fra Erling Rikheim hos Oslo Overformynderi til Tilbakeføringskontoret, datert 17. desember 1945.
RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0004 – oppgave over løvsøre og verdipapirer som ikke er kommet til rette, datert 16. oktober 1945.

⁹⁴ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 314.

⁹⁵ RA/S-1329/G/Ga/L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av Cecilie Kassan

⁹⁶ RA/S-1329/G/Ga/L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av Max Martin Kassan
RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – Bomappe til Max Martin Kassan, brev fra Oslo Fogd for Bidrags- og Forsorgssaker til Tilbakeføringskontoret, datert 15. januar 1947 med stempel med datoen 18. januar samme år.

tidligere som strykerske. Sammen med Mona, Bassy og Rolf bodde hun i Stavangergata, men det ser ut til at de flyttet hit en gang mellom 1941 og 1942 ettersom de er oppført med en annen adresse på identitetskortene sine som ble utstedt ett år før spørreskjemaene ble produsert. Bertha Kassan finnes det lite eller ingen informasjon om, men Rolf Kassan var den eneste av familien i Norge som overlevde krigen.⁹⁷

3.4.4 Familien Samersav

Familien Samersav ligner på familien Kassan på den måten at de begge hadde oppholdt seg i Danmark en periode før de ankom Norge. Som familien Jaffe kom også de fra Vilnius i Litauen. Anna og Hermann Samersav innvandret til Norge i 1916, og hadde da allerede fått to barn. Det eldste av dem giftet seg inn i en annen jødisk familie med navn Steinsapir og den nest eldste flyttet til USA. Det første barnet de fikk etter de kom til Norge var Leon. Etter han fulgte Rakel, Rudolf og William. Leon var innen 1942 selv gift og hadde arbeidet som bilmekaniker. Hans mor, Anna, var kun husmor. Rakel var ansatt som spinnerske i en tekstilforretning i Seilduksgata på Grünerløkka. Rudolf var oppført som jordarbeider, men da han ble arrestert i 1942 jobbet han som lastebilsjåfør med «Bauleitung» på Aukra oppført som arbeidsplass. Det var her han ble anholdt, og han mente selv at han ikke var jøde. Dette vet vi fordi det står skrevet i et dokument som ble utfylt med informasjon om Rudolf etter han var blitt arrestert. Der står det skrevet i et felt om «særlige anmerkninger»: «Samersav, Rudolf, mener at han ikke er jøde, og ønsker dette forhold undersøkt.»⁹⁸ Han hadde også norsk statsborgerskap.⁹⁹ William på sin side var blitt oppført som «altnuligmann», men var senere blitt ansatt som «sjauer» i Kristiania Seilduksfabrikk i Seilduksgata.¹⁰⁰ Rudolf, Rakel, William og Anna bodde sammen i en leilighet i Mogata 16 på Bjølsen. Jeg finner ikke mye informasjon om Hermann, men basert på en dødsannonse i Aftenposten trykt 10. oktober 1942 så døde han av hjerteslag i Sverige hvor han også ble

⁹⁷ RA/S-1329/G/Ga/L0010 – Spørreskjema for jøder utfylt av familien Kassan

RA/S-1708/E/Ee/L0021A – Identitetskort for jøder tilhørende medlemmer av familien Kassan

⁹⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0007 – Bomappe til Rudolf Samersav, dokument med nr. 330, antageligvis arrestasjonsdokument for Rudolf Samersav, datert 16. november 1942.

⁹⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0007 – dokument med nr. 330, antageligvis arrestasjonsdokument for Rudolf Samersav, datert 16. november 1942.

¹⁰⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0008 - Bomappe til William Samersav, dokument med nr. 331, antageligvis arrestasjonsdokument for William Samersav, datert 26. oktober 1942.

RA/S-1329/G/Ga/L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av William Samersav.

begravet.¹⁰¹ Leon sammen med sin kone var de eneste som overlevde krigen.¹⁰² Rudolf, William, Anna og Rakel ble alle drept i Auschwitz.¹⁰³

3.4.5 Familien Stiris

Familien Stiris, også fra Litauen, bodde i det Rivertzke kvartal et par oppganger bortenfor Krupp-familien. Dora og Jakob Stiris, som begge kom fra Skoudas i Litauen, ankom Norge rundt samme tid. Dora i 1911 og Jakob i 1913. Det er derfor grunn til å tro at de giftet seg i Norge ettersom deres første barn ble født i 1920. Deres andre og siste barn ble født i 1922. Førstnevnte barn het Gabriel Philip, og det sistnevnte het Markus. Det er ganske sannsynlig at Stiris- og Krupp-familiene kjente hverandre ettersom Jacob Stiris var ansatt i Oslo Linsømfabrikk, samme sted som Israel og Hermann Krupp. De var også to jødiske familier som hadde ankommet Norge på rundt samme tid og begge var også fra Litauen. De var i tillegg naboer. Hele Stiris-familien bodde i samme leilighet, en annen ting som går igjen blant de fleste jødiske familiene nevnt i denne oppgaven. Markus Stiris jobbet som kontormann hos A/S Auto Supply på Lilletorget. Han hadde en utdanning fra Oslo Handelsgymnasium. Han hadde tydeligvis foreldre som verdsatte høyere utdanning ettersom hans lillebror, Gabriel Philip, var medisinstudent.¹⁰⁴ Dessverre overlevde ikke Markus krigen. Derimot overlevde hans bror Gabriel Philip som fullførte medisinstudiene og fikk to barn som begge utdannet seg til å bli leger. En av dem, Tom Stiris, er i dag en anerkjent barnelege og professor i pediatri.¹⁰⁵ Gabriel Philip Stiris døde i 2011.¹⁰⁶

¹⁰¹ *Aftenposten*, 10. oktober 1942

¹⁰² RA/S-1329/G/Ga/L0010 og L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av familien Samersav
RA/S-1708/E/Ee/L0021A – Identitetskort for jøder tilhørende medlemmer av familien Samersav

¹⁰³ Søk på navnet «Samersav» i VG sin digitaliserte database over *Våre Falne*,
https://www.vg.no/spesial/2015/vaare_falne/, søk utført i oktober 2019.

¹⁰⁴ RA/S-1329/G/Ga/L0011 – Spørreskjema for jøder utfylt av familien Stiris
RA/S-1708/E/Ee/L0021A – Identitetskort for jøder tilhørende medlemmer av familien Stiris

¹⁰⁵ *Norges Leger*, 1996, side 217.

Tom Stiris på UiO sine hjemmesider:

<https://www.med.uio.no/klinmed/personer/vit/tomst/index.html>. Siden er besøkt 2. november 2019.

¹⁰⁶ Artikkel publisert på *dagen.no* torsdag 29. desember 2011:

https://www.dagen.no/Nyheter/J%C3%B8disk_begravelse_%C2%ABangrepet%C2%BB_i_Oslo-21850. Siden ble besøkt 15. oktober 2019.

3.5 Bobestyrene¹⁰⁷

Hver av disse familiene hadde en bobestyrer hver seg, med unntak av familien Kassan, som styrte deres bo. I alle fem tilfellene var disse bobestyrene også ansvarlig for flere titalls andre. Deres motiv for dette arbeidet kunne variere, men resultatet var likevel det samme. Som skrevet i forrige kapittel var de også ganske godt betalt hvilket utvilsomt økte deres motivasjon i forhold til jobben som bobestyrer. De fleste av de seks bobestyrene som inngår i denne oppgaven hadde en bakgrunn i juss, men de hadde også andre stillinger i NS-apparatet og jobber under krigen i tillegg til bestyrelsen av jødebo. De av dem med bakgrunn i juss var blant 8%, eller 372, av de rundt 4500 juristene i landet i 1940 som etter krigen ble rettsforfulgt under landssvikoppgjøret.¹⁰⁸ Det betyr derimot ikke at de bobestyrene uten bakgrunn i juss slapp unna. Alle de seks bobestyrene i denne oppgaven ble det reist landssviksaker mot etter krigen.

Det varierte riktignok hvor ivrige de virket å være i forhold til den nasjonalsosialistiske ideologien, men i boken *Våpendrager og veiviser- advokatenes historie i Norge* skriver forfatterne Harald Espeli, Hans Eyvind Næss og Harald Rinde at bobestyring var «(e)n jobb som krevde lojale eller i alle fall ikke fiendtlige jurister.»¹⁰⁹ Om man tar dette utsagnet i betraktning virker det altså som at bobestyrene ble oppnevnt ihvertfall til en viss grad på bakgrunn av hvor pålitelige og trofaste de så ut til å være i forhold til NS. Til tross for dette, og at alle seks var medlem av partiet, varierte det hvor innblandet de var i partiets aktiviteter utenom den økonomiske likvidasjonen. Flere av dem hadde heller ikke meldt seg inn i partiet før etter krigen brøt ut. Disse variasjonene gir et bilde av mangfoldet av personer som arbeidet som bobestyrere for Likvidasjonsstyret under krigen, selv bare blant de seks bobestyrene som inngår i denne oppgaven. Espeli et. al. skriver også at den økonomiske likvidasjonen «(...) utgjorde et stort og lønnsomt marked for advokater.»¹¹⁰ Dette viser tydelig at økonomisk vinning må ha vært et viktig motiv for arbeidet. I masteroppgaven til Stine Eriksen Mangset finnes en liste over alle bobestyrene i Oslo og Aker, og av de 25 bobestyrene nevnt på denne listen er det seks stykker som nevnes i denne oppgaven.¹¹¹ De seks er Andris Berge, Olav Howlid Evju, Petter Harlem, Almer Haug, Carl Martin Kramer og Sophus Noreger.

¹⁰⁷ Se vedlegg 2 på side 115 for portrettbilder av bobestyrene. Se også vedlegg 4 på side 117 for kart med adressene hvor de jobbet som bobestyrere avmerket.

¹⁰⁸ Harald Espeli, Hans Eyvind Næss og Harald Rinde, *Våpendrager og veiviser – advokatenes historie i Norge*, Universitetsforlaget (Oslo: 2008), 209.

¹⁰⁹ Espeli, Næss og Rinde, *Våpendrager og veiviser – advokatenes historie i Norge*, 209.

¹¹⁰ Espeli, Næss og Rinde, *Våpendrager og veiviser – advokatenes historie i Norge*, 209.

¹¹¹ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 113.

3.5.1 Sophus Noreger

Den sannsynligvis mest ideologisk motiverte av dem var direktør og NS-mann Sophus Noreger født i 1887. Tittelen «direktør» kom av at han var direktør av et selskap han startet selv i 1910 som het Sophus Garmann Clausen A/S etter hans opprinnelige navn.¹¹² Han byttet på et tidspunkt etternavn til Noreger, et navn hans sønn Bjørn også tok.¹¹³ Det virker rart at han byttet navn når han allerede eide et selskap oppkalt etter han selv med hans gamle navn, men kanskje han byttet navn til Noreger fordi det hørtes mer nordisk ut enn Garmann Clausen og derfor passet hans ideologiske verdensbilde bedre. Forretningen hans spesialiserte seg på alt av kontormaskiner og relevant inventar. Opprinnelig kom han fra Bergen hvor han startet sin forretning, men flyttet sammen med forretningens hovedkontor til Oslo hvor det hadde eksistert en filial av forretningen hans siden 1916. Han var en dyktig forretningsmann og hans forretning ble regnet som blant de største kontormaskinforretninger i landet.¹¹⁴ I 1935 ble han valgt som formann i kontormaskinforretningenes forening.¹¹⁵ Denne stillingen varte i ett år og Noreger ble gjenvalgt to ganger. Han var også ønsket gjenvalgt i 1938, men fraba seg dette etter tre år som formann. Han var også i en periode formann i Skrivemaskinforhandlernes- og Regnemaskinforhandlernes sammenslutning. Han var også involvert i avvikling av bo til andre forretninger på denne tiden, antageligvis i sammenheng med konkurs.¹¹⁶

Han var også den eldste av alle frivillige i den norske legion i SS under krigen hvor også hans sønn Bjørn tjenestegjorde som troppssjef i det fjerde kompani. Den samme Bjørn Noreger ble senere formann for Frontkjemperkontoret etter Olaf Willy Farmann. Sophus selv var ønsket for denne stillingen, men han var på dette tidspunkt enda ikke dimittert fra legionen.¹¹⁷ Han viste derimot sin solidaritet ved å ha donert 20 000 kroner til Frontkjemperkontoret i 1943.¹¹⁸ Som frontkjemper tjenestegjorde han blant annet ved Leningrad og fikk stillingen Unterscharführer, en rang som

¹¹² *Bergens Tidende*, tirsdag 19. februar 1935, side 5.

¹¹³ Terje Emberland og Matthew Kott, *Himmlers Norge – Nordmenn i det storgermanske prosjekt*, Aschehoug forlag (Oslo: 2012), 350.

¹¹⁴ *Bergens Tidende*, tirsdag 19. februar 1935, side 5.

¹¹⁵ *Norges Handels og Sjøfartstidende*, fredag 1. februar 1935, side 4.

¹¹⁶ *Norsk Kunngjørelsestidende*, nr. 226, mandag 26. september 1936, side 2.
Norsk Lysingsblad, nr. 106, onsdag 29. mai 1940, side 2.

¹¹⁷ Emberland og Kott, *Himmlers Norge – Nordmenn i det storgermanske prosjekt*, 350.

¹¹⁸ *Fritt Folk*, fredag 9. april 1943, side 3.

tilsvarende en underoffiser like under sersjant. Han fikk også Krigsfortjenestemedaljen av andre klasse med sverd.¹¹⁹ Det ser også ut til at han igjen ble formann for kontormaskinforretningenes forening under krigen, og hans selskap tjente svimlende 1 864 635 kroner under krigen. 651 608 kroner av dette beløpet var blitt tjent via handel med tyskerne.¹²⁰ Som bobestyrer for Likvidasjonsstyret bestyrte han jødeboene til blant annet familien Stiris. I alt bestyrte han 34 jødebo.¹²¹ Etter krigen ble firmaet hans oppløst og i 1950 ble han dømt til fire års tvangsarbeid og måtte betale en erstatning på 80 000 kroner i datidens verdi.¹²² I 1951 ble han derimot benådet.¹²³ I 1945 hadde han også oppgitt sin formue på 100 000 kroner. I en artikkel i *Aftenposten* fra 22. juni 1945 står det at han ble under rettsaken mot han spurt om hvorfor han deltok i bestyrelsen av jødebo og om han var enig i aksjonen mot jødene. Han svarte: «Jeg var ikke enig [...] Men jeg ble beordret til det av Likvidasjonsstyret, og den gang var det ikke lett å komme unna en slik ordre. Jeg opptrådte imidlertid så humant som mulig og kom i skarp konflikt med Likvidasjonsstyret og departementet.»¹²⁴ Han skal også ha sagt til sitt forsvar at han kun bestyrte mindre bo. Det står også skrevet at han under krigen skal ha hatt en inntekt på 30 000 kroner, en nedgang fra en årslønn på opptil 40 og 60 000 før krigen.¹²⁵ To av sønnene hans kjøpte forretningen hans tilbake igjen etter krigen sammen med tidligere motstandsmann Max Manus.¹²⁶ Han døde 29. mai 1968 og ble kremert 4. juni samme år.¹²⁷

3.5.2 Carl-Martin Kramer

Bobestyrer Carl-Martin Kramer var på sin side en ganske annerledes skikkelse. Han blir beskrevet av Stig Hosteland i hans masteroppgave «*NS-studentene ved Universitetet*» i Oslo fra 2010 som en opportunist som ikke var drevet av ideologisk overbevisning og i tillegg til bobestyrer var han også

¹¹⁹ RA/S-3138/0001/D/Da/L1242/0001 – Dnr. 4389 Noreger, Sophus, dokument sendt med vedlegg fra politiinspektør Lars L'abée-Lund til Statsadvokaten for landsviksaker i Oslo, datert 30. august 1949.

RA/S-3138/0001/D/Da/L1242/0001 – dokument 4, nr. 10, tysk diplom om medalje, datert 1. september 1942.

¹²⁰ RA/S-3138/0001/D/Da/L1242/0001 – dokument sendt med vedlegg fra politiinspektør Lars L'abée-Lund til Statsadvokaten for landsviksaker i Oslo, datert 30. august 1949.

¹²¹ *Fritt Folk*, onsdag 2. desember 1942, side 2.

¹²² *Norsk Lysingsblad* nr. 169, torsdag 25. juli 1946 side 2.

Aftenposten torsdag morgen 23. mars 1950 side 5.

¹²³ RA/S-3138/0001/D/Da/L1242/0001 – dokument om benådning fra det kongelige justis- og politidepartement, datert 4. mai 1951.

¹²⁴ *Aftenposten* fredag aften 22. juni 1945 side 3.

¹²⁵ *Aftenposten* fredag aften 22. juni 1945 side 3.

¹²⁶ Emberland og Kott, *Himmlers Norge – Nordmenn i det storgermanske prosjekt*, se fotnote 231 på side 579.

¹²⁷ *Aftenposten* fredag morgen 31. mai 1968 side 21.

involvert i Nasjonal Samling sine aktiviteter på Blindern under krigen. I boken «*Universitetet i Oslo 1940-1945*» beskriver Jorunn Sem Fure han som en taktiker som var imot bruk av tvang når det gjaldt å gjøre studentene til medlem i Studentsambandet til NS, og mente heller at de ville melde seg inn på eget initiativ dersom organisasjonen kunne vise til resultater.¹²⁸ Han var blitt valgt som leder for Fellesutvalget under Nasjonal Samlings Studentfylking innen vårsemesteret 1942, og hadde ikke hatt noen NS-verv tidligere.¹²⁹ I 1942 var han også blitt kontorsjef for Studentsambandet og beskrives sammen med en gruppe andre å ha vært i en politisk moderat del av studentfylkingen.¹³⁰ Jorunn Sem Fure skriver derimot at han hadde vært medlem av Den konservative studentfylking. Han hadde også vært formann for Juristforeningen og deltatt som debattant i Studentersamfundet ved flere anledninger.¹³¹

Han var derimot ikke alltid like populær. I et forsøk på å få studentene i arbeid etter loven om arbeidstjeneste ble vedtatt i februar 1943, mente han at han hadde blitt feil fremstilt i både norsk og svensk presse hvilket kostet han dyrt. Han fikk en gruppe studenter til å reise seg i sammenheng med et forslag om å skaffe ved for brensel til universitetet. Dette var ifølge Kramer ment som et forsøk på å komme loven om arbeidstjeneste i forkjøpet og han foreslo en ordning for studentene som gjorde at de ikke ble sendt vekk under studiene og kunne jobbe på universitetet.¹³² Et bilde av studentene som reiste seg ble tatt ut av kontekst og presentert som et forsøk fra Kramer sin side å danne oppslutning for NSSF. Dette fikk konsekvenser, deriblant rundt 2600 klager fra studenter ved UiO, og han mistet blant annet muligheten til å inngå som leder i Studentsamskipnaden.¹³³ Fure inkluderer i sin bok et sitat fra en av studentene som var til stede hvor vedkommende sa i ettertid at Kramer sitt forslag virket som en «lett gjennomskuelig massepåvirkning og en appell til deres mest utpregede egeninteresse».¹³⁴ På bakgrunnen av protestene denne hendelsen hadde forårsaket falt Kramer sitt forslag.¹³⁵ Før krigen hadde han uten hell forsøkt å komme i posisjon innen Det juridiske særutvalget, og han var tydelig optimistisk i forhold til et pangermansk samarbeid og et godt forhold til Tyskland.¹³⁶ Han var blant annet bobestyrer for jødeboene til familien Kassin,

¹²⁸ Jorunn Sem Fure, *Universitetet i Oslo 1940-1945*, Unipub forlag (Oslo: 2011), 136-137.

¹²⁹ Stig Hosteland, *NS-Studentene ved Universitetet i Oslo*, Masteroppgave i historie ved UiO (Oslo: 2010), 34 og 78-80.

¹³⁰ Hosteland, *NS-Studentene ved Universitetet i Oslo*, 42 og 78-80.

¹³¹ Fure, *Universitetet i Oslo 1940-1945*, 133.

¹³² Fure, *Universitetet i Oslo 1940-1945*, 189-190.

¹³³ Hosteland, *NS-Studentene ved Universitetet i Oslo*, 44.

¹³⁴ Alf Nordhus, *Juristforeningen i okkupasjonstiden*, i *Føll i fest*, 24, sitert i Fure, *Universitetet i Oslo 1940-1945*, 191.

¹³⁵ Fure, *Universitetet i Oslo 1940-1945*, 192.

¹³⁶ Hosteland, *NS-Studentene ved Universitetet i Oslo*, 78-80.

utenom Max Martin. 28. august 1948 ble han av høyesterett dømt til 3 år og en måned med tvangsarbeid i tillegg til 10 års alminnelig rettighetstap og tap av retten til å praktisere som sakfører i fem år.¹³⁷ I september 1948 forsøkte han å bli benådet, men fikk avslag i januar 1949. Han ga derimot ikke opp og fortsatte å prøve. Utover 1949 sendte han flere henvendelser til Justisdepartementet og ba om å få saken tatt opp for kongen. Han fikk avslag flere ganger utover 1949 og 50. Til slutt fikk han ønsket sitt oppfylt og ble benådet i 1951.¹³⁸

3.5.3 Petter Harlem

Petter Harlem, bobestyrer for blant annet jødeboene til familien Krupp¹³⁹, var født i Degernes 30. mars 1897. Han var student i juss på 1920-tallet hvor han også deltok i idrettsarrangement som sportsskytter, noe han mottok flere medaljer for.¹⁴⁰ Dette fortsatte han videre med etter utdanningen hvor han vant minst fem akademiske skyttermesterskap og jobbet som både sakfører og sekretær, og var i 1934 overrettssakfører i Rakkestad i Østfold.¹⁴¹ Som student var han også innblandet som streikebryter under havnestreiken i 1924, og var også, som Noreger, involvert i avviklingen av konkursbo.¹⁴² Han hadde under krigen en høy stilling i idrettsforbundet hvor han fra 1942 var sjef for 2. kontor og var i tillegg sportsskytterleder.¹⁴³ Dette var en del av NS sitt initiativ for å nazifisere idrettsmiljøet i Norge. Ettersom Egil Reichborn-Kjennerud var idrettsfører på samme tid er det sannsynlig at det var gjennom denne stillingen at Petter Harlem kom i kontakt med han og kan være en av grunnene til at han senere ble oppnevnt som bobestyrer for Likvidasjonsstyret. Samme år ble han også gift med Maria Foshaug som han fortsatte å være gift med etter krigen.¹⁴⁴ I 1942 var hans skytterting blant de særtingene i idrettsforbundet som ble avviklet, men han fortsatte å være skytterleder og deltok i april 1944 i en komité for et idrettsting som da skulle holdes.¹⁴⁵ Senere samme år ble han derimot avløst fra sitt verv som skytterleder i idrettsforbundet.¹⁴⁶ Petter Harlem

¹³⁷ RA/S-3138/0001/D/Da/L0852 – Dnr. 3889 Kramer, Carl Martin, dokument om domfellelse av Norges Høyesterett.

¹³⁸ RA/S-3138/0001/D/Da/L0852 – tråd av sammenhengende dokumenter vedrørende benådning av Carl-Martin Kramer, datert mellom 5. september 1948 og 8. november 1951.

¹³⁹ *Fritt Folk*, nr. 20, mandag 25. januar 1943, side 2.

¹⁴⁰ *Rakkestad Avis*, nr. 80, fredag 17. oktober 1924.

¹⁴¹ *Aftenposten*, nr. 481, mandag 26. september 1938, side 10.
Morgenbladet, no. 220, mandag 16. juli 1928, side 8.

¹⁴² *Arbeiderbladet*, onsdag 13. februar 1924, side 4.

¹⁴³ *Fritt Folk*, tirsdag 12. mai 1942, side 5.

¹⁴⁴ *Dagbladet*, nr. 52, tirsdag 3. mars 1942, side 3.

¹⁴⁵ *Fritt Folk*, onsdag 11. mars 1942, side 6.

Fritt Folk, fredag 14. april 1944, side 5.

¹⁴⁶ *Fritt Folk*, mandag 4. desember 1944, side 6.

ble i 1946 dømt til 1 års fengsel, fikk inndratt 6000 kroner i tillegg til inndragelse av sakførerbevilgning i 5 år. Han ble derimot benådet i 1952 slik at sistnevnte straff ble fjernet.¹⁴⁷

3.5.4 Almer Haug

Han ble født 16. mai 1904 i Nannestad, og hadde arbeidet som bilkonsulent med egen virksomhet helt siden 1930 da krigen brøt ut. Før det var han ansatt i et papirfirma, blant annet som ekspeditør, og han hadde bodd hos sine besteforeldre siden han var 14 ettersom han det året mistet sine foreldre. Da hans virksomhet opphørte ved okkupasjonen arbeidet han en kort tid i det sivile luftvern og med kjøp og salg av biler samt bilverktøy. En kort periode forsøkte han også på å drive en vedforretning, noe som ikke gikk spesielt bra. Han meldte seg inn i NS i november 1940, og i Rikshirden i 1941. Som NS-medlem betalte han kontingent til partiet og deltok på partimøter. Han var også økonomileder i Majorstua lag fra 1941 og to og et halvt år fremover. Han hadde en hirduniform som han selv brukte på møter i tillegg til en propagandaoppmarsj som han var med på. Han skaffet seg også tillatelse til å bære våpen, men sa at han ikke på noe tidspunkt bar våpen under krigen. Da Hirden ble innlemmet i «rikets væpnede makt» i 1943 trakk han seg tilbake fra aktiv deltakelse. Han mente selv at «det eneste riktige var å støtte NS, idet han også mente at tyskerne ville vinne krigen». Han ble i november 1942 kjent med likvidasjonsstyret gjennom en bekjent i styret. Han ble da tilbudt å jobbe som bobestyrer, men sier selv at han i utgangspunktet stilte seg avvisende helt til han mottok sine første bo til behandling. Etterhvert fikk han flere og flere bo, og bestyrte «iallfall» 78, men det står skrevet ellers i saksmappen at han skal ha bestyrt så mange som 84 bo.¹⁴⁸ Blant dem familien Jaffe. Mangset skriver i sin liste over bobestyrerne i Oslo og Aker at han bestyrte så mange som 108 bo.¹⁴⁹ Uansett hvilket av disse tallene som er riktig er han den bobestyreren i Oslo og Aker som bestyrte flest bo, og samlet verdi av disse boene var på hele 300 000 kroner i brutto.¹⁵⁰

På grunn av mangel på folk og hans bakgrunn som bilkonsulent fikk han i tillegg ansvar for alle biler inndratt av likvidasjonsstyret. Biler var blant de gjenstandene som var ansett som spesielt

¹⁴⁷ RA/S-3138/0001/D/Da/L0215/0003 – Dnr. 1440 Harlem, Petter Ludvig, dokument om benådning fra Det kgl Justis- og Politidepartement v/ Hans Östgaard, datert 7. juni 1952.

¹⁴⁸ RA/S-3138/0001/D/Da/L0117/0005 – Dnr. 894 Haug, Almer Johan, rettsbok fra domfellelsen i 1946 i tillegg til en rapport til Oslo politikammer.

¹⁴⁹ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 113.

¹⁵⁰ RA/S-3138/0001/D/Da/L0117/0005 – rettsbok fra domfellelsen i 1946 i tillegg til en rapport til Oslo politikammer.

lukrative hvilket er grunnen til at det var nødvendig med en person som hadde ansvar for biler spesifikt.¹⁵¹ Han ble også avdelingssjef for inndratte formuer i likvidasjonsstyret 7. juni 1943. Han tjente godt på arbeidet som bobestyrer med en samlet lønn på 29 000 kroner, og hans totale bruttoinntekt i likvidasjonsstyret var 33 750, så det aller meste han tjente av penger var som bobestyrer for jødebo. Man skal ikke utelukke at denne inntekten kan ha vært en motivator for at han bestyrte såpass mange bo. Han overtok også selv konfiskert eiendom i form av et middagsservise og en elektrisk komfyr. Begge deler skal han ha levert tilbake til deres opprinnelige eiere etter krigen i tillegg til en del eiendeler i sølv som han sier han tok vare på for at det ikke skulle selges videre. Disse ble også returnert etter krigen.¹⁵² 13. april 1946 ble han dømt til 2 års tvangsarbeid, rettighetstap i 10 år, og inndragning av økonomiske midler tilsvarende 38 000 kroner for bestyrelsen av jødebo i tillegg til ytterligere 10 000 kroner i erstatning. Erstatningskravet ble derimot sluppet og inndragningsbeløpet redusert til 5000 kroner i etterkant.¹⁵³ Det meste av det han tjente for sitt arbeid i Likvidasjonsstyret fikk han altså beholde. Etter krigen fortsatte han å jobbe som bilkonsulent.¹⁵⁴

3.5.5 Andris Berge

Andris Berge ble født 11. juli 1915 og var den yngste av de seks bobestyrerne i denne oppgaven. Han var fortsatt juss-student da krigen brøt ut og meldte seg inn i NS oktober 1940. Det ser derimot ut til å ha vært en forvirring rundt hans innmelding i NS, ettersom det andre steder i tiltalen står at han meldte seg inn i partiet i desember, ikke i oktober. Det ser også ut til å ha vært en forvirring rundt navnet hans ettersom fornavnet hans er skrevet på fire forskjellige måter i rettsdokumentene. Medlemsboken hans sier uansett tydelig at han ble meldt inn i oktober i tillegg til den rette formen av navnet hans. Han var også medlem av NS sin kamporganisasjon fra januar 1942. Han hadde ikke vært medlem av noe politisk parti før krigen og sa at han meldte seg inn i NS fordi han så det som «den eneste vei til Norges selvstendighet om man sluttet opp om NS».¹⁵⁵ Som medlem av NS ble han ansatt som sekretær i Departementet for Arbeidstjeneste og Idrett, og i desember 1944 ble han

¹⁵¹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 492.

¹⁵² RA/S-3138/0001/D/Da/L0117/0005 – rettsbok fra domfellelsen i 1946 i tillegg til en rapport til Oslo politikammer.

¹⁵³ RA/S-3138/0001/D/Da/L0117/0005 – rettsbok fra domfellelsen i 1946 i tillegg til en rapport til Oslo politikammer. RA/S-3138/0001/D/Da/L0117/0005 – dokument om benådning fra det kongelige justis- og politidepartement, datert 14. juli 1950.

¹⁵⁴ *Morgenposten*, lørdag 16. mai 1964 side 8, bursdagsannonser om runde tall.

¹⁵⁵ RA/S-3138/0001/D/Da/L0072/0006 – Dnr. 610 Berge, Andris, rapport til politimesteren i Drammen, datert 5. juli 1945.

forfremmet til kontorsjef på samme sted. I tiltalen fra rettsoppjøret står det at han i november 1942 anga en person til politimesteren i Drammen «for å ha fortalt at tyskernes stilling på fronten var slett, at han skaffet seg engelske nyheter, og at han hadde kjørt nordmenn til Sverige».¹⁵⁶

I november 1942 ble han sammen med fem andre sekretærer i departementet rekruttert som bobestyrere for jødebo. Dette holdt han på med til krigens slutt sammen med sin kollega Kaare Wangen. De bestyrte hele 61 bo som inkluderte både jøder og flyktninger, men aller flest jøder. Deriblant familien Samersav. De fleste bestyrte de sammen, men det står at 13 av dem bestyrte han alene. I dokumentene fra saksmappen hans skiller de mellom tyske jødebo og norske jødebo. De 13 han bestyrte alene står som sistnevnte mens resten regnes som førstnevnte. Dette skillet refererer antageligvis til jøder med norsk eller tysk statsborgerskap. Han skal også ha kjøpt konfiskerte jødiske eiendeler hos Borgs Auksjonsforretning, deriblant en bokreol, en støvsuger, og et «soveværelsesmøblement». Alt til en samlet verdi av 3100 kroner. Som ansatt i Departementet for Arbeidstjeneste og Idrett i tillegg til sin jobb som bobestyrer skal han ha tjent til sammen 27 900 kroner. 3900 kroner av dette beløpet var for arbeidet som bobestyrer. Han sier selv at alt arbeid han gjorde for departementet var rent juridisk og han hadde ingen tillitsverv i NS eller deltok på noen partimøter. Han skal også ha arbeidet med frigivelse av norske fanger som skal ha vært idrettsfolk. Han sa at han arbeidet heller aldri for tyske eller norske «quislingsmyndigheter» og ga dem ingen informasjon om norske forhold.¹⁵⁷ Det er viktig å nevne at dette ble sagt av han selv i hans eget forsvar og det må tas i betraktning at han kan nok ha pyntet litt på sannheten. 8. mai 1945 sa han at han fikk frastjålet sine eiendeler i hybelen hans av medlemmer fra hjemmefronten. Hans økonomiske midler ble også inndratt ved hans arrestasjon 4. juni samme år hvor han deretter ble satt i forvaring i Ilebu fengsel i Bærum.¹⁵⁸ Etter å ha sittet 233 dager i forvaring ble han dømt til ett og et halvt års tvangsarbeid, minus den tid han satt i forvaring, 20 000 kroner i erstatningskrav, og opptil 10 års rettighetstap. Han forsøkte etter rettsaken å redusere mengden på erstatningskravet og få seg benådet. Dette lyktes han med angående førstnevnte ettersom erstatningskravet ble til slutt redusert til 1500 kroner.¹⁵⁹

¹⁵⁶ RA/S-3138/0001/D/Da/L0072/0006 – fengslingsdokument, datert 21. desember 1945.

¹⁵⁷ RA/S-3138/0001/D/Da/L0072/0006 – fengslingsdokument, datert 21. desember 1945.

¹⁵⁸ RA/S-3138/0001/D/Da/L0072/0006 – rapport til Oslo politikammer, datert 14. september 1945.

¹⁵⁹ RA/S-3138/0001/D/Da/L0072/0006 – rettsbok R.I. 06296, datert 25. februar 1946.

RA/S-3138/0001/D/Da/L0072/0006 – dokument om benådning fra det kongelige justis- og politidepartement, datert 23. juni 1953.

3.5.6 Olav Howlid Evju

Olav Howlid Evju ble født 4. eller 14. februar 1914, avhengig av hvilken kilde man leser, i Flesberg.¹⁶⁰ Han bestyrte i alt 13 bo, blant dem boet til Max Martin Kassan som undersøkes nærmere i denne oppgaven, hvilket han fikk totalt 4625 kroner i honorar for.¹⁶¹ Hele dette beløpet sa han at han holdt til side og han betalte alt tilbake til Tilbakeføringskontoret etter krigen. Sistnevnte var blitt bekreftet av kontoret selv.¹⁶² Høsten 1938, da han jobbet på Fellesbankens Hovedkontor, fikk han permisjon slik at han kunne reise til Tyskland i 4 måneder.¹⁶³ Han begynte 1. september 1939, samme dag som krigen brøt ut i Europa, å studere ved Norges Handelshøyskole i Bergen hvor han kom i kontakt med 3-4 kamerater som visstnok var NS-interesserte. På dette tidspunkt hadde han allerede hvert innmeldt i NS ungdomsfylking på Kongsberg siden 1934.¹⁶⁴ Hans forhold til NS siden dette var det store uenigheter om under landsviksaken mot han. Selv mente han at han alltid hadde vært imot NS og aldri vært medlem. Han var blitt overrasket da han fant ut at han av NS var regnet som medlem etter krigen brøt ut og sa at han tok kontakt med dem og møtte opp på kontoret til en funksjonær hvor han fikk blant annet et medlemskort som han ikke visste fantes før da makulert og antok etter dette at han ikke lenger var medlem. Under krigen jobbet han som sekretær i Norges Handelstands Forbund og var også formann i Flesberg idrettslag.¹⁶⁵

Omstendigheten rundt hans oppnevning som bobestyrer er også usikre. Han mente selv at han kun gjorde det fordi han følte seg tvunget. Han hadde forsøkt å fjerne oppnevningen, men hadde blitt nektet dette.¹⁶⁶ Senere skrev han også at han så det å være bobestyrer som en måte han kunne hjelpe

¹⁶⁰ RA/S-3138/0001/D/Dd/L0239/2628 – Dnr. 15888 Evju, Olav, Howlid, spørreskjema regnet som bilag til søknaden om opptagelse i Nasjonal Samling.

RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – dokument om forelegg, datert 16. mai 1947.

¹⁶¹ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – dokument 19, liste over «de bo som er bestyrt av Olav Evju».

¹⁶² RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – uttalelse avgitt av politifullmektig Erik Kaasbøll datert, 16. mai 1947, side 4.

¹⁶³ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – rapport avgitt av politimann K. Herwig angående anmeldelse og avhør av Olav Evju, side 1.

¹⁶⁴ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – uttalelse avgitt av politifullmektig Erik Kaasbøll, datert 16. mai 1947, side 1.

¹⁶⁵ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – rapport avgitt av politimann K. Herwig angående anmeldelse og avhør av Olav Evju, side 1.

¹⁶⁶ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – rapport avgitt av politimann K. Herwig angående anmeldelse og avhør av Olav Evju, side 2.

RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – Olav Howlid Evju sin egen beretning i forhold til bobestyrelsen, datert 2. juli 1945.

jødene på.¹⁶⁷ Om sistnevnte var løgn eller ei var det flere jøder som på eget initiativ vitnet i hans forsvar under saken. De sa at han hadde hjulpet dem med å få boene sine frigitt der det var mulig og ellers tatt vare på eiendelene deres i den grad han fikk til.¹⁶⁸ I denne sammenheng hadde han funnet verdifulle dokumenter tilhørende en i familien Stiris mens han forsøkte å redde eiendeler i boet til en annen jøde med navn Kirschner. Han never ikke fornavn, men blant dokumentene var universitetspapirer som ble gitt tilbake til vedkommende etter krigen. I mellomtiden var de blitt tatt vare på av universitetet hvor Evju hadde sendt dem i en pakke under et dekknavn. På bakgrunn av dette må det ha vært Gabriel Philip Stiris det var snakk om. Han var medisinstudent under krigen og lyktes å flykte til Sverige, hvilket Howlid også nevner angående denne jøden som dokumentene tilhørte.¹⁶⁹ De boene han hadde behandlet var også blant de minste, sa han, og han mente i tillegg at det honorar han foreslo for sitt arbeid til Likvidasjonsstyret var regnet som langt lavere enn gjennomsnittet blant bobestyrerne, noe han hadde fått kommentarer på av styret selv.¹⁷⁰ Karl P. Thorstensen, formann i Norske Papirhandlers Landsforbund, vitnet også og sa at Evju hadde gjort det han kunne for å motarbeide NS under krigen.¹⁷¹ Hans tidligere forhold til NS var også blitt bekreftet av en gammel skolekamerat som sa, slik Evju selv gjorde, at de alltid hadde vært skeptiske til NS og skjønte ikke hvorfor han var regnet som medlem etter krigens utbrudd.¹⁷² Bevisene mot dette forholdet inkluderte blant annet et spørreskjema om opptagelse i NS hvor han skrev om sin innmelding i NSUF i 1934 og at han aldri hadde meldt seg ut. Dette dokumentet var i seg selv brukt som bevis på at han visste han var medlem av NS hvilket han selv benektet. Evju sa også at han hadde siden krigen vært i dårlig fysisk og psykisk stand hvilket hadde blitt forverret på grunn av stresset rundt anklagene som var reist mot han.¹⁷³ Saken endte med en foreleggelse med en bot på 1000 kroner.¹⁷⁴ Senere søkte hans advokat om benådning hvilket vant frem og denne boten, som da ikke var betalt, ble fjernet.¹⁷⁵

¹⁶⁷ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – uttalelse avgitt av politifullmektig Erik Kaasbøll, datert 16. mai 1947, side 4.

¹⁶⁸ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – rapport om vitnesbyrd av Ruth Kaldosin, datert 18. juni 1945.

RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – skriftlig erklæring om Olav Howlid Evju sin behandling av boene til familien Kerner sendt som vedlegg i brev fra Simon Kerner til kriminalbetjent Svein Anonsen datert, 21. juni 1945.

¹⁶⁹ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – bilag til brev fra Olav Howlid Evju til politifullmektig Blikken, datert 27. november 1946, side 2.

¹⁷⁰ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – Olav Howlid Evju sin egen beretning i forhold til bobestyrelsen, datert 2. juli 1945.

¹⁷¹ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – brev fra Karl P. Thorstensen til Olav Howlid Evju, datert 26. november 1946.

¹⁷² RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – avskrift av uttalelse fra disponent Håkon Haaland, datert 29. april 1947.

¹⁷³ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – rapport avgitt av politimann K. Herwig angående anmeldelse og avhør av Olav Evju.

¹⁷⁴ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – uttalelse avgitt av politifullmektig Erik Kaasbøll, datert 16. mai 1947, side 1-5.

¹⁷⁵ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – dokument om benådning fra Det kgl Justis- og Politidepartement v/Ole An.

3.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg forsøkt å sette inndragningen av jødiske formuer i Norge i en historisk og kronologisk kontekst samt introdusere de ulike jødiske familiene hvis bo jeg har undersøkt og bobestyrerne som styrte dem. Det er tydelige likheter blant de jødiske familiene som gjenspeiler det som i utgangspunktet var intensjonen med denne oppgaven, å undersøke boene til de mindre velstående jødene og de som var en del av arbeiderklassen. Man ser derimot en interessant økning i bredden av forskjellige formueklasser når man ser på familiene som en helhet og undersøker de enkelte familiemedlemmene hver for seg. Hva bobestyrerne gjelder er det også et bredt spekter av forskjellige personligheter og motiver bak jobben de gjorde, men beløpet de tok i honorar for arbeidet som bobestyrer tyder på at å kunne tjene på det økonomisk sannsynligvis var et motiv som gikk igjen hos flere av dem. Det er også nevneverdig hvordan de hadde flere arbeidsoppgaver i NS-regimets system og var innblandet i en rekke forskjellige bedrifter, institusjoner og organisasjoner. Deriblant nazifiseringen av både universitetet og idrettsmiljøet i Oslo i tillegg til Frontkjemperkontoret. Det har også vist seg hvor viktig et sentralt juridisk rammeverk var for inndragningen av jødiske formuer for nazistene både i Tyskland og okkuperte deler av Europa i tillegg til i Norge da denne prosessen også ble satt i verks her. Man kan heller ikke se bort ifra det ideologiske aspektet.

Herud, datert 4. oktober 1952.

RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – dokument skrevet av Rolf Christophersen sendt til Justisdepartementet, Fængselsstyrets Landsvikavdeling i Oslo, datert 11. november 1948.

4 Registrering av boene og fordeling av eiendelene

4.1 Innledning

I forrige kapittel gikk jeg gjennom bakgrunnen for den økonomiske likvidasjonen og introduserte både ofrene for inndragningen og bobestyrerne som går igjen i denne oppgaven. Dette kapitlet handler om noe av det mest sentrale arbeidet til bobestyrerne, altså registreringen av boene. Dette arbeidet var sentralt fordi det avslørte alt av eiendom og formuer jødene eide og hvor de største verdiene lå hvilket var nødvendig for å få avviklet boene. Etter registreringen var fullført ble disse solgt og fordelt, noe som gjerne foregikk via samlesentralene hvilket jeg skriver litt om til slutt i dette kapitlet. Jeg går gjennom hvordan hele denne registreringsprosessen gikk for seg ved å se på boene til de fem familiene introdusert i forrige kapittel: Jaffe, Kassan, Krupp, Samersav og Stiris. Det sentrale spørsmålet i kapitlet er hvordan ble denne registreringsprosessen utført og hvordan ble eiendelene og formuene fordelt?

4.2 Registrering av boene og publisering av proklama i Fritt Folk

Tirsdag 10. november 1942 ble det publisert en liste i NS-avisen *Fritt Folk* i sidene om offentlige kunngjøringer. Disse sidene var et vedlegg og egentlig ikke en del av avisen, men de kunne ikke kjøpes separat.¹⁷⁶ Blant utlysninger om ledige stillinger, inngåtte ekteskap og innkallinger til ulike søksmål og diverse, skilte denne listen seg ut som noe nytt. Det var en liste over 125 jøder i Oslo-området med deres navn og adresse. Listen var underskrevet av innenriksminister Albert Viljam Hagelin. Øverst på listen var det en kort tekst som forklarte hva denne listen handlet om. Den lød slik: «Med heimel i § 2 i lov av 26. oktober 1942 om inndragning av formue som tilhører jøder, besluttet herved at alle formuesverdier av enhver art som tilhører nedennevnte jøder skal inndras. Inndragningen omfatter også formue som tilhører de nevnte jøders ektefeller og barn.»¹⁷⁷ Denne listen var en del av det første steget i inndragningen og likvideringen av alle jødiske formuer i Norge. Flere publiseringer av slike lister skulle følge i månedene fremover. Det ble kunngjort i alt

¹⁷⁶ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 482.

¹⁷⁷ *Fritt Folk*, tirsdag 10. november 1942.

beslag på hele 1520 personer på denne måten helt frem til i juni 1943 ifølge Oskar Mendelsohn.¹⁷⁸ Som nevnt i forrige kapittel ble ikke Likvidasjonsstyret offisielt etablert før 20. november, så de første publiseringene i avisen angående inndragningsprosessen kom altså hele 10 dager før etableringen av styret var offisielt.

Ikke lenge etter listene over jøder ble publisert i Fritt Folk begynte det å dukke opp proklama i avisen som var skrevet av bobestyrerne selv. Disse inneholdt en liten liste over jødene som de respektive bobestyrerne bestyrte boene til og de inkluderte en frist for henvendelser angående disse boene. Måten disse var skrevet på ligner slik de fleste proklama om behandling av ordinære konkursbo ble publisert og annonsert i avisene på denne tiden. Flere av bobestyrerne i denne oppgaven hadde allerede før krigen arbeidet med slike bo, og var uten tvil kjent med dette formatet. Det samme gjaldt antageligvis mange av de andre NS-juristene involvert som bobestyrere som ikke direkte nevnes her. Basert på brev i dokumentene rundt behandlingen av boene til familien Krupp tyder det på at disse proklamaene ble skrevet og sendt av bobestyrerne selv med tidsfrist for henvendelser og navn på relevante jøder. Deretter ble de publisert i Fritt Folk. Petter Harlem selv skrev et brev med denne informasjonen som var sendt til NS sitt pressekontor.¹⁷⁹ Det kan derimot ha vært tilfelle at det ble gjort annerledes av andre bobestyrere. Likevel ble alle disse proklamaene publisert i Fritt Folk under Offentlige Kunngjøringer. Å publisere proklama på denne måten var i tillegg sett på som nødvendig for at alle bånd jødene hadde til storsamfunnet skulle kuttes. Bruland skriver at dette var grunnen til at proklama om jødeboene ble publisert i avisene. Alle økonomiske krav skulle gjøres opp slik at jødene kunne bli rensset fra samfunnet både fysisk og økonomisk.¹⁸⁰

Samtidig som disse listene og proklamaene ble publisert var bobestyrerne allerede godt i gang med registreringen av jødeboene de hadde fått ansvar for. I bomappen til Isak Jaffe ligger et arrestasjonsdokument fra 26. oktober 1942 med informasjon om han, hvor han bodde, hans yrke og hans familie. Også skrevet i dokumentet var hvilken politistasjon hvor Ester Jaffe var pålagt meldeplikt. Sammen med dette lå et dokument med informasjonen om leiligheten som Isak og Ester bodde i.¹⁸¹ Dokumentet var et utfyllingsskjema kalt «skjema angående leiligheter», og var blitt sendt ut av Likvidasjonsstyret for å få en oversikt over leiligheter i Oslo.¹⁸² Her skulle det fylles inn

¹⁷⁸ Mendelsohn, *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*, bind II, 201.

¹⁷⁹ RA/S-1564/F/Fa/Fad/L0254 – brev fra Petter Harlem til Offentlige Kunngjøringer, datert 21. januar 1943.

¹⁸⁰ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 526.

¹⁸¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – Bomapper til familien Jaffe, arrestasjonsdokument om Isak Jaffe

¹⁸² Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 491.

navn på jøden som eide leiligheten, navnet på bobestyreren, leilighetens adresse, størrelse og månedlig leie samt en kort beskrivelse av hvordan den så ut. Leiligheten til Ester og Isak var nokså beskjeden med ett rom og kjøkken, og i tillegg var den tydeligvis ikke i spesielt god stand ifølge bobestyrer Almer Haug. Han beskrev leiligheten deres slik: «Det burde være forbudt for mennesker å bo et slikt sted».¹⁸³

Slike detaljer var nødvendig i forhold til hvorvidt leiligheten som ble inndratt skulle stilles til disposisjon for Likvidasjonsstyret slik at de kunne gis til frontkjempere og NS-folk. Dette skjemaet angående leiligheter er noe som finnes i flere bo og ser ut til å ha vært en av flere lignende dokument produsert spesifikt for å brukes i sammenheng med registreringen og behandlingen av jødebo. Basert på disse ser det ut til at flere av leilighetene til jødene i denne oppgaven var i dårlig stand. I skjemaet angående leiligheten til Rolf Nathan Kassan skrev bobestyrer Carl-Martin Kramer et enkelt, men tydelig «mindre bra».¹⁸⁴ Noen av bobestyrerne var litt mindre kortfattet som for eksempel Andris Berge i sin beskrivelse av leiligheten til Rudolf og William Samersav. Han skrev følgende: «Noe av det mest grisete bobestyreren har sett. Bør ikke bebos av kampfeller. Kan stilles til disposisjon for Oslo kommune.»¹⁸⁵ Man kan undres over om disse nedsettende beskrivelsene av leilighetene til disse jødene var skrevet for å bevisst redusere verdien av dem eller om de rett og slett var så fæle som de beskrives. Man skulle derimot tro at Likvidasjonsstyret ville forsøke å få så mye ut av dem som mulig så å redusere verdien med vilje virker usannsynlig med mindre bobestyrerne selv ikke ønsket at leilighetene skulle selges eller gis bort. Det kan også ha vært preget av antisemittiske holdninger.

4.3 Registreringen av boene til familien Jaffe

I Samuel Jaffe sin bomappe finnes det et brev datert 11. desember 1942 fra en sogneprest ved St. Halvards kirke. I brevet refererte han til loven av 26. oktober om inndragningen av jødiske formuer og ba dem om å gjøre et unntak for boet til Samuel og Anna Jaffe. Hans begrunnelse var at Anna Jaffe var norsk og hadde tjent det meste av penger og eide de fleste av eiendelene deres ettersom

¹⁸³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – «skjema angående leiligheter» for leiligheten til Isak Jaffe.

¹⁸⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0949 – Bomapper til familien Kassan, «skjema angående leiligheter» for leiligheten til Rolf Nathan Kassan.

¹⁸⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/ - Bomappe til familien Samersav, «skjema angående leiligheter» for leiligheten til Rudolf og William Samersav.

Samuel hadde vært ufør. Hun hadde også jobbet ved Tiedemanns Tobakksfabrikk i nesten 40 år.¹⁸⁶ Det ser ut til at det ikke ble gjort noe unntak i dette tilfellet ettersom i slutten av januar 1943 hadde Almer Haug sammen med generalsekretær Inge S. Myklebust fullført registreringen av boet og begynt avviklingen.¹⁸⁷ 1. februar 1943 skrev Almer Haug et brev til en Jenny Christensen om hennes henvendelse angående boet til Samuel Jaffe. Hun hadde påstått at hun hadde eiendomsrett på diverse inventar i leiligheten og var derfor ute etter å ta over disse. Ettersom Haug hadde i oppgave å tømme leiligheten omgående var det viktig å få ordnet dette så fort som mulig. Han ba henne derfor å møte opp på hans kontor dagen etter klokken halv fire. Samtidig måtte hun ha med dokumenter som beviste at hun hadde rett på disse eiendelene samt liste over hvilke eiendeler dette var.¹⁸⁸ I bomappen til Samuel Jaffe finnes noen av disse dokumentene. På listen til Jenny Christensen var blant annet en hylle, et strykejern, en divan og et laken.¹⁸⁹ Basert på en liste over eiendeler solgt direkte og via auksjon fra boet til Samuel Jaffe, ser det derimot ut til at flere av disse eiendelene ble solgt til andre personer. I hvor stor grad Jenny Christensen lyktes i å få tak i disse eiendelene hun ønsket er derfor usikkert.¹⁹⁰

Da Almer Haug registrerte alle eiendeler og økonomiske midler til Samuel Jaffe fant han også aktiva¹⁹¹ hos Andresens Bank og Aksjeselskap. Et aktiva, eller aktivum, refererer til eiendeler eller rettigheter som har formuesverdi. Det kan også deles inn i mindre kategorier som inkluderer finansielle midler og driftsmidler. Disse aktiva hos Andresens bank og Aksjeselskap fikk Haug vite om via et brev fra Likvidasjonsstyret 29. desember 1942 som sa at Andresens Bank og Aksjeselskap hadde dette i sin forvaring. Denne informasjonen hadde Likvidasjonsstyret fått av banken selv via en henvendelse 26. november 1942. Denne boksen stod i navnet til Anna Jaffe, Samuels norske kone, og tilhørende bankbok lå hos Tiedemanns Tobakksfabrikk.¹⁹² 23. mars 1943 sendte så Almer Haug et brev til dette firmaet hvor han ba om å få oversendt bankboken og det de hadde per informasjonen fra Andresens Bank. To dager senere fikk han et svar fra firmaet hvor de også ba om bevis på at Almer Haug var bobestyrer for boet til Anna Jaffe. Noen dager senere fikk de dette.

¹⁸⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra St. Halvard til Likvidasjonsstyret, datert 11. desember 1942.

¹⁸⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – liste over registrerte eiendeler i leiligheten til Anna og Samuel Jaffe.

¹⁸⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra Almer Haug til Jenny Christensen, datert 1. februar 1943.

¹⁸⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – dokumenter angående krav på eiendeler i boet til Samuel Jaffe fra Jenny Christensen.

¹⁹⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – liste over kjøpere av eiendeler fra boet til Samuel B. Jaffe.

¹⁹¹ Se ordliste på side 111-113 om «aktiva».

¹⁹² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – skjema med informasjon ang. Samuel B. Jaffe.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra Likvidasjonsstyret til Almer Haug, datert 29. desember 1942.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra Tiedemanns Tobakksfabrikk til Almer Haug, datert 6. april 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra Almer Haug til Andresens Bank Aksjeselskap, datert 11. mai 1943.

Firmaet skrev at de ikke hadde noen bankbok eller midler hos Andresens Bank, men de hadde en bankbok med informasjon om bankboksen til Anna Jaffe hos Oslo Sparebank. I denne boksen lå til sammen 2098 kroner og 37 øre. Disse midlene var julegratiale hun hadde spart opp over en periode på 20 år. Etter alt å dømme fikk Haug utbetalt hele dette beløpet. I løpet av mai 1943 fikk han også utbetalt de midler som lå hos Andresens Bank og Aksjeselskap. Dette beløpet var på til sammen 1047 kroner og 73 øre. Alt dette til tross for at Anna Jaffe var norskfødt og ikke-jøde.¹⁹³ Det kan hende at dette tilfellet var offer for det Bruland refererer til som en «kompetansetvist» mellom Finansdepartementet med Likvidasjonsstyret og Innenriksdepartementet i forhold til uenigheter om hvordan de etter loven skulle behandle tilfeller hvor jøden hadde en arisk eller ikke-jødisk ektefelle. Dersom disse ektefellene ble berørt skulle de ifølge loven få beholde «nødvendig husrom» eller kunne søke om unntak fra inndragningen.¹⁹⁴

Dette var ikke det eneste tilfellet av urettmessig behandling som Anna Jaffe opplevde i forhold til det at hun var gift med en jøde. Bjarne Bruland skriver at hun og datteren også ble arrestert 26. november sammen med jødiske kvinner og barn. De ble senere sluppet fri, men flyktet etter hvert til Sverige da Anna ble redd for sin egen datter som tross alt var såkalt halvjøde.¹⁹⁵ Det er noe oppsiktsvekkende at selv etter det ble bekreftet at hun ikke var jøde så fikk hun sine eiendeler og økonomiske midler inndratt. Hva leiligheten og eiendelene angår kan det argumenteres for at Likvidasjonsstyret regnet det som eid av hennes mann ettersom de hadde en tendens til å slå sammen bo der flere personer bodde sammen. De ble samlet i en bomappe som ble stående i navnet til en av mennene som bodde der. Selv om de fleste jødene har egne bomapper, selv de som bodde sammen, så er mange av dem tomme og alle dokumentene som har å gjøre med boene tilhørende de som bodde i en spesifikk leilighet ble samlet i bomappen til én av dem, eller samlet i en mappe med navnene til alle de som bodde der. Eksempel på sistnevnte er den delen av familien Krupp som bodde sammen i Pontoppidansgate. Hver av dem er registrert i Riksarkivets register med hvert sitt bo, men det finnes også en samlet bomappe for alle sammen. Selv om dette kan forklare hvorfor

¹⁹³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra Almer Haug til Tiedemanns Tobakksfabrikk, datert 23. mars 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev til Tiedemanns Tobakksfabrikk, ingen avsender skrevet i dokumentet, men kan antas å være fra Likvidasjonsstyret, datert 31. mars 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra Tiedemanns Tobakksfabrikk til Almer Haug, datert 6. april 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra Almer Haug til Tiedemanns Tobakksfabrikk, datert 8. april 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev fra Tiedemanns Tobakksfabrikk til Almer Haug, datert 10. april 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev til Andresens Bank og Aksjeselskap, vedlegg til brev fra Almer Haug, datert 11. mai 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – brev datert 29.12.1942 fra Likvidasjonsstyret til Almer Haug.

¹⁹⁴ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 488.

¹⁹⁵ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 330 og 447.

Likvidasjonsstyret behandlet leiligheten hun bodde i og eiendelene som for det meste var hennes slik de gjorde, så forklarer det ikke hvorfor de også var opptatt av sparepengene som stod i hennes navn og til og med fikk utbetalt disse.

Angående registreringen av Isak Jaffe sitt bo står det ikke mye annet enn listene over de eiendelene som ble registrert i boet. Leiligheten og inventaret ble registrert av Almer Haug sammen med generalsekretær Inge S. Myklebust akkurat som boet til Isaks bror Samuel. Isak sitt bo ble derimot registrert over en måned tidligere den 18. desember 1942. I bomappen til Isak Jaffe finnes også flere detaljerte dokument som inneholder alt som ble registrert i leiligheten hans. Slike dokumenter finnes riktignok i alle boene, men mange av dem inneholder kun avskrevne dokumenter skrevet på maskin. I boet til Isak finnes en linjert kladdebok som Almer Haug antageligvis hadde med seg da de dro for å registrere leiligheten. Her skrev han ned alle eiendelene i leiligheten inkludert den takserte verdien. Det er interessant hvor nøye de var under denne prosessen. Alt som fantes i leiligheten, ble registrert. Ikke bare åpenbare verdier, men alt som var ned til hver enkelt gaffel og glass på kjøkkenet. Ved å se på dokumentene som viser alt som ble registrert vet vi for eksempel at de hadde 18 hvitskaftede kniver, 15 gafler, 3 spiseskjeer, 6 teskjeer og 6 glass, karaffler og boller. Det ble også registrert antall håndklær de eide, alt av møblement, lamper og duker samt klestøy og sko. Alt skrevet ned for hånd i Almer Haugs kladdebok og senere skrevet av i offentlige dokumenter på maskin. Alt skulle registreres, og ingenting var for lite til å gjelde. Bakerst i kladdeboken står det et enkelt regnskap med taksten på alle eiendelene regnet sammen. Det totale beløpet kom på 2637 kroner. Den samme nøysomme registreringen av eiendeler ser man i de fleste bomappene til Likvidasjonsstyret og var kun en del av bobestyrerne sin jobb.¹⁹⁶

4.4 Registreringen av boene til familien Krupp

I tillegg til leiligheter og eiendeler var det også viktig for likvidasjonsstyret og få tak i alt av økonomiske midler som jødene eide. Dette gjaldt ikke bare private kontoer i banker, men også forsikringer og eventuelt eierskap som de hadde i andre bedrifter i form av aksjer og lignende. Både forsikringer og aksjer kunne vise seg å være en vanskelig knute å nøste opp. Et godt eksempel på dette er boet til Israel Krupp. I forrige kapittel nevnes det at han både hadde en sjefsstilling i Oslo

¹⁹⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – diverse registreringsdokument med lister over eiendeler i leiligheten til Isak og Esther Jaffe.

Linsømfabrikk A/S, samtidig som han eide aksjer en rekke andre steder. Da bobestyrer Petter Harlem gikk inn for å behandle dette boet støtte han på en rekke problemer. Mange av disse problemene kom som en konsekvens av at Israel Krupp tilsynelatende hadde makulert en del dokumenter før han flyktet som viste hans eierskap og innblanding i de firmaene han hadde aksjer i.¹⁹⁷ Det er interessant hvordan han tydeligvis har hatt nok innsikt i situasjonen på denne tiden til å skjule sine eierskap fra NS og tyskerne. Om det var fordi han antok at de ville forsøke å få tak i hans eiendom, eller om han ville skjule sine kontakter, andre jøder, nordmenn han jobbet med o.l. Kanskje begge deler. I Tilbakeføringskontorets dokumenter fra etter krigen nevnes det at han en stund lå i dekning før han kom seg til Sverige, så makuleringen av disse dokumentene kan ha vært hans forsøk på å skjule sine spor da han var på rømmen.¹⁹⁸

Denne informasjonen om Israel Krupps makulering av diverse dokumenter kom som en del av en henvendelse Petter Harlem hadde fått fra Likvidasjonsstyret. Denne henvendelsen inneholdt spørsmål om en eiendom i Lørenskog og om det fantes noen forbindelser mellom Israel Krupp og en annen jøde som het Salomon Bodd. Harlem nevner i samme brev en annen adresse som han trodde var eid av Israels bror, Isak Krupp. Dette var en eiendom i Stoviengen i Bærum. Det viste seg derimot at denne også var eid av Israel Krupp. I forrige kapittel nevnes også A/S Magnus Barfotsgate 7. Dette var et borettslag hvor Israel var styreleder.¹⁹⁹ Da Harlem forsøkte å nøste opp i Israels eierskap i Oslo Linsømfabrikk viste det seg også at Israel hadde vært valgt til styreleder her en periode. Han var derimot blitt presset til å gå av på bakgrunn av et dårlig forhold til tyskerne.²⁰⁰ Antageligvis fordi han var jøde. Det er ganske tydelig at han var en ressurssterk person med eierskap i litt av hvert.

Harlem skriver i et annet brev til Likvidasjonsstyret at det var framkommet påstand om at Oslo Linsømfabrikk i tillegg var eid av Israel Krupp.²⁰¹ Dette var viktig ettersom de da også ville gjennomgått en registrering av fabrikkens lokaler som en del av Israels bo. Han eide derimot kun 7 av totalt 40 aksjer i selskapet. I en rapport om sine funn ved Oslo Linsømfabrikk skriver Harlem at den opprinnelige styrelederen da selskapet ble konstituert i 1939 var fru Edith Gordon. Gordon var

¹⁹⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – Bomappe til Israel Krupp, brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 4. mars 1943.

¹⁹⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra cand. jur. Willy Rødner til herr Foyn ved Justisdepartementets Oppgjørsavdeling, datert 25. februar 1948.

¹⁹⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 4. mars 1943.

²⁰⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – rapport om Oslo Linsømfabrikk A/S av Petter Harlem, uten dato.

²⁰¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 1. juni 1943.

for øvrig pikenavnet til Esther Jaffe, og det er mulig at disse to var i familie. Ettersom Israel Krupp overtok som styreleder etter fru Gordon kan det tenkes at Oslo Linsømfabrikk i utgangspunktet var styrt av jøder. Etter Israel ble presset til å gå av i 1942, etter å ha vært styreleder siden 1940, ble stillingen tatt over av en nordmann med navn Ragnar Sigbjør Fossum. Fru Gordon var opprinnelig eier av alle 40 aksjer i selskapet, men etter hun gikk av som styreleder ble disse fordelt. Israel Krupp ble først overdratt 6 aksjer, men fikk etterhvert en til, Fossum kjøpte 10, en Arthur Nilsen kjøpte også 10 og en Hans Hjort kjøpte 3. En frøken Signe Strand, som var oppført som prokura²⁰² mens Israel var styreleder, fikk også 10 aksjer.²⁰³

I tillegg til hans eiendommer og aksjer var de som i tilfellet med alle jøder interessert i deres forsikringer. Dette medfulgte en gjennomgang av alle slike forsikringer som de kunne finne. Der de fant en sendte de brev til de respektive selskapene. I Israel Krupp sitt tilfelle gjaldt dette blant annet en brannforsikring hos Norske Merkantile Forsikringsaksjeselskap.²⁰⁴ Til dette selskapet sendte de et brev og spurte om det fantes noen krigstrygdeavgift som ikke var betalt. Videre sendte de brev til Gjensidige hvor han hadde en livsforsikring. Denne gangen spurte de om gjenkjøpsverdien for livspolise, og når den kunne stilles til disposisjon for boet.²⁰⁵ Til denne henvendelsen svarte Gjensidige at de trengte dokumenter som beviste hvem Harlem var og at han hadde eierskap over Israel Krupp sitt bo.²⁰⁶ Å få orden på dokument i forhold til utbetalingen av livspolise til Israel Krupp var viktig i sammenheng med den økonomiske likvidasjonen av han og de andre få jødene som var kunder hos Gjensidige i forhold til mengden jødiske kunder hos andre forsikringsselskap på denne tiden. Man vet dette fordi å finne ut hvem av deres kunder som var jødiske ble raskt en prioritet for disse selskapene etter loven om inndragningen av jødiske eiendeler 26. oktober 1942 ble vedtatt. De risikerte nemlig å bli straffeforfulgt med fengsel på opptil seks år dersom de trenerte²⁰⁷ eller kom i veien for inndragningsprosessen av jødiske formuer spesifikt ifølge forfatterne Harald Espeli og Trondh Berg i deres bok *Tiden går – Gjensidige i 200 år*. Å betale ut gjenkjøpsverdien for livspolise for jøder var derfor noe de gjorde og fortsatte å gjøre dersom de ble bedt om det helt frem til februar 1945. Totalt skal forsikringsselskapene ha betalt ut så mye som 600

²⁰² Se ordliste på side 111-113 om «prokura».

²⁰³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – rapport om Oslo Linsømfabrikk A/S av Petter Harlem, uten dato.

²⁰⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Norske Merkantile Forsikringsaksjeselskap, datert 16. april 1943.

²⁰⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til selskapet Gjensidige, datert 19. mai 1943.

²⁰⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Gjensidige til advokat Petter Harlem, datert 22. mai 1943.

²⁰⁷ Se ordliste på side 111-113 om «å trenere»

000 kroner hvor to tredeler av det beløpet var forsikringer knyttet til jøder.²⁰⁸ Risikoen om straffeforfølgelse var også en av grunnene til at bankene var så villige til å etterkomme Likvidasjonsstyrets og bobestyrernes forespørslar. Bruland skriver at det ble nemlig sendt ut et rundskriv av Bank- og sparebankinspeksjonen 3. desember 1942 etter Finansdepartementets anmodning hvor de ble oppfordret til dette. Dersom de ikke oppfylte oppgaveplikten om å sende en oversikt over jødernes formueforhold innen 31. desember ville det medføre et straffeansvar.²⁰⁹ Jeg har derimot til gode å finne noen slik innsendt oversikt over jødernes formuesforhold i de bomappene som er undersøkt i denne oppgaven. Så vidt jeg kan se har bobestyrerne selv måtte ta kontakt med bankene for å få noe informasjon om dette forholdet.

I tillegg til denne livsforsikringen oppdaget Harlem en innboforsikring som han i utgangspunktet ikke visste at eksisterte. Forsikringen oppdaget de da de forsøkte å undersøke et tyveri i Israels leilighet. Selve tyveriet gjennomgås i ytterligere detalj i neste kapittel. Denne innboforsikringen lå hos Norske Merkantile Forsikringsaksjeselskap. Samme selskap som brannforsikringen.²¹⁰ Det går an å tro at disse var samme forsikring, men brevet Harlem sendte til selskapet om innboforsikringen var sendt etter brevet om brannforsikringen. I tillegg var verdien av de to forsikringene forskjellig. Forsikringsselskapet var derimot uvillig til å erstatte de stjålne eiendelene ettersom de allerede hadde betalt erstatning for boet til Isak og Rakel Krupp hvor det også var blitt begått tyveri. De mente også at forsikringen ikke gjaldt lenger ettersom leiligheten ikke lenger var eid av Israel Krupp.²¹¹ Det endte med at selskapet godtok en utbetaling på 1000 kroner som endelig oppgjør.²¹²

I sin rapport om Oslo Linsømfabrikk skriver Petter Harlem også om prosessen omkring hvordan Israel Krupp sine aksjer ble fordelt. Harlem skaffet seg detaljert informasjon om fabrikkens drift og økonomi samt dets historie. Han ser ut til å ha vært en del i kontakt med styreleder Ragnar Sigbjør Fossum under denne prosessen. Han ble fortalt at fabrikkens har hatt en god omsetning og gjort det bra blant annet med anskaffelse av en rekke nye maskiner. Fabrikkens hadde også på denne tiden rundt 30 arbeidere. Både Israels egen bror Hermann Krupp og Jacob Stiris hadde tidligere vært en del av disse 30 før de ble arrestert. Videre kommer det frem at Fossum hadde uttrykt et ønske om å

²⁰⁸ Harald Espeli og Trondh Berg, *Tiden går – Gjensidige i 200 år*, Fagbokforlaget (Bergen: 2016), 227-228.

²⁰⁹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 489-490.

²¹⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Norske Merkantile Forsikringsaksjeselskap, datert 27. mai 1943.

²¹¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 12. oktober 1943.

²¹² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Norske Merkantile Forsikringsaksjeselskap til Petter Harlem, datert 4. januar 1944.

kjøpe disse 7 aksjene til Israel Krupp ettersom de ifølge vedtektene skulle omsettes²¹³ innen bedriften. Disse var på dette tidspunktet beslaglagt av Likvidasjonsstyret.²¹⁴

4.5 Registreringen av boene til familiene Samersav og Kassan

Som skrevet i forrige kapittel var boene til familien Kassan bestyrt av Carl-Martin Kramer. Dette gjaldt hele familien med unntak av Max Martin Kassan. Hans bo ble bestyrt av bobestyrer Olav Howlid Evju. Behandlingen av Max Martin sitt bo ble til forskjell fra de andre boene i denne oppgaven avsluttet på initiativ av bobestyrer Evju selv før fullført behandling. På bakgrunn av hvordan behandlingen av boet til Max Martin skiller seg ut har jeg valgt å se nærmere på det i neste kapittel. Det gjelder også et spesielt tilfelle blant boene til familien Samersav hvor ett av dem ble frigjort. Ettersom begge disse boene er tilfeller som skiller seg ut og som jeg ser nærmere på i neste kapittel har jeg derfor valgt å slå sammen behandlingen av boene til resten av familien Samersav og Kassan i ett delkapittel.

Når det gjelder registreringen av leilighet og bo tilhørende familien Samersav, så ser det ut til at det meste gikk greit for seg og var enkelt og effektivt gjennomført. Andris Berge ser ut til å ha hatt god kontroll over sitt arbeid og passet på at ting gikk som det skulle. Behandlingen av Samersav-boene var derimot ikke helt uten problemer. Tidligere i kapitlet bruke jeg Andris sin beskrivelse av leiligheten til William, Rudolf og Anna Samersav i Mogaten 16 som eksempel på hvordan noen av disse jødene så ut til å leve i ganske dårlige kår. Han skrev at leiligheten var i såpass dårlig stand at den ikke burde bebos av kampfeller og at den kunne stilles til disposisjon for Oslo Kommune. Leiligheten var heller ikke så stor. Kun to rom, kjøkken og entre.²¹⁵ Det viste seg derimot at ikke en gang Oslo Kommune ville ha noe med denne leiligheten å gjøre. I et brev datert 27. januar 1943 fra Likvidasjonsstyret til Andris Berge står det at de fikk leiligheten i retur fra Stor-Oslo fylke, og at den var tildelt en politisjåfør med navn Eugen Knudsen.²¹⁶

Leon Samersav på sin side bodde sammen med sin kone Else Katinka Samersav i Casparisgate 4 i bydel Gamle Aker. Ifølge Andris Berge var hjemmet deres, en hybel med ett rom, bad og kjøkken, i

²¹³ Se ordliste på side 111-113 om å «omsette».

²¹⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – rapport om Oslo Linsømfabrikk A/S av Petter Harlem, uten dato.

²¹⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/ - «skjema angående leiligheter» for leiligheten til Rudolf og William Samersav.

²¹⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/ - brev fra Likvidasjonsstyret til Andris Berge, datert 27. januar 1943.

god stand og veldig moderne. Noe annet enn hjemmet til Leon sine slektninger i Mogaten. Leons kone Else var norskfødt og ikke jøde. Leon Samersav var selv heller ikke medlem av Det Mosaiske Trossamfunn. Han slapp også unna arrestasjonene av jøder 26. oktober 1942 antageligvis fordi hans kone var norsk. Dette var derimot ikke alltid nok til at man slapp unna. Bruland skriver at Leon Samersav, sammen med Samuel Jaffe som også hadde fått seg innlagt på Ullevål sykehus, ble hentet og arrestert av statspolitiet 24. november 1942. Deretter ble de satt i Bredtveit fengsel.²¹⁷ Senere ble Leon på et tidspunkt flyttet til Berg fangeleir hvor det virker som han ble grovt mishandlet. Han hadde unngått deportasjon, men ble sittende på Berg helt til krigens slutt. Her sa han at han var blitt 30 prosent invalid på grunn av dårlig behandling, og leiligheten hans i Casparisgate 4 var derfor blitt for dyr for han å bo i.²¹⁸ Antageligvis fordi han nå ikke kunne jobbe som før. Det virker som han ble flyttet til Berg sammen med Samuel Jaffe ettersom han nevnes i flere artikler fra like etter krigen hvor de skrev om hendelser på Berg. Her skriver de om en «Bernhard Jaffe», men ettersom Bernhard var Samuel sitt mellomnavn er det sannsynlig at det var han. Den type mishandling de ble utsatt for inkluderte slag mot ansiktet som straff for å ha viftet bort en flue under oppstilling, å måtte stå ute i mange timer med våte klær i kuldegrader, og å bli gjort narr av ved å måtte stå på en stubbe i tre timer å late som man sagde ved. I artikkelen står det beskrevet at fangevokterne frydet seg over dette.²¹⁹

Om det var før han ble innlagt på Ullevål eller senere så ser det ut til at Leon fikk ordnet det slik at en annen person midlertidig tok over leiligheten. Dette var en dame med navn Annie Kristiansen. Dette oppdaget Andris Berge da han sammen med takstmann Otto Küste Nilsen dro for å gjennomføre registrering av leiligheten og innbo. For å komme seg inn i leiligheten i utgangspunktet hadde de fått hjelp av en låsesmed. Dette registreringsdokumentet er datert 13. desember 1942, men selve registreringen ble antageligvis gjennomført noen dager i forveien. Dokumentet er skrevet på maskin og leser som en rapport av registreringen hvilket gjør dette sannsynlig. Riktignok kan dette dokumentet ha blitt produsert samme dag, men dette er umulig å vite sikkert. Uansett ble det dagen før, 12. desember, sendt et brev fra Else Samersav til Likvidasjonsstyret. I dette brevet som ble videresendt til bobestyrer Berge 17. desember skrev Else at hun for tiden befant seg i Bredtveit fengsel. Dette forklarer hvorfor hun ikke var hjemme da

²¹⁷ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 456.

²¹⁸ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 542.

²¹⁹ *Dagbladet*, nr. 197 tirsdag 27. august 1946.

Morgenbladet, nr. 176 fredag 2. august 1946, side 4.

registreringen fant sted og hvorfor leiligheten var midlertidig overtatt av noen andre. I brevet legger hun også vekt på at hun selv er norsk og norsk statsborger og ber om å få beholde leiligheten og eiendelene sine. Dette ble av Andris Berge og Likvidasjonsstyret behandlet som en søknad for frigivelse av boet hvilket gir oss et innblikk i hvordan denne prosessen kunne fungere.²²⁰ Dette tilfellet skriver jeg mer om i neste kapittel.

Hva familien Kassan og deres leilighet i Stavangergata 35 angikk, så gikk registreringsprosessen for seg uten noen større problemer. Registreringen av leiligheten og alt inventar ble utført 12. januar 1943 av bobestyrer Carl-Martin Kramer sammen med de andre medlemmene av hans bostyre. Disse var en Th. Thoresen og en H.J. Øvrum som fungerte som takstmenn, og en E. Andersen som fungerte som vitne og protokollfører. Som med leiligheten til Isak Jaffe ble alt av inventar nøye registrert og taksert. De var derimot ikke like nøye med å registrere presist antall av alle eiendelene. For eksempel står det registrert «diverse tøy», «diverse former» og «en del dameundertøy». Samtidig får vi vite at de eide 10 par damesko og 30 håndklær. Den totale verdien av inventaret var taksert til 2013 kroner. Nederst på en av kopiene av registreringsdokumentet står det skrevet noen flere eiendeler med takst for hånd.²²¹ Om dette var ting de glemte å skrive av registreringsbøkene, eller om det var eiendeler som ble taksert senere av ulike grunner sies ikke. En av disse var en elektrisk komfyr som nevnes spesifikt i et brev i bomappen. Dette brevet var fra Oslo Kommunale Leiegårder som eide leiligheten.²²² De skrev at de ikke hadde eierskap på noe elektrisk utstyr i leiligheten utenom fast montert armatur og at alt av elektrisk utstyr som komfyrer og ovner ville vært eid av de som leide leiligheten.²²³ Brevet som ble sendt til dem angående dette finnes det ingen kopi av i bomappen, men det virker som at bobestyrer Kramer tok kontakt med dem for å undersøke hvem som eide denne elektriske komfyren som de hadde i leiligheten og er sikkert en av grunnene til at den ble taksert senere og skrevet på med blyant på registreringsdokumentet. Elektriske varer som komfyrer var tross alt verdifulle grunnet varemangelen under krigen så det gir mening at Kramer ville undersøke nærmere dersom det var tvil om at den var eid av familien Kassan. Da Kramer hadde fullført behandlingen av boene til de av familien Kassan han behandlet foreslo han

²²⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 - Bomappe til Leon Samersav, brev fra Else Samersav til Likvidasjonsstyret datert 16. desember 1942 med tilleggsnotat nederst om videresending til bobestyrer Andris Berge, datert 17. desember 1942.

²²¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950 – registreringsdokument for inventar i leiligheten til familien Kassan i Stavangergata 25.

²²² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950 – skjema angående leiligheter for leiligheten i Stavangergata 25 tilhørende Kassan-familien, ikke datert.

²²³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950 – brev fra Oslo Kommunale Leiegårder til Carl-Martin Kramer, datert 5. februar 1943.

800 kroner i honorar til seg selv og 100 til hvert av de «rådgivende medlem» slik han refererer til de andre medlemmene av bostyret.²²⁴

Som nevnt i både kapittel 2 og 3 var bobestyrerne godt betalt for sitt arbeid og dette var ikke noe unntak. 800 kroner kunne tilsvare en fjerdedel av en vanlig årslønn på denne tiden²²⁵, og det bare for behandlingen av det bobestyrer Kramer antageligvis regnet som ett bo ettersom medlemmene av familien Kassan som bodde i Stavangergata ble i praksis slått sammen. Ifølge Bruland innrømmet en bobestyrer at de gjerne beregnet ti prosent av boets aktiva som honorar.²²⁶ Som skrevet i kapittel 3 hadde bobestyrer Olav Howlid Evju visstnok foreslått honorar som han fikk kommentar på at var for lave. Det kan hende at det er denne beregningen de da siktet til og at de honorarene som Evju foreslo var under ti prosent av det aktivum som fantes i de boene han behandlet. Dette utsagnet om ti prosent påpeker derimot Bruland at visstnok gjaldt under «vanlige» forhold.²²⁷ Det kunne altså variere. Samme bobestyrer som kom med dette utsagnet, sa også at han synes denne ordningen basert på prosentandel var urettferdig på bakgrunn av hvor mye boenes verdi kunne variere. Hvor mye man kunne be om i honorar ville da være avhengig av hvilke bo man ble oppnevnt som bobestyrer for, i den grad dette var tilfeldig eller ikke. Boenes stand kunne også variere, og dersom man var uheldig og fikk et bo det var mye styr med burde man da kunne tjene mer på det. Eksempel på det som kunne regnes som styr med et bo var om det var veldig skittent eller slitt, eller hvis det var gjort forberedelser av jødene som bodde der før de forsvant som gjorde det vanskelig å finne ut av deres økonomiske tilstand.²²⁸ Dette at jødene bodde skittent kommer opp flere steder. Det finnes allerede flere eksempel på dette blant boene i denne oppgaven hvor bobestyrerne beskrev leilighetene til jødene som skitne og dårlige. Som Bruland viser ser det ut til at dette kunne bli brukt som unnskyldning på hvorfor arbeidet rundt behandlingen av boene var så omfattende. Det virker som de mente at det var jødernes skyld fordi de visstnok var så dårlige til å ta vare på sine boliger.²²⁹

²²⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950 – brev uten avsender, antageligvis bobestyrer Kramer, til Likvidasjonsstyret, datert 1. mars 1944.

²²⁵ Se delen nederst på ordlisten «om økonomiske forhold» for eksempler på årslønner i samtiden.

²²⁶ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 524.

²²⁷ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 524.

²²⁸ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 524.

²²⁹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 525.

4.6 Registreringen av boene til familien Stiris

Når man undersøker bomappene til familien Stiris er det tydelig at disse boene var blitt behandlet av en person med erfaring i registrering og avvikling av bo. I forrige kapittel står det skrevet hvordan Sophus Noreger, som bestyrte boene til familien Stiris, hadde tidligere vært innblandet i behandling av konkursbo tilhørende ulike bedrifter. Hans nøysomhet og grundig arbeid i behandlingen av disse jødeboene gjør det tydelig at dette var noe han var flink til og tok på alvor. At han i tillegg virker som kanskje den mest ideologisk overbeviste NS-mannen av bobestyrerne i denne oppgaven kan også ha noe å gjøre med hans grundige behandling av disse boene. Som lidenskapelig NS-mann ville det også ha vært i hans egen beste interesse å få inndratt så mye av verdi som mulig til gode for staten. Det som gjør det tydelig at han var mer nøyen i sitt arbeid enn de andre bobestyrerne i denne oppgaven er noen dokumenter han har produsert som ikke finnes i de andre bomappene i tillegg til noen av de samme typer dokumenter som er skrevet mer detaljert av Noreger enn de andre bobestyrerne. En av disse dokumentene er en detaljert liste over alt av midler til familien Stiris som Noreger fant i sitt arbeid med deres bo. Dette dokumentet henger sammen med en liste over gjenstander i leiligheten til familien Stiris, et dokument som også finnes i de andre bomappene, men som er skrevet i større detalj og mer oversiktlig av Noreger. Det siste dokumentet er en detaljert liste som beskriver hele behandlingsprosessen til Noreger steg for steg i kronologisk rekkefølge. Dette finnes ikke i de andre bomappene, og er spesielt interessant ettersom det gir et godt innblikk i hvordan bobestyrerne arbeidet.

Registreringsdokumentet i seg selv skiller seg ut på den måten at Noreger har delt inn listen i hvilke rom de forskjellige gjenstandene er funnet. Ellers er detaljnivået det samme som i de andre registreringsdokumentene i de andre bomappene. Som i de andre registreringsdokumentene skriver også Noreger hvem han gjennomførte registreringen med. I tillegg til han selv deltok eiendomsmekler Otto Falkenberg, disponent Finn Haug, og vaktmesteren i gården, en O. Andersen. Noreger skrev også at vaktmesteren hadde fått instruks om å passe leiligheten og hadde blitt bedt om å få nøklene til leiligheten utlevert fra Dora Stiris. Vaktmesteren hadde fortalt at hun hadde vært innom leiligheten «antakelig for å vanne blomster»²³⁰. Hvor hun oppholdt seg ellers er uvisst. Ettersom hun overlevde krigen er det interessant hvordan hun fortsatt på dette tidspunktet var såpass

²³⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 - Bomapper til familien Stiris, registreringsdokument for leiligheten til familien Stiris i Pontoppidansgate 11b, datert 15. desember 1942.

tilgjengelig at hun kunne komme hjem til leiligheten for å vanne blomster. Registreringen av leiligheten ble gjennomført i desember 1942, etter massearrestasjonene og de første deportasjonene, så hun må antageligvis ha vært i dekning et sted. Hvorfor de heller ikke gikk til verks for å få henne arrestert og deportert ettersom de visste at hun til og med hadde vært innom leiligheten er også underlig. Hun var tross alt selv jøde og hadde emigrert til Norge fra Litauen som sin mann. Uansett fortsetter Noreger med å beskrive størrelsen på leiligheten og antall rom. Den hadde to rom på henholdsvis 11 og 12,8 kvadratmeter hver i tillegg til et spiserom med spiskammer, en entre og et toalett. Basert på listen ser det også ut til at det fantes et kjøkken separat fra spiserommet. Det kan riktignok også hende at dette var samme rom, men at Noreger har delt dem opp i listen av en eller annen grunn. I tillegg hadde de to boder, en på loftet og en i kjelleren. Leiligheten hadde hverken sentralvarme eller telefon.²³¹

Ellers følger en liste over alt av inventar og eiendeler fordelt på hvilket rom de befant seg i. For eksempel stod det et spisebord, en buffet, 4 stoler, og et anretningsskap i eik på spiserommet, og en damekåpe i ull, diverse sko og kalosjer samt to par ski med staver i entreen. I loftsboden hadde de blant annet et par herresykler, og i kjellerboden fant de nesten ett favn med ved, ca. 150-200 kg kålrot, 2 hyller fylt med syltetøy, hermetiske frukter og grønnsaker, ca. 500 kg poteter, ca. 15 kg spekesild, som for øvrig var ødelagt står det skrevet i parentes, og til slutt «endel purre». Det er tydelig at de i hvert fall hadde nok mat og provisjoner.²³² Videre følger en liste over annet av formuer og verdier i familien Stiris sitt eie. I leiligheten fant de en bankbok for en konto hos Oslo Sparebank tilhørende Marcus Stiris. Ellers hadde de en forsikring på 10 000 kroner i sammenheng med krigsskadetrygd. Det står også listet informasjon fra en innhentet ligningsoppgave om hva familien Stiris tjente samt deres formuer. Til slutt skriver Noreger litt om leiligheten og at det ble gjort et besøk 3. desember for å innhente opplysninger til skjema angående leiligheter og for å sette på en elektrisk ovn slik at de hindret vannledningen fra å fryse. Dette viser at flere turer til leiligheten ble gjort. Et for å gjennomgå registreringen, og et for å få fylt ut skjemaet med informasjon om leiligheten. Det virket først som at disse ble gjort samtidig, men det kan se ut som at det ikke var tilfellet.²³³

²³¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 - registreringsdokument for leiligheten til familien Stiris i Pontoppidansgate 11b, datert 15. desember 1942.

²³² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 - registreringsdokument for leiligheten til familien Stiris i Pontoppidansgate 11b, datert 15. desember 1942.

²³³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 - registreringsdokument med informasjon over formuer og verdier tilhørende familien Stiris, datert 15. desember 1942.

Etter registreringsdokumentene i bomappen ligger Noreger sin oversikt over hele behandlingsprosessen. Dette dokumentet ble skrevet så sent som 22. mars 1944. Av den grunn virker det trolig at han skrev dette dokumentet først etter han var ferdig med behandlingen av de boene han hadde bestyrt. Først skriver han at han i dette dokumentet slo sammen boene til mennene i familien Stiris for enkelhets skyld ettersom de hadde samme leilighet registrert som bosted, men at han utstedte proklama for alle tre enkeltvis. Jakobs kone, Dora, nevner han tilleggsvis ettersom hun også bodde i leiligheten, men registrerte ikke et eget bo på henne. Disse proklamaene ble utstedt 2. desember 1942 og hadde frist 2. januar 1943. Videre refererer han til et rundskriv fra Likvidasjonsstyret 2. desember 1942 som gjaldt hvordan proklamaene skulle skrives. Noreger skrev at man helst skulle skrive firmaer som vedkommende kan ha hatt noe med å gjøre i tillegg til deres navn. «Likeså er det undersøkt om der i familien finnes andre navn som ikke er medtatt i oppnevnelsen eller kunngjøringen».²³⁴ Å skrive og utstede proklama var altså det første han gjorde hvilket ser ut til å ha vært tilfellet i behandlingen av alle boene i denne oppgaven. Deretter gjennomgikk han et opplysningsblad for de tre «hovedpersoner», slik han beskriver dem, som var sendt til Likvidasjonsstyret fra statspolitiet. I neste punkt beskriver Noreger registreringen av eiendeler i leiligheten og skriver om en komplikasjon de hadde i sammenheng med å få tak i nøklene. Han skriver at nøkkelen de fikk først ikke passet og at det tok tid før de fikk tak i låsesmed. Denne smeden var til stede da registreringen ble foretatt. Videre fortsatte registreringsprosessen i flere dager.²³⁵

Deretter skrev han punktvis om hva som skjedde med de forskjellige eiendelene. Først nevner han bøkene familien eide som ble kontrollert av Noreger selv i forhold til listen over forbudt litteratur. Disse forbudte bøkene ble så sendt til Kulturdepartementet. Hvilke bøker dette var er ikke nevnt. Bøker tilhørende Deichmanske bibliotek ble utsortert av Likvidasjonsstyret og sendt til biblioteket. Resten av bøkene ble «returnert fra bobestyreren» står det skrevet. Det er derimot ikke spesifisert hvem disse ble returnert til. Gull- og sølvsaker ble beslaglagt og deponert hos Noreger. Innbo og løsøre ble sortert og deretter pakket i kasser anskaffet av Noreger selv og sendt til samlesentralene samt en uspesifisert auksjonsforretning. Matvarer ble registrert uten anførsel av verdi og sendt til

²³⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 – dokument om «innberetning in triplo» i anledning Sophus Noreger sitt arbeid med boene til familien Stiris, datert 22. mars 1944.

²³⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 – dokument om «innberetning in triplo» i anledning Sophus Noreger sitt arbeid med boene til familien Stiris, datert 22. mars 1944.

Frontkjemperheimen via samlesentralen. To divaner ble sendt til rens før de også ble satt dit.

Deretter gikk de i gang med klargjøring av leiligheten. Dette innebar oppmåling av rom inkludert kjeller og loft for utfylling av skjema som ble sendt til Likvidasjonsstyret. Deretter ble leiligheten ryddet og vasket og etterpå installerte de elektriske varmeapparater for å unngå frostskafer.²³⁶

Bruland skriver at dette også ble gjort av andre bobestyrere i flere tilfeller.²³⁷ I dette tilfellet gjorde de det i kommunikasjon med gårdens vaktmester samt naboene. Etter dette må strømmen på et tidspunkt ha blitt stengt ettersom Noreger sendte en melding om dette til lysverket etter konferanse med oppgjørskontoret. Da alt dette var ferdig ble leiligheten utleid og veden i kjelleren solgt til de nye leieboerne.²³⁸

Etter dette begynte han å undersøke hvilke finansielle midler familien hadde. Først forsikringer, for så å tegne opp nye der det var nødvendig, og deretter ligningen for å finne ut av formuesforholdene og skatter. Så undersøkte han om det fantes andre eiendeler som biler og eiendommer. Samtidig ble hele bomappen undersøkt hver gang det kom nye direktiver, instruksjer, forskrifter etc. fra Likvidasjonsstyret. Hver gang dette skjedde kom undersøkelsen av bomappen foran alt annet før behandlingen av selve boet fortsatte. Noreger svarte også på hvert enkelt av disse. På foranledning av Likvidasjonsstyret og Kreditorforeningen i Oslo ble det også undersøkt om det var blitt drevet forretning eller hadde vært benyttet andre navn på personlige firmaer. Det står ikke noe sted at Stiris-familien hadde noen som helst slags forretningsdrift selv, så denne foranledningen var nok rett og slett rutine ved behandlingen av boene. Denne undersøkelsen ble også tatt opp på nytt igjen da de fikk et brev fra skatteinspektøren i Oslo. Deretter skrev han om alle konferanser og korrespondanse som var blitt gjort og med hvem. Dette inkluderte de andre oppnevnte medlemmene av bostyret samt takstmennene som han gikk gjennom boet med flere ganger. I tillegg ble det nevnt alt av firmaer og departement han også hadde vært i kontakt med. Videre skrev Noreger at gull- og sølvsaker han hadde beslaglagt ble levert til statspolitiet.²³⁹ Fra dem ble det antageligvis levert til tyske myndigheter ettersom dette var vanlig når det gjaldt gull- og sølvsaker. Bruland skriver at Quisling selv sendte et brev til Karl Marthinsen, sjefen for statspolitiet, med ordre om at han skulle

²³⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 – dokument om «innberetning in triplo» i anledning Sophus Noreger sitt arbeid med boene til familien Stiris, datert 22. mars 1944.

²³⁷ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 526-533.

²³⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 – dokument om «innberetning in triplo» i anledning Sophus Noreger sitt arbeid med boene til familien Stiris, datert 22. mars 1944.

²³⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 – dokument om «innberetning in triplo» i anledning Sophus Noreger sitt arbeid med boene til familien Stiris, datert 22. mars 1944.

overlevere alt av smykker, ur og gull- og sølvsaker til det tyske sikkerhetspolitiet.²⁴⁰ Dette ble regnet som «frivillig bidrag til krigsutgiftene».²⁴¹ Følgende begynte Noreger arbeidet med å skrive oppgjør av boet som ble sendt til Likvidasjonsstyret i tre eksemplarer. Han skrev også en fellesoppgave over alle boene og beskrev tilstanden av disse. Alt av regnskap ble slått sammen og var endelig oppgjort 15. mai 1943. Dette ble også sendt i tre eksemplarer til Likvidasjonsstyret. Deretter ble bokholderibøker, registreringsprotokoller og kassa- og memorialbilag sendt til Likvidasjonsstyrets revisor. Til Likvidasjonsstyret sendte han også en bilagsmappe med alt av dokumenter utenom korrespondansen med styret selv. Til sist begynte han å utarbeide arbeidsinnberetningen som jeg vil anta er dette dokumentet i seg selv, og nederst kom han med et forslag til honorar for hele behandlingsprosessen av boene til Stiris-familien. «Heri inkludert kontorhold, kontorhjelp, bokholderi og bokholderibøker, papir, porto, telefon, telegrammer, bud, bil og transportutgifter mv» skrev han. Honoraret han foreslo for alt dette var 1050 kroner.²⁴²

4.7 Fordeling av eiendom på samlesentralene

Likvidasjonsstyret hadde to samlesentraler i Oslo. Disse ble enkelt nok kalt samlesentral A og samlesentral B. Sentral A var kaldt «Møbelcentral» og var «for salg av brukte møbler og annet inventar som naturlig hører inn under denne gruppe».²⁴³ Sentral B het «Kjøkken- og sengeutstyrssentral» og omfattet i tillegg «dekketøy, gardiner, lintøy, alt kun brukte gjenstande».²⁴⁴ Lokalene til Sentral A lå i fjerde etasje på Jernbanetollstedet i Schweigaardsgate 15, mens lokalene til sentral B lå i Storgata 19 og var tidligere blitt benyttet av selskapet Herreekviperung A/S.²⁴⁵ Til å begynne med hadde et lokale tilhørende Konfeksjonsmagasinet Garanti i Brugata 19 blitt brukt som sentral A, men det viste seg å være for lite. Av den grunn ble det flyttet til lokalet i Schweigaardsgate som var på hele 540 kvadratmeter. Både det første lokalet for sentral A i Brugata og lokalet for sentral B i Storgata var steder hvor det tidligere var blitt drevet forretninger eid av

²⁴⁰ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 495.

²⁴¹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 495. Bruland oppgir ingen konkret kilde for dette sitatet, men det er sannsynligvis det brevet fra Quisling han skriver om datert 12. november 1942.

²⁴² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 – dokument om «innberetning in triplo» i anledning Sophus Noreger sitt arbeid med boene til familien Stiris, datert 22. mars 1944.

²⁴³ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – Samlesentraler, veiledning for frontkjemperes kjøp på Samlecentraler.

²⁴⁴ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – veiledning for frontkjemperes kjøp på Samlecentraler.

²⁴⁵ Se vedlegg 4 på side 117 for kart over hvor samlesentralene befant seg.

jøder.²⁴⁶ Fra disse sentralene ble eiendelene solgt og fordelt. I mappene med dokumenter tilhørende samlesentralene finnes det et dokument med veiledning for frontkjempers kjøp av eiendeler lagret i sentralene. Her står det at «det gis anledning til frontkjempere til personlig bruk å få kjøpt et rimelig kvantum inventar etc. på ovennevnte centraler.»²⁴⁷ Å la frontkjempere få kjøpe inndratte jødiske eiendeler var noe som Finansdepartementet opprinnelig stilte seg negative til. Mangset skriver derfor at det av den grunn trolig var Likvidasjonsstyret som selv tok initiativ til å starte denne praksisen. Senere, 19. mars 1943, ble salg av inndratte jødiske eiendeler til frontkjempere godkjent av Quisling. Innen den tid hadde det allerede pågått i flere måneder, siden desember året før.²⁴⁸ Ifølge Quisling sine regler for salg av eiendeler til frontkjempere skulle dette prioriteres de som var på noe vis trengende eller gift. Salget av eiendeler til dem hadde også visse privilegier som for eksempel at de fikk kjøpe det til halv pris eller avdrag selv om det var Frontkjemperkontoret som stod for betalingen, ikke frontkjemperne selv. Bruland beskriver hvordan frontkjemperne ble behandlet i forhold til kjøp av jødiske eiendeler som en type favorisering.²⁴⁹ Denne favoriseringen vises også i forhold til fordelingen av jødernes leiligheter ettersom frontkjempere også her ble prioritert.²⁵⁰ For at de kunne få kjøpt gjenstander fra samlesentralene måtte frontkjemperne først sende en søknad som inneholdt de varene de trengte før de kunne få tillatelse fra Likvidasjonsstyret. Denne søknaden ble sendt gjennom Frontkjemperkontoret.²⁵¹ Deretter fikk de en rekvisisjon som inneholdt navn, militære avdeling de hadde tjenestegjort i, deres adresse og salgsbeløpet for de varene de ville kjøpe. I tillegg måtte de også ha med seg legitimasjon fra Frontkjemperkontoret som bevis på at de var frontkjempere. Videre følger praktisk info omkring henting og levering av rekvirerte gods. Det hele gir inntrykk av å ha vært godt organisert.²⁵²

Tillatelsen nummereres og fordeles over flere dager, således at Centralens vedkommende kan ekspedere rekvisisjonene på forsvarlig måte. Det forutsettes kontant betaling som erlegges ved kjøpet. Unntagelser herfra kan alene gjøres av Likvidasjonsstyret. Gjenstande fra «Møbelcentral» bringes av Centralen til den av kjøperen oppgitte adresse innenbys uten særskilt godtgjørelse. Gjenstande fra «Kjøkken- og sengecentralen» må avhentes av kjøperen samtidig med at kjøpet finner sted. Kjøperen må også selv skaffe nødvendig emballasje.²⁵³

²⁴⁶ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 75-76.

²⁴⁷ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – veiledning for frontkjemperes kjøp på Samlecentraler.

²⁴⁸ Mangset, *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*, 75.

²⁴⁹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 516-517.

²⁵⁰ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 529-533.

²⁵¹ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 516.

²⁵² RA/S-1564/D/Dd/L0069 – veiledning for frontkjemperes kjøp på Samlecentraler.

²⁵³ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – veiledning for frontkjemperes kjøp på Samlecentraler.

Søknadene om hvilke varer folk trengte, og forklaringer på hvorfor de trengte det, varierte. Blant de mer interessante søknadene har vi et brev fra SS mann Karl Husebye og SS Sturmann Roy Bach. I dette brevet til Finansdepartementet datert 16. november 1942 søker han om lov til overdragelse eller kjøp av jøden Marcus Levin sin leilighet med møbler i Waldemar Thranes gate 6B. Han skriver også at de hadde tjenestegjort 16 måneder i Waffen SS og hadde tilbragt hele forrige vinter i Russland i tillegg til at det om tiden var umulig å få tak i møbler, antageligvis på grunn av varemangel og tyske rekvisisjoner. Sistnevnte virker også som grunnen til at de i utgangspunktet ønsket å overta en hel leilighet med inventar ettersom tyskerne hadde rekvirert den leiligheten de på det tidspunktet bodde i og de var tvunget til å flytte. Selv ikke norske SS-veteraner ble skånet for konsekvenser av tyskernes rekvisisjoner i Norge. Karl Husebye sitt navn og signatur nederst på brevet er derimot blitt strøket og et notat i håndskrift på dokumentet som leser «Husebye utgår» viser at han ikke ble en del av avtalen rundt denne søknaden. På notatet står det videre at han derimot ble satt på en liste for hus, antageligvis en slags venteliste for bolig.²⁵⁴

Andre søknader var litt mer personlige for eksempel et brev fra legionær Harry Hermansen i Den Norske Legion. Han skrev et brev til Likvidasjonsstyret hvor han ba om frakker ettersom han hadde tre barn og manglet nok klær. Han hadde også kommet hjem etter 17 måneders tjeneste. Han fikk søknaden innvilget og ble bedt om å henvende seg til en fru Haglund i Torvgaten 25.²⁵⁵ Bruland bruker et lignende eksempel på dette fra fordelingen av jødisk eiendom i Bergen hvor en frontkjemper som hadde tjenestegjort i Den Norske Legion ba om klær ettersom han hadde mistet sine egne og kun hadde sin hirduniform. Bruland skriver også at mange frontkjemper skrev at de slet økonomisk og brukte dette som begrunnelse for sine søknader om å få kjøpt inndratte jødiske eiendeler.²⁵⁶ Det var derimot ikke bare frontkjemper som sendte slike søknader til Likvidasjonsstyret. Det finnes blant annet også en søknad fra en fru Walborg Hultgren ansatt i Innenriksdepartementet ved slottet som var medlem av NS. Hun hadde overtatt en leilighet etter en jødisk advokat med etternavn Nathan. Innboet fra hennes forrige leilighet var dessverre blitt ødelagt ved bombing og derfor søkte hun om å få kjøpt litt diverse inventar som hun trengte. Dette inkluderte møblement til en spisestue og soveværelse, en liten elektrisk komfyr, lamper og litt kjøkkenutstyr. Av Likvidasjonsstyret fikk hun kjøpe både komfyr, lamper og kjøkkenutstyr fra

²⁵⁴ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – brev fra SS-mann Karl Husebye og SS-sturmann Roy Bach til Finansdepartementet datert 16. november 1942.

²⁵⁵ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – brev fra legionær Harry Hermansen i den Norske Legion til Likvidasjonsstyret 24. januar 1943.

²⁵⁶ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 517.

lageret i Schweigaardsgate. Møbler står det ingenting om. Det virker derimot underlig at hun hentet dette på sentral A og ikke sentral B.²⁵⁷

Alle som kjøpte noe fra samlesentralene fikk kvitteringer som er organisert alfabetisk i mappen om samlesentralene. I tillegg finnes det også en oversikt over hvilke bo det fantes eiendeler fra i sentral A. På denne lista er alle boene nummerert og viser navnet på jøden samt bobestyreren som styrte det.²⁵⁸ Disse numrene ble brukt på en annen liste som viste en oversikt over alle kjøperne av eiendeler i sentral A. På denne lista finnes alle kjøperne organisert alfabetisk med navn i en kolonne, og med nummer i en kolonne ved siden av som viser hvilke bo eiendelene de kjøpte kommer fra. For eksempel kan man se at Israel Krupp sine eiendeler, representert med bonummer 67, ble solgt til en rekke personer. Blant annet en Ragnar Berg, en Bruun Evers, en Kaptein Finson og en Glassmester Larsen. Frontkjemper Bruun Evers kjøpte også eiendeler som tilhørte Israel sin bror Isak Krupp.²⁵⁹ På denne listen over kjøpere finner man også større organisasjoner.

Likvidasjonsstyret tok selv over noen eiendeler, men det ble også solgt til Husmorforbundet, Frontkjemperkontoret i tillegg til Frontkjemperhjemmet, en rekke auksjonsforretninger og tyske myndigheter. I tillegg ble eiendeler fra samlesentralene solgt til personer og forretninger utenom Oslo. Eksempler på dette er SS-mann Odd Sejelid på Kongsvinger som ønsket å få kjøpt dekketøy, glassvarer og litt diverse ettersom han hadde planer om å gifte seg før han ble sendt avgårde til fronten. I tillegg ble en del møbler og annet solgt til Fredrikstad Auksjonsforretning.²⁶⁰ Jødernes eiendeler ble nærmest spredt for alle vinder, men med disse dokumentene samt alle kvitteringene som Likvidasjonsstyret etterlot seg er det mulig å spore opp hvor mye av det tok veien.

Listen over boene som gjenstandene på sentral A kom i fra er derimot mindre enn man skulle tro. På listen finnes kun 110 bo. I Oslo ved krigens utbrudd bodde nærmere ti ganger så mange jøder som det antallet bo. I tillegg hadde bobestyrerne gjerne flere titalls bo som de styrte hver seg. Det kan derfor virke rart at listen fra sentral A kun har så få bo. For å forklare dette er det viktig å se tilbake på hvordan boene ble organisert og hvordan mange av de jødiske familiene bodde. Bo ble gjerne gruppert sammen dersom jødene de tilhørte bodde i samme leilighet eller hus. Når disse boene da havnet på lister som den til sentral A ville hele leiligheten og eiendelene i den være gruppert under

²⁵⁷ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – brev fra fru Walborg Hultgren til Likvidasjonsstyret, datert 2. februar 1943.

²⁵⁸ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – fortegnelse over boer vedr. Samlesentral A. Møbler.

²⁵⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0017 - Bomappe til Rachel og Isak Krupp, brev fra Theis Høyer til advokat Harald Wellen, datert 16. juli 1947.

²⁶⁰ RA/S-1564/D/Dd/L0069 – fortegnelse over kjøpere ved Samlesentral A.

personen som eide bostedet. For eksempel står Moses Krupp oppført på listen over bo fra sentral A uten at noen av barna hans som han bodde med er oppført. Moses ble da regnet som eier av leiligheten og den ble registrert av Likvidasjonsstyret under hans navn selv om eiendelene i leiligheten egentlig tilhørte flere personer. Det samme gjelder også Israel og Isak Krupp som begge bodde sammen med sine koner, men det er kun dem alene som står oppført på lista som eiere. I dette tilfellet kan man se hvordan bobestyrernes behandling av boene påvirket driften av samlesentralene.

Noe som skiller seg ut i Isak Krupp sitt tilfelle er at det står to bonummer ved siden av hans navn. Det samme ser man ved fire andre personer. Disse numrene går ikke igjen andre steder på lista. Det kan bety at enten var boene så store at de ble fordelt på to eller så inkluderte de en annen person sitt bo under vedkommende sitt navn som egentlig var regnet som et eget bo. Sistnevnte kan ha vært en hustru. Til tross for at boene deres kanskje ble regnet som eget ble de likevel lagt under mannen. Videre dersom man ser på Krupp-familien alene med sine ti familiemedlemmer er bare tre av dem oppført. Dette gjelder også familien Jaffe med Isak og Samuel Bernhard oppført på lista, men ingen andre. Bobestyrer Petter Harlem beskriver selv hvordan dette fungerte i sin generaloversikt over jødebo han bestyrte. Han skriver at han egentlig hadde 20 bo under behandling, men at han i enkelte tilfeller hvor flere personer bodde i samme leilighet slo dem sammen. Han skriver også at det var et tilfelle hvor en av jødene eide en forretning. Denne forretningen slo han også sammen med resten av jøden sitt bo. På hans liste over bestyrte bo var det derfor bare 11 «virkelige boer», slik han beskriver det, og ikke 20 som det ville vært totalt dersom hver enkelt person ble behandlet som et eget bo.²⁶¹ Det finnes også eksempler på jøder som ikke eide stort selv som med Max Martin Kassan. Han hadde så få eiendeler og boet var derfor så lite verdt at behandlingen ble avsluttet før den var fullstendig gjennomført. I bomappene er det også korrespondanse som viser at leiligheter kunne bli overtatt med alt inventar før prosessen med å inndra og sende alt på samlesentralene hadde funnet sted. Med alt dette tatt i betraktning virker listen på 110 bo mer forståelig. I tillegg er det viktig å nevne at eiendeler som ble lagret på disse samlesentralene hovedsakelig kom kun fra bo i Oslo og Aker. Det finnes ingen slik liste for sentral B, men ettersom typen eiendeler som ble kjøpt opp fra disse boene er mer enn kun det som det står at hovedsakelig var lagret ved sentral A, så kan det hende at denne listen også inkluderte eiendeler i boene som var lagret på sentral B.

²⁶¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0016 – generaloversikt over jødebo av bobestyrer Petter Harlem, datert 27. januar 1944.

Etter krigen ble Likvidasjonsstyret omgjort til Tilbakeføringskontoret som arbeidet med å spore opp og tilbakeføre de inndratte eiendelene. Dokumentene som ble produsert i sammenheng med dette arbeidet er å finne i de respektive bomappene, og her er det også mulig å undersøke hvordan eiendelene til jødene ble fordelt. De produserte lister fra auksjonsforretninger hvor man kan se hvem eiendelene ble solgt til. På listen fra samlesentralene over hvem som kjøpte eiendeler fra hvilke bo ser man at deler av Moses Krupp sitt bo ble solgt til Nordbö & Aas Auksjonsforretning. En liste over hva som ble solgt her finnes i hans bomappe. På denne forretningen solgte de blant annet skiene til Moses Krupp og de av hans barn som han delte leilighet med. De solgte også et strykejern, en fiskestang, et maleri og tre lysestaker. Det dyreste som ble solgt var en sofa med to lenestoler til 1200 kroner. Totalt ble eiendelene kjøpt opp av auksjonsforretningen i boet til Moses Krupp, som inkluderte alt som fantes i leiligheten i Pontoppidansgate 13, solgt for 2854 kroner og 25 øre.²⁶² Dette er høyere enn den vurderte taksten på boet produsert under registreringsprosessen som var på 2412 kroner og 71 øre.²⁶³

4.8 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg undersøkt hvordan registreringen av jødeboene gikk for seg og hvordan eiendelene og formuene ble fordelt. Som ordet i seg selv tilsier innebar registreringen av boene i utgangspunktet å dra til boligene til de respektive jødene, lage lister over alt de eide og legge til en taksert verdi. Dette ble gjerne gjort sammen med en eller flere personer som var medlem av bostyret. I tillegg var det viktig å kartlegge alt de hadde av formuer i bankbøker, forsikringer, selskap og andre eiendommer. Som i tilfellet med Israel Krupp ser man at dette ikke alltid var like lett. Å samle alt man kunne finne av verdier var likevel viktig, og alt som kunne ha noen som helst verdi, fra aksjer til den minste lille sokk, skulle registreres. Disse eiendelene ble ført opp på lister sammen med taksert verdi, og detaljer om boligene ble skrevet inn i egne skjema. Etterpå ble verdiene samlet og eiendelene sendt til samlesentralene. Unntak på dette fantes dersom enkeltpersoner fikk tilbud om å ta over hele leiligheten og alt av inventar. Ellers ble leilighetene rengjort og stilt til Likvidasjonsstyrets disposisjon. På samlesentralene ble eiendelene fordelt basert på søknader fra frontkjempere om gjenstander de hadde behov for i tillegg til bolig om de trengte

²⁶² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0016 - Bomappe til Moses, Hermann, Bernhard og Leopold Krupp, liste over kjøpere av eiendeler i boet til Moses Krupp, uten dato.

²⁶³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0016 – generaloversikt over jødebo av bobestyrer Petter Harlem, datert 27. januar 1944.

det. Eiendeler ble også kjøpt opp av auksjonsforretninger og organisasjoner som Frontkjemperkontoret og Husmorforbundet. Hele behandlingsprosessen ser ut til å ha gått stort sett ganske ryddig for seg med unntak av visse problemer som jeg skal se nærmere på i neste kapittel. Bobestyrerne virket godt organiserte i forhold til dokument de produserte og korrespondanse med de involverte parter.

5 Betalingskrav og utfordringer under behandlingen av boene

5.1 Innledning

I forrige kapittel ble registreringsprosessen rundt boene gjennomgått. I dette kapitlet blir det tatt for seg ulike problemer og utfordringer som bobestyrerne møtte under behandlingen av boene. Disse inkluderte tyveri, betalingskrav og innblanding av tyske myndigheter i tillegg til spørsmål om frigjørelse av bo og hva de gjorde dersom boet viste seg å være mer eller mindre verdiløst. Som nevnt ble boene publisert som proklama hvor eventuelle kreditorer og andre med økonomiske krav i de respektive boene ble oppfordret til å si ifra om dette innen fristen. I bomappene finner man korrespondanse og dokumenter som viser de forskjellige betalingskravene som ble sendt inn, eller «fordringer» som de ofte ble kaldt. Disse ble gjerne organisert i en eller flere mapper merket som «fortegnelse» over fordringer i det relevante boet. I dette kapitlet er disse kildene gjennomgått for å undersøke hvordan disse fordringene ble behandlet av bobestyrerne. Jeg har også sett på dokumenter i bomappene fra etter krigen i sammenheng med Tilbakeføringskontorets arbeid for å belyse dette forholdet ytterligere. De sentrale spørsmålene i dette kapitlet er altså hva slags problemer støtte bobestyrerne på under behandlingen av boene, og hvordan håndterte de disse?

5.2 Tyveri og oppgjør med tyske myndigheter om boet til Israel Krupp

27. november 1942 dro Petter Harlem og hans bostyre til adressen Suhmsgate 20b på Marienlyst. Hit dro de for å registrere leiligheten og alt av eiendeler i boet til Israel Krupp. I postkassen hans fant de derimot et brev adressert til Israel selv som kom til å gi dem en smule hodebry. Brevet var fra det tyske Reichskommissariat og det stod at boet til Israel Krupp skulle beslaglegges til fordel for tyske myndigheter effektivt 30. november. Brevet hadde ligget der siden 19. samme måned. Dagen etter skrev Petter Harlem et brev til Likvidasjonsstyret og lurte på hva han nå skulle foreta seg.²⁶⁴ Tidligere i oppgaven nevnte jeg hvor viktig det var for NS å inndra så mye av de jødiske

²⁶⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 28. november 1942.
RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Stadtoberinspektør Scheiemeyer til Israel Krupp, datert 19. november 1942.

formuene som mulig og hindre at det havnet i hendene på tyske myndigheter. Det var derfor i tilfeller som dette viktig å gjøre det de kunne for å få boet frigitt til seg selv. Israel Krupp sitt bo viste seg å være meget lukrativt, hvilket antageligvis var en av grunnene til at tyske myndigheter selv ville ha tak i det, så dette gjorde det spesielt viktig for Likvidasjonsstyret å få overtatt det. Petter Harlem satte raskt i gang med dette. 5. desember sendte han et brev til det tyske Reichskommissariat angående situasjonen. I brevet skrev han at han var oppnevnt som bobestyrer for boet samt refererte til loven av 26. oktober om inndragning av jødiske formuer. Han skrev også at dersom de ikke fikk boet frigitt så ønsket de å få overtatt det som kunne finnes av tøy, klær, sko, bestikk, servise og eventuelle matvarer til bruk for NS sin hjelpeorganisasjon. Til slutt skrev han at han selv var i besittelse av nøkkelen til leiligheten, men at han kunne overlevere den når som helst. Det er tydelig at han forsøkte å være så ydmyk som mulig samtidig som at han ga tydelig uttrykk for at dette boet egentlig ifølge norsk lov skulle være disponert av Likvidasjonsstyret.²⁶⁵

Mens han ventet på svar fra tyske myndigheter, ble det begått et tyveri i Israel Krupps leilighet. En rekke ting ble stjålet, blant annet en elektrisk ovn, noe tøy og en støvsuger.²⁶⁶ Det eneste Harlem nevnte spesifikt til Likvidasjonsstyret var tre malerier og to gulvtepper til en samlet verdi av omkring 900 kroner. Den samlede verdien av alle de stjålne gjenstandene, 38 objekter i tillegg til diverse tøy, lå på rundt 2830 kroner. Harlem skrev derimot at prisen antageligvis var litt lavere ettersom eiendelene i boet visstnok var blitt taksert for høyt.²⁶⁷ Han meldte umiddelbart fra om tyveriet til politiet som skulle undersøke saken. Da Harlem var involvert med forsikringsselskapet i denne sammenheng ønsket selskapet å få se etterforskningsdokumentene til politiet. De forsøkte å få dem utlånt, men de mottok dem ikke. Deretter tok Harlem selv kontakt med politiet og fikk høre at disse dokumentene var blitt borte og derfor ikke fantes. Politiet skulle likevel søke etter dem.²⁶⁸ Det er interessant å tenke over hvem som kan ha begått dette innbruddet. Antageligvis må det ha vært noen som var klar over at leiligheten stod tom og at det fantes verdier der. Ettersom Harlem nevner at det også var begått tyveri i et annet bo han bestyrte, så virker det som det at mange av disse leilighetene stod tomme etter jødene var arrestert eller flyktet, og før Likvidasjonsstyret fikk satt ordentlig i gang med arbeidet om å inndra dem, ga en gylden mulighet for opportunistiske

²⁶⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Der Reichskommissar für die Besetzten Norwegischen Gebiete, datert 5. desember 1942.

²⁶⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Norske Merkantile Forsikringsaksjeselskap, datert 27. mai 1943.

²⁶⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 12. oktober 1943.

²⁶⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 12. oktober 1943.

kjeltringer å forsyne seg av disse boene. Ettersom flere av de gjenstandene som ble stjålet var ting som ble regnet som mangelvare på denne tiden så var det nok ekstra lukrativt å forsyne seg med det man kunne. Det virker ikke som at politiet heller var spesielt opptatt av å ta dette på alvor.

12. januar 1943, over en måned etter at han tok kontakt med dem, mottok Petter Harlem et svar fra det tyske Reichskommissariat.²⁶⁹ På dette tidspunktet hadde han også sendt et brev til dem angående innbruddet og skrev at han heller ikke ville sitte og passe på leiligheten lenger. Han hadde forsøkt å få gårdvaktene til å hjelpe han med dette uten hell, og hadde heller ikke fått innboet forsikret. Han skrev at dersom han ikke hørte noe fra tyske myndigheter så skulle han «ryddiggjøre leiligheten til fordel for Likvidasjonsstyret».²⁷⁰ Etter dette fikk han svar. I dette brevet fikk han blant annet høre at leiligheten var blitt tildelt en nordmann som var ansatt hos det tyske sikkerhetspoliti. Innboet ellers skulle bli frigitt.²⁷¹ Det kom også fram at denne nordmannen som hadde blitt tildelt leiligheten, en mann med navn Ole Vestnes, selv hadde bidratt til at boet ble frigitt i utgangspunktet. Da Vestnes skulle overta leiligheten sørget også Harlem for å få Likvidasjonsstyrets godkjenning til å selge han en del av innboet direkte til en verdi av til sammen 7232 kroner. Innen oktober 1943 var mesteparten av dette beløpet betalt.²⁷² At tyske myndigheter overtok leiligheter og bo på denne måten var ikke et isolert tilfelle. Bruland nevner to andre eksempler hvor dette skjedde. Et i Fredrikstad hvor de hadde bortleid en eiendom tilhørende en jøde til en embetsmann i sikkerhetspolitiet, og et i Moss hvor den tyske Kriegsmarine rekvirerte en villa.²⁷³

Behandlingen av Israel Krupp sitt bo er et godt eksempel som illustrerer ulike problemer som bobestyrerne kunne støte på under behandlingen av boene. Det er tydelig at blant annet faren for tyveri var noe som gikk igjen i flere bo. Petter Harlem selv referer som nevnt til et annet bo hvor han opplevde et tyveri under behandlingen og Sophus Noreger skriver hvordan de fikk vaktmesteren i gården der Jakob og Dora Stiris bodde til å passe på leiligheten deres. Det er ikke usannsynlig at risikoen for tyveri var en av grunnene til at de fikk noen til å passe på leiligheten. Bruland skriver også at tyveri var et åpenbart problem. Forsikringselskapene hadde i den sammenheng sendt et brev til Likvidasjonsstyret hvor de skrev at de betraktet løpende

²⁶⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Der Reichskommissar für die Besetzten Norwegischen Gebiete til Petter Harlem, datert 12. januar 1943.

²⁷⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 20. februar 1943.

²⁷¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – generaloversikt over jødeboer av Petter Harlem, datert 27. januar 1944.

²⁷² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 14. oktober 1943.

²⁷³ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 492.

innbruddsforsikringer som bortfalt.²⁷⁴ Det var derfor ingen tilfeldighet at Harlem opplevde problemer da han tok kontakt med forsikringsselskapet etter ranet i leiligheten til Israel Krupp. I tillegg var innblanding av tyske myndigheter en risiko, spesielt når det gjaldt et bo så verdifullt som dette. Harlem skriver i sin oversikt over bestyrte bo at boet til Israel Krupp var verdt hele 37 443 kroner og 18 øre. Hans bror Isak sitt bo var verdt 14 959 kroner og 18 øre, mens boet til de i Krupp-familien som bodde i Pontoppidansgate 13 var verdt 2 412 kroner og 71 øre.²⁷⁵ Sammenlignet med de andre to høres sistnevnte ganske lite ut, men selv det beløpet tilsvarer en årslønn på denne tiden.²⁷⁶ Det setter i perspektiv hvor verdifullt boet til Israel Krupp var, og det er derfor ikke rart at både tyske myndigheter var interessert i det og at det ble begått tyveri dersom man antar at tyvene var klar over hvilke verdier som fantes der. Blant de boene i denne oppgaven er hans bo med god margin det mest verdifulle. Samlet var verdien av boene bestyrt av Petter Harlem hele 123 000 kroner og han selv skal ha tjent 6500 kroner på arbeidet som bobestyrer.²⁷⁷

5.3 Frigjøringen av boet til Leon Samersav

I forrige kapittel nevnte jeg at Else Samersav, Leon Samersav sin kone, sendte et brev til Likvidasjonsstyret hvor hun ba om å få boet frigitt. Denne delen handler om hvordan dette gikk for seg. Som nevnt i forrige kapittel skulle ariske eller ikke-jødiske ektefeller kunne søke om unntak fra inndragningen, og dette ser ut til å være et slikt tilfelle. Noe av det første man legger merke til er hvor lang tid det tok før denne prosessen ble for alvor satt i gang. Det neste brevet sendt i denne saken var av bobestyrer Berge som returnerte brevet fra Else til Likvidasjonsstyret med et nytt dokument han selv hadde skrevet hvor han fortalte om boets tilstand og hvorvidt han selv anbefalte å frigjøre boet. Dette brevet ble sendt 3. august 1943. Det er underlig at han ventet såpass lenge. Nå kan det hende at brevet ikke ble videresendt til han fra Likvidasjonsstyret før senere og at det av en eller annen grunn ble holdt tilbake av dem. Dette står det imidlertid ingenting om. I brevet datert 3. august skriver derimot bobestyrer Berge at han anbefaler frigjøringen av Leon Samersav sitt bo til hans hustru Else. Han argumenterer for sin konklusjon med å si at det ikke var stort av verdi i deres lille leilighet og sier at de også stod i gjeld til Oslo kommune sin fattigkasse etter en periode på syv

²⁷⁴ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 484.

²⁷⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0016 – Generaloversikt over jødebo av bobestyrer Petter Harlem, datert 27. januar 1944.

²⁷⁶ Se delen nederst i ordlisten «om økonomiske forhold».

²⁷⁷ RA/S-3138/0001/D/Da/L0215/0003 – rettsbok med domfellelse, datert 13. august 1946.

år med støtte fra 1934 til 1941. Han skrev også at Else var norsk og at Leon selv heller ikke var medlem av Det Mosaiske Trossamfunn. Han refererer også til registreringsdokumentet med oversikt over alle eiendelene deres og antyder at han mener Likvidasjonsstyret burde ta en avgjørelse basert på det.²⁷⁸ Noen uker senere ble søknaden sendt videre via forvaltningskontoret underlagt sentralavdelingen i Finans- og Tolldepartementet til Innenriksdepartementet. I dette brevet inkluderte de også registreringsdokumentet samt Likvidasjonsstyrets egen anbefaling om frigjørelse av boet til tross for at de i samme brev skrev at de mistet penger på det. Sistnevnte er interessant på grunn av måten de skriver det på. De skriver at med frigjørelsen vil boets verdi reduseres med 1000 kroner. Det antyder at de allerede har inndratt en viss verdi fra boet utenom det som eventuelt skulle bli frigitt. Det kan virke som at grunnen til at de ventet såpass lenge med å behandle søknaden var da for å kunne få full oversikt over boets verdi og få likvidert visse midler eller på annet vis tjene noe penger på boet før de frigjorde det. Man skulle tro at en frigjørelse av et bo betydde at alt av midler og eiendeler i boet ble frigitt, men det virker som det ikke nødvendigvis var tilfellet. Dette brevet ble sendt 24. august 1943.²⁷⁹ Innenriksdepartementet sendte så et nytt brev 11. september 1943 til Ministerpresidentens Kanselli hvor de skrev at de var enig i Likvidasjonsstyrets anbefaling om frigjørelse.²⁸⁰

I et brev inkludert i en mappe med alle relevante dokumenter sendt til Likvidasjonsstyret 13. oktober 1943 kom til slutt det endelige svar. Uttalelsen fra Ministerpresidentens Kanselli lød slik: «Vedlagt returneres søknad fra fru Else Samersaw samt utskrift av registreringsforretningen vedrørende boet. Det meddeles at Ministerpresidenten er enig i Likvidasjonsstyrets og Innenriksdepartementets innstilling om frigjørelse av boet. [...] De bes underrette fru Else Samersaw om Ministerpresidentens avgjørelse. Heil og Sæl».²⁸¹ Det er interessant hvordan en slik søknad var ansett som viktig nok til at den ble sendt hele veien opp til Quisling selv for endelig avgjørelse. Man skulle tro at en slik søknad var noe Likvidasjonsstyret var i stand til å behandle internt med en endelig avgjørelse, men dette var ikke tilfellet. Bruland skriver at ifølge loven skulle Finansministeren avgjøre en søknad om unntak fra inndragningen, men i dette tilfellet var det

²⁷⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Andris Berge til Likvidasjonsstyret, datert 3. august 1943.

²⁷⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Finans- og Tolldepartementet til Innenriksdepartementet, datert 24. august 1943.

²⁸⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Innenriksdepartementet til Ministerpresidentens Kanselli, datert 11. september 1943.

²⁸¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Ministerpresidentens Kanselli til Likvidasjonsstyret, datert 13. oktober 1943.

nødvendig for Quisling selv å ta den avgjørelsen.²⁸² Dette i seg selv i tillegg til at de gjør oppmerksom på boets verdi og innhold hele veien opp kommunikasjonskjeden sier litt om hvor på alvor de tok inndragningen av jødernes eiendeler. Selv de minste bo som det tilhørende Leon Samersav og hans kone var så viktige at de brukte nesten et år på å behandle det slik at de kunne være sikre på dets verdi for så å understreke at dersom det ble friggitt kunne de miste en viss mengde penger. Dette til tross for at de selv anbefalte frigjørelsen. Til slutt ble det avgjort at boet skulle frigjøres, men det kan undres over hvilken tilstand boet var i på dette tidspunktet.

5.4 Behandlingen av boet til Max Martin Kassan

Som nevnt i forrige kapittel skiller behandlingen av boet til Max Martin Kassan seg ut ettersom den ble avsluttet før boet var blitt ferdig avviklet. Hva som førte til denne beslutningen, er det jeg skal se nærmere på nå. I kapittel 3 skrev jeg at Max Martin Kassan hadde vært ut og inn av fengsel med jevne mellomrom siden slutten av 20-tallet. Alle fengselsstraffene var ganske korte og for mindre kriminelle handlinger som tyveri og bedrageri. Hans kriminelle vaner hadde heller ikke stanset med krigens utbrudd i Europa og okkupasjonen av Norge. Da bobestyrer Olav Howlid Evju skulle registrere boet hans fant han ut at Max Martin Kassan hadde blitt arrestert i august 1942 og igjen den 23. september for tyveri.²⁸³ Sistnevnte ser derimot ut til å være en feil. Evju skriver i et senere brev til Likvidasjonsstyret at Max Martin ble arrestert for tyveri i august og overført til et tysk fengsel 22. samme måned, og hadde sittet i tysk arrestasjon siden da.²⁸⁴ Det virker usannsynlig at han ble sluppet fri i tide til å begå et nytt tyveri kun en måned senere. Brevet som oppgir datoen 22. august ble også skrevet etter brevet Evju mottok som inneholdt informasjon om arrestasjonen 23. september. Ettersom datoene er såpass like kan det lett hende at det var en skrivefeil eller at avsender rett og slett husket feil dato. Uansett var det usikkert hvor Max Martin Kassan hadde oppholdt seg før dette.²⁸⁵ Sophus Noreger skrev at han mottok et opplysningsblad med informasjon om jødene han skulle behandle boene til, dette var ihvertfall tilfellet ved behandlingen av boene til

²⁸² Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 488.

²⁸³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – Bomappe til Max Martin Kassan, skjema angående leilighet tilhørende Max Martin Kassan datert 15. januar 1943 med tilleggsinformasjon datert 10. mars 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Olav Howlid Evju til Politibetjent Homb hos statspolitiet med svar fra betjent Homb på samme brev, datert 16. januar 1943.

²⁸⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Olav Howlid Evju til Likvidasjonsstyret, datert 10. mars 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – utfyllingsskjema med informasjon om Max Martin Kassan uten dato.

²⁸⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Olav Howlid Evju til Politibetjent Homb hos statspolitiet med svar fra betjent Homb på samme brev, datert 16. januar 1943.

familien Stiris, og det kan hende de kun mottok slike i visse tilfeller. I tilfellet med Max Martin Kassan ser det ut til at Likvidasjonsstyret hadde lite informasjon til å begynne med, og da bobestyrer Evju tok kontakt med statspolitiet selv mottok han i tillegg en masse feilinformasjon. Det virker derfor ikke sannsynlig at Likvidasjonsstyret i dette tilfellet mottok noe opplysningsblad hvilket antyder at ikke var tilfellet med alle bo.

Først dro Evju til en leilighet i Dalsbergstien 21, men fant ut at Max Martin ikke bodde her. Han hadde også informasjon om en leilighet i Jens Bjelkesgate 15 som Max Martin hadde leid av en fru Holmerud. Da de dro dit fikk de derimot høre at det ikke fantes noen fru Holmerud ved den adressen.²⁸⁶ Følgende tok han kontakt med statspolitiet og ba om deres støtte for å finne hvor Max Martin hadde oppholdt seg. Svaret han fikk fra dem bekreftet at Max Martin hadde leid en leilighet i Jens Bjelkesgate 15 av fru Holmerud.²⁸⁷ Senere, i begynnelsen av mars 1943, fikk Evju til slutt informasjon fra fru Holmerud selv som sa at Max Martin hadde leid hos henne før han ble arrestert i august 1942, men at leiligheten nå var leid ut til en annen person. De få eiendelene Max Martin hadde ble sendt til og tatt vare på av hans forlovede som de ikke visste hvor befant seg.²⁸⁸ Oppgaven som Evju fikk fra politiet sa også at Max Martin var eiendomsløs. På dette tidspunkt tok Evju kontakt med Likvidasjonsstyret og spurte om han skulle fortsette behandlingen av eller henlegge saken.²⁸⁹ I svaret han fikk fra Likvidasjonsstyret stod det at han kunne henlegge saken under den forutsetningen at det ikke fantes noe av verdi i form av eiendom eller kontanter i Max Martin sitt bo.²⁹⁰ I begynnelsen av april sendte Evju et nytt brev til Likvidasjonsstyret hvor han skrev at han hadde funnet ut at Kristiania Folkebank hadde tre eiendeler ved et av sine lånekontor som tilhørte Max Martin Kassan. Et par støvler, en vårfrakk og et toalettetui til en samlet verdi av 45 kroner. Disse eiendelene var blitt utløst mot innlevering av låneseddel like før jul 1942 og i slutten av februar 1943. Det var altså uvisst hvor disse eiendelene befant seg hen. Evju på sin side regnet dette som bagatellmessig og argumenterte igjen for Likvidasjonsstyret at de burde vurdere å henlegge saken.²⁹¹ Svaret han da fikk fra Likvidasjonsstyret var enig. I tillegg til det at det lille boet var å regne som «bagatellmessig» ga Rolf Svinndal hos Likvidasjonsstyret også som grunn at

²⁸⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – skjema angående leilighet tilhørende Max Martin Kassan datert 15. januar 1943 med tilleggsinformasjon datert 10. mars 1943.

²⁸⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Olav Howlid Evju til Politibetjent Homb hos statspolitiet med svar fra betjent Homb på samme brev, datert 16. januar 1943.

²⁸⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – skjema angående leilighet tilhørende Max Martin Kassan datert 15. januar 1943 med tilleggsinformasjon datert 10. mars 1943.

²⁸⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Olav Howlid Evju til Likvidasjonsstyret, datert 10. mars 1943.

²⁹⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Likvidasjonsstyret til Olav Howlid Evju, datert 12. mars 1943.

²⁹¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Olav Howlid Evju til Likvidasjonsstyret, datert 6. april 1943.

politiet var såpass travelt at å sette det apparatet i sving ville vært meningsløst for et så lite bo. Behandlingen av boet til Max Martin Kassan ble deretter innstilt.²⁹² Det kan se ut som at dette var et eksempel på et tilfelle hvor vanlige nordmenn forsøkte å beskytte jødene og deres bekjente slik de kunne. Det virker sikkert at de personene Evju spurte om fru Holmerud da han først dro til Jens Bjelkesgate 15 visste godt hvem fru Holmerud var, men valgte å ikke si noe. Det samme kan sies angående fru Holmerud selv når hun ikke oppga noe informasjon om Max Martin Kassan sin forlovede. Uansett Om denne forloveden selv dro til Jens Bjelkesgate for å hente eiendelene eller om hun ble tilsendt dem så må fru Holmerud ha visst noe om hennes navn eller hvor hun bodde. Det kan også hende at dette om forloveden var et oppspinn og at det var noen andre som hadde tatt over Max Martin sine eiendeler. Det ser ikke ut som at Evju gjorde noen forsøk på å finne ut hvem denne forloveden var hvilket kan ha vært fordi de ikke hadde nok ressurser til å undersøke det, eller at de ikke hadde noen interesse av det ettersom Max Martin eide så lite. Antageligvis spilte begge deler en rolle i dette. Til tross for at behandlingen av boet til Max Martin Kassan ble innstilt fikk bobestyrer Evju 75 kroner i honorar for arbeidet.²⁹³

Historien om Max Martin Kassan sin arrestasjon i august 1942 er derimot ganske annerledes ifølge Bruland. Han skriver at Max Martin ble arrestert av statspolitiet 21. august på mistanke om at han hadde deltatt i et bombeangrep som hadde funnet sted natten før. Stedet som var blitt bombet var statspolitiets avdeling for Oslo og Aker i Henrik Ibsens gate. Aksjonen var blitt utført av en motstandsgruppe ledet av Asbjørn Sunde. Max Martin hadde visstnok vært ute og spist lunsj med to venner da han fikk høre om dette angrepet, og da de dro for å undersøke ble de lagt merke til av en konstabel som skrev ned navnene deres. Max Martin ble arrestert utenfor sitt hjem av statspolitiet og tatt med inn for avhør. Han og de to vennene hans ble beskyldt for medvirkning til bombeaksjonen og overlevert Gestapo. Deretter ble de sendt til Grini. Noen uker senere ble Max Martin sine venner sluppet fri, mens han selv måtte bli igjen. Senere ble han deportert om bord Gotenland 25. februar 1943 og ført til Auschwitz hvor han døde 12. mai samme år.²⁹⁴ Det er interessant hvordan bobestyrer Evju sin versjon av omstendighetene rundt Max Martins arrestasjon som kommer frem i bomappen er så forskjellig fra det Bruland skriver. I bomappen ser vi at informasjonen om at Max Martin Kassan ble arrestert for tyveri kommer fra inspektør Homb fra

²⁹² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Likvidasjonsstyret v/Rolf Svinndal til Olav Howlid Evju, datert 8. april 1943.

²⁹³ RA/S-3183/0001/D/Dd/L0239/2628 – dokument 19, liste over «de bo som er bestyrt av Olav Evju».

²⁹⁴ Bruland, *Holocaust i Norge – registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 226 og 738.

statspolitiet selv. Ettersom datoen for arrestasjonen Homb nevner i seg selv virker sannsynlig at var feil, så er det ikke umulig at han også tok feil av personen og grunnlaget for arrestasjonen. Adressen han oppga angående Max Martins siste bopel før han ble arrestert var riktignok korrekt.

5.5 Ulike betalingskrav på inndratt eiendom

I samtlige av bomappene som er gjennomgått i denne oppgaven er det funnet dokumenter fra huseiere, strømforsyningselskap og andre med krav om ulike betalinger på leilighetene overtatt av Likvidasjonsstyret. Dette er mest sannsynlig fordringer knyttet til proklamaene trykket i *Fritt Folk* i begynnelsen av behandlingsprosessen som ba alle kreditorer om å sende sine krav til de respektive boene innen en viss frist. Å gjøre opp disse utestående fordringene var nødvendig for at den økonomiske likvidasjonen av jødene kunne fullføres ettersom alle bånd de hadde til samfunnet og den norske økonomien ville deretter være kuttet.²⁹⁵ Blant de mest vanlige fordringene er krav om husleie. Behandlingen av disse var derimot ikke alltid like enkelt. I denne sammenheng finnes det i boet til Israel Krupp korrespondanse som viser at det eksisterte en uenighet angående betaling av skatter i boet til Israel Krupp. 1. desember 1943 mottok Likvidasjonsstyret et brev fra lensmannen i Vestre Aker om at boet til Israel Krupp var skyldig statsskatt på til sammen 932 kroner. Styret videresendte dette brevet til bobestyrer Harlem to dager senere.²⁹⁶ 15. desember sendte Harlem brevet tilbake igjen som vedlegg i et eget brev hvor han skrev: «Da det er uvisst om denne skatt skal betales, overlater jeg kravet til Likvidasjonsstyret til avgjørelse.»²⁹⁷ 17. desember sendte styret et brev tilbake til lensmannen i Vestre Aker hvor de refererte til et rundskriv fra Finans- og Tolldepartementet av 15. mai samme år og inkluderte et utdrag som lød slik:

Som hovedregel vil det derfor ikke kunne bli spørsmål om å føre opp til formuebeskatning ved ligningen for 1943/44 personer som inndragningsbestemmelsene er nyttet overfor i 1942 eller deres boer. Det vil da også være riktigst at inntekt som slik formue har kastet av seg heller ikke blir gjort til gjenstand for skattlegging, enten den er oppebåret før eller etter at inndragningen har funnet sted.²⁹⁸

²⁹⁵ Bruland, *Holocaust i Norge – registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 477.

²⁹⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra lensmannen i Vestre Aker til Likvidasjonsstyret, datert 1. desember 1943.

²⁹⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra bobestyrer Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 15. desember 1943.

²⁹⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Likvidasjonsstyret til lensmannen i Vestre Aker, datert 17. desember 1943.

Dette rundskrivet kan ha blitt produsert i kjølvannet av en konflikt Likvidasjonsstyret hadde med ligningsmyndighetene som også endte opp med å involvere skatteinspektøren i Oslo. Konflikten hadde blant annet å gjøre med praktiske spørsmål som hvorvidt Likvidasjonsstyret og bobestyrerne hadde plikt til å sende inn selvangivelser for jødeboene, noe de var lite villige til å gjøre. Deres grunnlag var at de nylig hadde begynt arbeidet og mente at det som var etterlatt av jødene viste seg for lite til å sette opp selvangivelser for.²⁹⁹ Til tross for dette finnes det selvangivelser i flere bomapper undersøkt i denne oppgaven, så det er tydelig at de ble produsert etter hvert. Måten skatteinspektøren i Oslo ble innblandet i dette på var at han på et tidspunkt oppdaget rot i de tidligere jødiske forretningene og krevde å få bokettersyn³⁰⁰ i jødiske bo. Likvidasjonsstyret greide å unngå dette ved å skylde på jødene selv. De sa at dersom det fantes rot som for eksempel manglende forskriftsmessige bøker, eller at jødene tidligere ikke hadde sendt inn gode nok oppgaver over regnskap, var dette ikke styret eller bobestyrerne sin feil. Videre sa de også at dersom skatteinspektørens krav ikke frafalt så ville konsekvensen være at styret ikke ville kunne fortsette sitt arbeid. Som Bruland skriver er det ikke rart at behandlingen av jødeboene tok lenger tid enn Likvidasjonsstyret hadde forventet når de opplevde problemer som dette.³⁰¹

Likvidasjonsstyret konkluderte på bakgrunn av rundskrivet fra 15. mai at skattekravet på Israel Krupp sitt bo ikke skulle betales. 28. desember samme år sendte styret et brev til Aker Kommune hvor de refererer til og siterer samme rundskriv. Dette angående et brev de mottok fra kommunen 13. oktober.³⁰² Dette brevet er ikke funnet, men det er ikke å utelukke at det hadde noe å gjøre med et annet krav som styret mottok angående Israel Krupp sitt bo. 28. oktober videresendte Petter Harlem et krav om skatt på A/S Magnus Barfotsgate 7 hvor Israel Krupp var styreleder. Sammen med skattekravet var også et krav om vannavgift på til sammen 47 kroner og 82 øre som han hadde mottatt krav om tidligere samme år. Bobestyrer Harlem mente at det i utgangspunktet ikke var riktig at disse kravene skulle betales av Israel Krupp sitt bo ettersom han ikke eide det selv og var kun hovedaksjonær og disponent. Dette skrevet fikk han derimot ikke noe svar på. Han bestemte seg på dette tidspunkt å videresende kravene og korrespondansen til Likvidasjonsstyret og ba dem om å komme med en endelig avgjørelse.³⁰³ Dersom brevet av 28. desember var sendt i sammenheng med dette var styrets respons, som i de andre tilfellene, å referere til det samme rundskrivet fra Finans-

²⁹⁹ Bruland, *Holocaust i Norge – registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 494.

³⁰⁰ Se ordliste på side 111-113 om «bokettersyn».

³⁰¹ Bruland, *Holocaust i Norge – registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 494.

³⁰² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Likvidasjonsstyret til Aker Kommune, datert 28. desember 1943.

³⁰³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Petter Harlem til Likvidasjonsstyret, datert 28. oktober 1943.

og Tolldepartementet om skattekrav på jødebo.

Som kravet om vannavgift antyder var ikke skattekrav de eneste økonomiske kravene som ble sendt angående boene. 26. januar 1943 mottok Petter Harlem et brev fra advokatene Olaf og Finn Bjerke om krav på utestående betalinger i forhold til leie og brensel for Israel Krupp sin leilighet. Disse kravene gjaldt perioden fra da Israel Krupp og hans kone flyktet frem til leiligheten ble overtatt av Ole Vestnes, altså da leiligheten stod tom. Kravene var opprinnelig fra A/S Suhmsgate 20 hvor Israel og hans kone bodde. I tillegg kom de med krav på erstatning av utgifter tilknyttet reparasjoner av leiligheten etter den ble tatt over av Ole Vestnes. På befaring av leiligheten hadde Vestnes påvist blant annet «at flere dører var maltraktert av Krupps hund, noen elektriske kontakter slått istykker og veggpusen slått istykker i entreen.»³⁰⁴ De mente at etter leiekontrakten var Israel Krupp ansvarlig og de ville ta dekning for disse utgiftene i en bankbok i Realbanken hvor det fantes 670 kroner og 27 øre. Dersom dette ikke var nok for å betale utgiftene skulle resten tilføyes kravene om leie og brensel. På den annen side skulle det bli gjort fradrag på disse kravene dersom det var noe igjen i bankboken etter reparasjonene var betalt.³⁰⁵ 1. januar mottok Harlem et nytt brev fra Finn og Olaf Bjerke angående disse kravene. Her skrev de en regning som viste kostnadene på reparasjonene i Israel sin leilighet etter overtakelsen til Vestnes. Det endelige beløpet kom på 519 kroner og 90 øre. Harlem fikk derfor 152 kroner og 90 øre til gode fra bankboken hos Realbanken etter regningen var betalt.³⁰⁶ Dette ble trukket fra kravet om betalingen av brensel som til slutt kom på 338 kroner og 19 øre mens kravet om leie var på 890 kroner og 10 øre. Til sammen 1228 kroner og 29 øre.³⁰⁷

Dette beløpet ble tilsynelatende ignorert av Likvidasjonsstyret ettersom det var inkludert i en debetsaldo³⁰⁸ fra Tilbakeføringskontorets oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse som Israel Krupp mottok etter krigen under hans eget oppgjør med Krigsskadetrygden for løssøre.³⁰⁹ En debetsaldo er det samme som en gjeld. Denne gjelden på 3137 kroner og 99 øre³¹⁰ var ikke umiddelbart gjort kjent for Israel ettersom det var blitt sendt til advokat Harald Wellen som var

³⁰⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Olaf Bjerke til Petter Harlem, datert 26. januar 1943.

³⁰⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Olaf Bjerke til Petter Harlem, datert 26. januar 1943.

³⁰⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Finn og Olaf Bjerke til Petter Harlem, datert 1. april 1943.

³⁰⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Finn og Olaf Bjerke til Petter Harlem, datert 7. juni 1943.

³⁰⁸ Se ordliste på side 111-113 om «debetsaldo og kreditt».

³⁰⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Willy Rødner til Justisdepartementets oppgjørsavdeling, datert 25. februar 1948.

³¹⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Kåre Høyland til Willy Rødner, datert 1. mars 1948.

oppnevnt som verge for Israel sin far og brødre som ble drept i Auschwitz. Da han hadde sitt oppgjør med Krigsskadetrygden fikk han nemlig denne debetsaldoen presentert som motkrav. Cand. jur. Willy Rødner, antageligvis på Israels vegne, sendte 25. februar 1948 et brev om dette til Justisdepartementets oppgjørsavdeling og ba om å få denne leien og brenselsavgiften strøket ettersom grunnen til at disse ikke var blitt betalt var at Israel Krupp hadde vært på flukt. I dette brevet skriver han hvilke beløp han ønsker strøket hvilket er nøyaktig det samme som stod igjen av kravene i den siste henvendelsen til Petter Harlem fra advokatene Bjerke. Leie på 890 kroner og 10 øre, og brensel for 338 kroner og 19 øre.³¹¹ I brevet han fikk som svar på sin henvendelse var derimot kun deler av beløpet blitt strøket. I brevet skrev de en detaljert utregning for deres gjennomgang av boet i forhold til disse kravene. Her har de derimot ikke medregnet det lille beløpet som ble nedbetalt av brenselet etter oppgjøret rundt reparasjonen av leiligheten i Suhmsgate. Kravene for leie og brensel gjaldt fra og med 15. september 1942 til og med januar 1943. Beløpet som ble strøket var fra 15. september til 31. oktober. Det totale beløpet som ble strøket var 671 kroner og 10 øre.³¹² Ettersom beløpet cand. jur. Rødner ba om å få strøket inkluderte den reduserte brenselsavgiften gir det mening å regne denne summen i det totale beløpet som de ønsket strøket hvilket sammen med leien kom på 1228 kroner og 29 øre. Han fikk altså kun strøket halve beløpet. Etter dette hadde Israel Krupp fortsatt en debetsaldo på 2466 kroner og 89 øre.

Bruland trekker frem et rundskriv sendt ut 27. januar 1943 hvor det står at Likvidasjonsstyret betalte leie på boligene i jødeboene fra de ble inndratt til nye leietakere ble funnet, men det ser ut til at dette ikke alltid ble gjort.³¹³ Den delen av Israel Krupps utestående leie som ble strøket tilsvarer kun perioden før leiligheten hans ble overtatt av tyske myndigheter og etter hvert Likvidasjonsstyret. De kan altså se ut som at de med andre ord krevde at han skulle betale den leia som egentlig hadde vært Likvidasjonsstyrets ansvar å dekke. På en annen side kan det hende at leia i dette tilfellet ikke ble betalt fordi Likvidasjonsstyret ikke enda hadde fått boet frigjort til seg fra tyske myndigheter, og da dette først skjedde var den allerede blitt overført til en ny leietaker. Det var altså ikke klart hvem sitt ansvar det egentlig var å betale den. Likevel er det et tydelig tegn på hvor lite hensyn det ble tatt til jødene etter krigen i forhold til deres situasjon og den økonomiske likvidasjonen de hadde blitt utsatt for når kun en del av dette beløpet ble strøket. I alle bomappene gjennomgått i denne

³¹¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Willy Rødner til Justisdepartementets oppgjørsavdeling, datert 25. februar 1948.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Finn og Olaf Bjerke til Petter Harlem, datert 7. juni 1943.

³¹² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 – brev fra Kåre Høyland til Willy Rødner, datert 1. mars 1948.

³¹³ Bruland, *Holocaust i Norge – registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 529.

oppgaven finnes det lignende dokumenter som viser at de jødene som overlevde og kom tilbake fikk krav om innbetaling av utgifter som leie, strøm, skatt og brensel som ikke var blitt betalt etter de hadde blitt deportert eller flyktet fra landet. Familien Stiris fikk for eksempel beskjed om en debetsaldo på 331 kroner og 61 øre etter krigen. Opprinnelig var dette beløpet 433 kroner og 40 øre, men var blitt redusert med 126 kroner og 79 øre hvilket var penger de hadde i kreditt etter oppgjøret av Likvidasjonsstyrets fellesmasse. Inkludert i denne debetsaldoen var husleie for desember 1942 og strømrregning fra 4. januar 1943.³¹⁴ Her ser vi også et eksempel på husleie som ikke var blitt betalt av Likvidasjonsstyret uten at det var noe spesielt tilfelle, hvilket tyder på at rundskrivet Bruland nevner ikke alltid ble fulgt. Man kan kanskje tenke at krav om husleie før dette rundskrivet ble sendt ut ikke telte, men om man ser på arbeidsinnberetningen til bobestyrer Noreger så gikk bobestyrerne gjennom hele bomappen hver gang de fikk en ny instruks eller rundskriv. Dette ble tatt såpass på alvor at det ble prioritert foran alt annet av Noreger. Likevel ble ikke dette rundskrivet om betaling av leie nødvendigvis fulgt. Selv ikke av Noreger selv ettersom det var han som var bobestyrer for boene til familien Stiris. Bruland skriver at fordringer, slik som krav om husleie, ble akseptert for å unngå økt motstand mot politikken blant folket ellers, og at huseiere ikke skulle lide for tiltak som var satt i verks for å ramme jødene alene. Om man tar dette i betraktning er det også merkelig hvorfor rundskrivet om betaling av husleie ikke alltid ble fulgt.³¹⁵

20. november 1946 mottok familien Stiris en detaljert regning om deres debetsaldo.³¹⁶ Dora Stiris sendte i respons et brev til Tilbakeføringskontoret 9. desember samme år hvor hun ba om at denne leien og strømrregningen skulle bli strøket fra debetsaldoen. Grunnlaget hennes var at hun hadde flyktet til Sverige i november 1942 og derfor ikke hadde brukt noe strøm i tillegg til at hun før hun flyktet allerede hadde betalt alt av strømrregninger. Hun hadde også betalt husleie til og med 1. desember og kunne ikke forstå hvorfor de gjorde krav på leie fra den datoen og frem til 15. samme måned.³¹⁷ I en ny regning sendt familien 11. januar 1947 ser man at disse beløpene var strøket.³¹⁸ Det virker som at den personen som behandlet denne saken var noe mer hensynsfull enn personen som behandlet saken til Israel Krupp. Ellers skrev Dora Stiris i brevet at hun var med på å betale

³¹⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0009 – spesifikasjonsskjema med ref. nummer 165 om oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse, datert 20. november 1946.

³¹⁵ Bruland, *Holocaust i Norge – registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 548.

³¹⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0009 – spesifikasjonsskjema med ref. nummer 165 om oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse, datert 20. november 1946.

³¹⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0009 – brev fra Dora Stiris til Tilbakeføringskontoret for Inndratte Formuer, datert 9. desember 1946.

³¹⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0009 – spesifikasjonsskjema med ref. nummer 165 om oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse, datert 11. januar 1947.

resten av beløpet hvilket var krav på hennes mann Jacob sine skatter.³¹⁹ Etter husleien og strømregningen var blitt trukket fra lå familien Stiris sin debetsaldo på 283 kroner og 52 øre. Det ble sendt enda et brev til dem 27. mai 1947 hvor de ble opplyst om dette resterende beløpet.³²⁰

I Tilbakeføringskontorets dokumenter i boet til Isak Jaffe finnes det dokument som sier at en strømregning på 14 kroner og 17 øre fra perioden 25. november 1942 til 24. januar 1943 ble liggende ubetalt til etter krigen. I dette tilfellet ble derimot hele beløpet refundert av Oslo Lysverker og Samuel Jaffe, Isak sin bror som var oppnevnt som verge for hans bo, fikk disse pengene tilbake. I brevet som Tilbakeføringskontoret mottok fra Oslo Lysverker angående denne saken står det derimot at denne regningen var blitt betalt i mai 1943. Likevel fikk de den refundert da Samuel Jaffe tok kontakt med dem og sa at Isak Jaffe på den tiden ikke befant seg i leiligheten og de derfor ikke skulle fått regningen i utgangspunktet.³²¹ I fortegnelsen over anmeldte fordringer finnes derimot flere utgifter som tilsynelatende må ha blitt betalt eller av forskjellige grunner forfalt. Isak Jaffe hadde for eksempel fått støtte fra fattigvesenet i perioden 29. april 1930 til 11. juli 1931 og var skyldig 885 kroner.³²² I denne sammenheng finnes et brev som bobestyrer Almer Haug sendte til Oslo forsorgsvesen 19. mai 1943. Dette var etter han hadde fullført registreringen av boet og eiendelene var blitt solgt. Her skrev han at «fordringen kan ikke betales, da boets aktiva, etter at unntaksrettens bestemmelser bringes til anvendelse, ikke dekker utgiftene til boets behandling.»³²³ Jeg finner ingen dokument som forklarer hva som skjedde med dette beløpet, men ettersom det ikke ble sendt noe krav om dette beløpet etter krigen må det enten ha blitt betalt på et vis eller forfalt.³²⁴

Ellers finnes det en fordring om skattekrav til Isak sin kone, Ester Jaffe. Dette kravet var på 9 kroner og ble betalt av bobestyrer Haug. Han sendte en sjekk på 9 kroner til Skattefogden i Oslo og skrev «betale» på brevet han hadde fått fra dem.³²⁵ Da leiligheten til Isak og Ester ble tatt over av Birger Slyngen sendte han også et brev til en Herr N. Torkilsen som antageligvis var huseier der de

³¹⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0009 – brev fra Dora Stiris til Tilbakeføringskontoret for Inndratte Formuer, datert 9. desember 1946.

³²⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0009 – brev fra Krigsskadetrygden for løvsøre ved Henry O. Foyn til Jacob, Marcus og Gabriel Stiris, datert 27. mai 1947.

³²¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev fra Oslo Lysverker til Tilbakeføringskontoret, datert 17. februar 1947.
RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev fra Theis Høyner til Oslo Overformynderi, datert 19. februar 1947.

³²² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev fra Oslo forsorgsvesen jur. avd. til Almer Haug, datert 21. desember 1942.

³²³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev fra Almer Haug til Oslo forsorgsvesen jur. avd., datert 19. mai 1943.

³²⁴ Se ordliste på side 111-113 om «forfall».

³²⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev fra Skattefogden i Oslo til Almer Haug, datert 28. august 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev uten avsender, men som antageligvis ble sendt av Almer Haug, til Skattefogden i Oslo, datert 26. april 1944.

bodde og sa ifra.³²⁶ Dagen etter fikk han svar fra N. Torkilsen hvor han skrev at det ikke var betalt husleie på leiligheten siden 1. desember 1942. denne leien han la krav på var på 37 kroner og 80 øre.³²⁷ Noen dager senere sendte han også et brev med en sjekk på dette beløpet fra Christiania Bank og Kredittkasse for å dekke dette kravet om husleie fra perioden 1. desember 1942 til 6. januar 1943, altså perioden fra da de tok over leiligheten til den ble overdratt Birger Slyngen.³²⁸ Disse var heller ikke de eneste kravene som bobestyrer Haug betalte. Han betalte også en telefonregning til Samuel Jaffe på 23 kroner og 10 øre samt en rekke fordringer fra Oslo Lysverker angående både Samuel og Isak. Dette inkluderte også en fordring angående 406 kilo poteter som allerede var delvis nedbetalt. På flere av disse fordringene fra Oslo Lysverker skrev han et nummer og «bet» eller «betalt» med noe som ser ut til å være en rød blyant eller stift. På fordringen om potetene skrev han også dato for innbetaling, 18. mai 1943.³²⁹ Fordringene fra Oslo Lysverker og Skattefogden ble betalt etter dette tidspunktet, så det er tydelig at han ventet til etter han hadde en oversikt på alle verdier de hadde fått ut av boet før han bestemte seg for å betale.

I bomappen til Isak Jaffe finnes en oversikt fra 22. april 1943 over alt av midler som Likvidasjonsstyret fikk ut av boet hans. Dette beløpet legger sammen både det som ble solgt via samlesentralen og det som ble solgt via auksjon i tillegg til kontanter som de fant. På denne listen er også utgifter lagt til og inkluderer husleien til N. Torkilsen, transport og en rørleggerregning. Det beløpet som de tjente på Isak sitt bo er regnet sammen til 2925 kroner og 60 øre.³³⁰ Jeg finner ingen slik oversikt over boet til Samuel Bernhard, men i Tilbakeføringskontorets spesifikasjonsskjema om oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse ser man at han fikk tilbake 3159 kroner og 12 øre hvor mesteparten av dette var fra bankkontoer i hans hustru Anna Jaffe sitt navn, blant annet en hos Oslo Sparebank hvilket sannsynligvis var alle sparepengene hennes som jeg skrev at var blitt indratt i forrige kapittel.³³¹ Fra registreringsdokumentet ser vi også at den samlede taksten på alle eiendelene

³²⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev fra Almer Haug til Herr N. Torkilsen, datert 6. januar 1943.

³²⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev fra Herr N. Torkilsen til Almer Haug, datert 7. januar 1943.

³²⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – brev fra Almer Haug til Herr N. Torkilsen, datert 13. januar 1943.

³²⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0004 – regning fra Telegraf- og Telefonkassereren i Oslo til Samuel Bernhard Jaffe uten dato med vedlegg fra Almer Haug, datert 11. mai 1944.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0004 – to regninger fra Oslo Lysverker adressert til Samuel Bernhard Jaffe med vedlegg fra Almer Haug, datert 11. mai 1944.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – tre regninger fra Oslo Lysverker adressert til Isak Jaffe, to av dem datert 19. mars 1943, en av dem uten dato.

³³⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 – dokument med regnskap over boet til Isak Jaffe, datert 22. april 1943.

³³¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0004 – spesifikasjonsskjema for Oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse for Samuel Jaffe sitt bo, datert 10. februar 1947.

i leiligheten deres i Maridalsveien 46 kom på 3490 kroner og 85 øre.³³² Disse verdiene kan ha vært grunnlag for at bobestyrer Almer Haug var såpass nøye med betaling av fordringer.

I bomappene til familien Kassen ser man en del av det samme som hos Jaffe. Bobestyrer Carl-Martin Kramer betalte regninger fra Oslo Lysverker med sjekk slik Haug gjorde.³³³ Noe som er spesielt i dette tilfellet er at det ser ut til at betalingen av disse regningene kan ha vært utført med midler fra et annet bo. Disse strømgningene var adressert til Cecilie Kassen, og begge ser ut til å være samme krav ettersom begge regningene kom på 11 kroner og 40 øre samtidig som det finnes kun én bekreftelse på betaling hvilket var nøyaktig dette beløpet. Sammen med disse dokumentene finnes et annet hvor «nettoformuen» til Cecilie Kassen er skrevet. Her står det samme beløpet på 11 kroner og 40 øre som «underskudd, lånt av andre boer».³³⁴ I tillegg ligger det et dokument over dette som gir inntrykk av at dette beløpet kan ha vært tatt fra boet til Rolf Kassen. Dokumentet er et brev til Likvidasjonsstyret angående boet til Cecilie Kassen hvor det står: «det henvises til innberetning for Rolf Kassen's bo».³³⁵ Kramer skrev også en slik oversikt over nettoformue i henhold til Rolf Kassen. Her stod et beløp på 893 kroner og 21 øre hvilket var midler «innestående i bank». Dette beløpet var derimot senere blitt strøket over med rød penn eller blyant og det ble skrevet 677 kroner og 21 øre over.³³⁶ På et tidspunkt ble det altså brukt 216 kroner av dette beløpet. Den summen tilsvarer et betalingskrav om leie i samme bo. Dette betalingskravet var blitt sendt fra Oslo Kommunale Leiegårder.³³⁷ Da denne leien var blitt betalt og Likvidasjonsstyret hadde ordnet en ny utleier i leiligheten sendte Oslo Kommunale Leiegårder et brev til bobestyrer Kramer hvor de skrev at den nye leieboeren var blitt satt inn og at husleien var ajour.³³⁸ Det ble også sendt krav om statsskatt fra skattefogden i Oslo til bobestyrer Kramer i forhold til Esther Kassen, hvilket antageligvis refererer til Mona Esther. Et på 62 kroner og et annet på 27.³³⁹ Ingen av disse ble betalt.

³³² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0004 – liste over registrerte eiendeler i leiligheten til Anna og Samuel Jaffe.

³³³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0001 – Bomappe til Cecilie Kassen, to strømgninger fra Oslo Lysverker til Cecilie Kassen, datert 14. april og 24. juni 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0001 – brev uten avsender, antageligvis bobestyrer Kramer, til Oslo Lysverker, datert 23. juni 1943.

³³⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0001 – dokument om fordeling av nettoformue til Cecilie Kassen, ikke datert.

³³⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0001 – brev uten avsender, antageligvis bobestyrer Kramer, til Likvidasjonsstyret, datert 1. mars 1944.

³³⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0003 – Bomappe til Rolf Nathan Kassen, dokument om fordeling av nettoformue til Rolf Kassen, ikke datert.

³³⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0003 – spesifikasjonsskjema i sammenheng med oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse angående Rolf Nathan Kassen, datert 7. oktober 1946.

³³⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0003 – brev fra Oslo Kommunale Leiegårder til Carl-Martin Kramer, datert 31. mai 1943.

³³⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0003 – brev fra Skattefogden i Oslo til Carl-Martin Kramer, datert 28. august 1943.

Grunnen til dette finner vi i et brev sendt til skattefogden i Oslo hvor det stod at boet var uten midler og ikke kunne betales.³⁴⁰ Uansett ville ikke dette kravet kunne bli betalt på grunn av rundskrivet av 15. mai 1943. Disse skattekravene lå tilsynelatende også som innberetning³⁴¹ i Rolf Kassin sitt bo, antageligvis fordi de var blitt slått sammen. Et spørsmål man kan stille seg til slutt er hva som skjedde med de 677 kronene og 21 øre som var igjen i Rolf Kassin sin nettoformue. Dersom det kan ha vært lånt penger av hans bo for å betale strømregningen til Cecilie Kassin så ville det fortsatt vært en del igjen, men dette beløpet står ikke i skjemaet om oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse i forhold til Rolf Kassin etter krigen. Han fikk kun igjen 8 kroner og 55 øre hvilket var penger fra kontoer hos Oslo Sparebank som tilhørte han selv, hans mor og hans søster Bertha.³⁴² I tillegg kan det se ut til at han arvet en enorm debetsaldo tilhørende Max Martin Kassin. Max Martin sine utestående barnebidrag og skatter var ikke blitt betalt innen krigen var over og tilsvarte et beløp på hele 7107 kroner og 28 øre. Inkludert i dette beløpet var barnebidrag til og med den dagen Max Martin ble deportert.³⁴³ Han etterlot seg også en byskatt på 35 øre og en alderstrygd på 52 kroner.³⁴⁴ Det eneste som var av kreditt i boet hans var 1 krone og 89 øre som ble sendt til Oslo Kommune. Hva angikk den resterende debetsaldoen refererte de til Rolf Kassin som verge og eneste overlevende i familien.³⁴⁵ Det kan altså se ut til at det ble hans ansvar å betale barnebidraget og gjelden til sin avdøde bror.

Basert på dette eksempelet virker det som at Tilbakeføringskontorets oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse og de utestående økonomiske kravene ikke tok hensyn til jødernes skjebne. Det er heller ikke det eneste eksempelet på dette. Bruland kommenterer selv på dette og skriver at «(...) selve omfanget av katastrofen som hadde rammet den jødiske minoriteten, var vanskelig å fatte for

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0003 – brev fra Skattefogden i Oslo til Carl-Martin Kramer, datert 15. september 1943.

³⁴⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0003 – brev uten avsender, antageligvis bobestyrer Kramer, til Skattefogden i Oslo, datert 16. februar 1944.

³⁴¹ Se ordliste på side 111-113 om «innberetning».

³⁴² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0003 – spesifikasjonsskjema i sammenheng med oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse angående Rolf Nathan Kassin, datert 7. oktober 1946.

³⁴³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Oslo Fogd for Bidrags- og Forsorgssaker til Tilbakeføringskontoret, datert 15. januar 1947 med stempel med datoen 18. januar samme år.

³⁴⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – dokument sendt til Oslo Kommune om rest i boet til Max Martin Kassin, datert 15. oktober 1947.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Oslo Kommune til Tilbakeføringskontoret, datert 4. mars 1946.

³⁴⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – spesifikasjonsskjema i forhold til oppgjøret av Likvidasjonsstyrets fellesmasse i forhold til Max Martin Kassin, datert 15. november 1946.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – brev fra Theis Høyer til Oslo Fogd for Bidrags- og Forsorgssaker, datert 20. januar 1947.

myndighetene etter krigen (...)».³⁴⁶ Denne mangelen på oversikt over det katastrofale omfanget, slik Bruland beskriver det, bidro nok til at selv omkomne jøder mottok utestående fordringer fra under krigen. Dette skjedde ikke bare i sammenheng med Max Martin Kassan, men også med familien Samersav. Etter krigen ble det utstedt et skattekrav til Rudolf Samersav som, sammen med sin mor og tre søsken, ble drept i Auschwitz etter de var blitt deportert i 1942-43. Skattekravet var på 250 kroner og 21 øre. Oslo kommune forsøkte å holde utpanting for å dekke dette beløpet og la utlegg³⁴⁷ i krav på dividende³⁴⁸ hos Tilbakeføringskontoret. Forenklet betydde dette at de forsøkte å dekke kravet med midler Rudolf Samersav eventuelt hadde til gode i Likvidasjonsstyrets fellesmasse. I dette dokumentet refereres til og med Rudolf Samersav som «saksøkt».³⁴⁹ Til tross for at dette antageligvis bare er en formalitet virker det likevel litt absurd med tanke på at den saksøkte i dette tilfellet hadde vært død i flere år. I samme dokument står det også skrevet «Oppgjort 29/11-46» for hånd under sendingsdatoen, men i samme bomappe finnes det et dokument datert 26. september 1947 sendt til Oslo Kommune som refererer til brevet om utlegg i dividende hos Tilbakeføringskontoret. Her står det at «ved oppgjøret av Likvidasjonsstyrets fellesmasse viser det seg at skattyteren ikke har noe til gode hos Tilbakeføringskontoret».³⁵⁰ 28. mai 1947 ble det også sendt et brev til Krigsskadetrygden for Løsøre hvor det stod at ved oppgjøret av Likvidasjonsstyrets fellesmasse hadde Rudolf og hans bror William Samersav en debetsaldo på 36 kroner og 90 øre. I samme brev står det at det også ble sendt melding om dette til overrettssakfører Olaf Hetland som var oppnevnt som verge for de to brødrene i tillegg til deres mor Anna. Hetland representerte også Leon Samersav.³⁵¹ Det står også at beløpet var «belastet Krigsskadetrygdens konto hos oss i mellomregning».³⁵² Om dette ble permanent eller om beløpet ble overført til overlevende familiemedlemmer er usikkert.

Skattekravet sendt til avdøde Rudolf Samersav etter krigen stemmer overens med et skattekrav i hans bo som ble sendt til Likvidasjonsstyret i 1943.³⁵³ Noe som er interessant i dette tilfellet er at

³⁴⁶ Bruland, *Holocaust i Norge – registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 549.

³⁴⁷ Se ordliste på side 111-113 for «utpanting og utlegg».

³⁴⁸ Se ordliste på side 111-113 om «dividende».

³⁴⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0007 – Bomappe til Rudolf Samersav, brev fra Kemnerkontoret i Oslo Kommune til Tilbakeføringskontoret for inndratte formuer, datert 10. januar 1946.

³⁵⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0007 – brev fra Per Helweg til Kemnerkontoret i Oslo Kommune, datert 26. september 1947.

³⁵¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Theis Høyer til Fylkesmannen i Oslo og Akershus, datert 28. august 1945.

³⁵² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0007 – brev fra Theis Høyer til Krigsskadetrygden for Løsøre, datert 28. mai 1947.

³⁵³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0007 – brev fra Kemnerkontoret i Oslo Kommune til bobestyrer Andris Berge, datert 27. januar 1943.

dette brevet også nevner andre skatteutgifter fra tidligere år. Om man ser tilbake på rundskrivet om skattebetaling av bo sendt ut 15. mai 1943 så spesifiseres det at det kun gjelder skatteperioden 1943/44 og intensjonen var antageligvis å fjerne ansvaret for skattebetaling etter boene ble inndratt. I dette tilfellet, hvor det ble gitt krav om skatter før dette tidspunktet, kan det se ut som at det faktisk ble betalt. Det finnes også et annet eksempel i samme bomappe på betalingskrav som tilsynelatende ble innfridd. Rudolf Samersav hadde fått støtte av fattigvesenet i en periode i 1940 til en verdi av 284 kroner og 50 øre. Innen inndragningen av hans bo senhøsten 1942 var 75 kroner av dette beløpet betalt. Dette stod skrevet i et brev sendt til bobestyrer Andris Berge 8. februar 1943 hvor de anmeldte det resterende beløpet på 209 kroner og 50 øre som utgift i boet.³⁵⁴ Dette beløpet dukket heller ikke opp igjen blant kravene etter krigen, og det virker derfor sannsynlig at det faktisk ble betalt. Ettersom dette ikke er en skatteutgift ville det uansett ikke måtte forholde seg til rundskrivet av 15. mai 1943, men det ville for øvrig også gjaldt betalingskravene om husleie, strøm og brensel som vi har sett tidligere. Disse ble derimot ikke betalt og var tilsynelatende blitt ignorert av bobestyrerne. Andris Berge ser derimot ut til å ha betalt det likevel. Det kan riktignok hende at Rudolf Samersav sitt bo også skiller seg ut blant bobestyrer Berge sine andre bo og at selv ikke han betalte lignende utgifter i alle boene han bestyrte. Å trekke en konklusjon ut ifra eksempler i dette boet alene er derfor ikke mulig, men det er likevel en interessant observasjon.

Alt i alt ser det ut til å ha vært en del utgifter i boet til William, Rudolf og Anna Samersav. Ettersom de tre delte leilighet og eiendeler ble boene deres slått sammen og i fortegnelsen over det samlede boet finnes en «oppgave over eiendeler og gjeld» som viser den antatte verdien av boet satt opp mot utgiftene i det. I tillegg til skattekravene og gjelden hos fattigvesen til Rudolf fantes det en strømregning fra Oslo Lysverker, enda et gjeldsbeløp hos fattigvesenet tilhørende William Samersav, en regning fra Cheval dyrehospital for behandling av en terrier og et krav på 192 kroner og 39 øre fra en Willy Folmoe angående noen «bekleddingsgjenstande». Det fantes også krav om utestående husleie på til sammen 258 kroner og 30 øre. I tillegg til disse utgiftene står det en liste med utgifter gruppert sammen som «massekrav». Dette er utgifter som var blitt pådratt av boet under behandlingen, altså Likvidasjonsstyrets egne utgifter. Her står utgifter som for eksempel husleie fra perioden etter de overtok leiligheten, flytting av innbo, antageligvis til samlesentralene, og til og med «hjelp til å pakke». Salær til auksjonarius, registrering og ryddearbeid er også ført opp. Det finnes flere versjoner av denne oppgaven over eiendeler og gjeld i bomappene til Anna,

³⁵⁴ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0007 – brev fra Oslo forsorgsvesen jur. avd. til bobestyrer Andris Berge, datert 8. februar 1943.

Rudolf og William Samersav. Det står stort sett det samme i hver med unntak av noen betalinger som antageligvis er utført senere som vi ser i andre oppgaver over eiendeler og gjeld hvor det står oppført flere utgifter. De fleste av dem er fylt ut med skrivemaskin, med unntak av en som er fylt ut for hånd. En annen forskjell mellom versjonene av dette dokumentet er verdien av boet. Noen er utfylt med taksert verdi av boet mens andre som er fylt ut senere har oppført det beløpet de fikk ut av salget av eiendelene ved auksjon. Dette beløpet er mindre enn den takserte verdien. Den takserte verdien eller «eiendele iflg. registrering» var 1083 kroner for det samlede boet til Anna, Rudolf og William Samersav. Beløpet de fikk ut av salget var derimot 1037 kroner. Om man legger sammen alle beløpene under kolonnen for gjeld, hvilket også inkluderer skattekravet som ikke ble betalt, blir det 1824 kroner og 69 øre.³⁵⁵ Basert på dette regnestykket alene ser det altså ut som at Likvidasjonsstyret tapte en del på dette boet. Debetsaldoen til William og Rudolf etter krigen var som nevnt kun 36 kroner og 90 øre. Om man legger til skattekravet blir det 287 kroner og 11 øre og tilsvarer under en tredjedel av forskjellen mellom salgsbeløpet og gjelden til boet. Mesteparten av gjelda ble altså betalt.

I forhold til utgifter var ikke Leon Samersav sitt bo noe særlig mindre komplisert. Han hadde en utestående gjeld hos Oslo Forsorgsvesen på 2523 kroner og 29 øret ettersom han hadde mottatt støtte fra fattigvesenet i perioden 24. april 1934 til 21. juli 1941.³⁵⁶ I tillegg skyldte han skatt til Oslo Kommune til et beløp av 165 kroner og 21 øre og det var også kommet et krav om resterende statsskatt fra skattefogden på 37 kroner.³⁵⁷ Sistnevnte ble justert opp med 7 øre i et senere brev.³⁵⁸ I brevene relatert til prosessen omkring frigjørelsen av boet står det også at en del av Else og Leon Samersav sine eiendeler var blitt kjøpt i henhold til avbetalingskontrakter hvilket de hadde måtte ta opp lån for å betale og sannsynligvis hadde noe gjeld her.³⁵⁹ I samme brev nevnes også gjelden de hadde til Forsorgsvesenet. Det virker derfor ikke usannsynlig at den store gjelden til Leon og Else Samersav kan ha bidratt til at søknaden om boets frigjørelse ble innfridd. Husleie og brensel der de bodde var heller ikke betalt for januar 1943 hvilket tilsvarte et samlet beløp på 87 kroner og 70

³⁵⁵ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976 – diverse dokument merket som «Oppgave over eiendeler og gjeld», ikke datert.

³⁵⁶ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Forsorgsvesenets juridiske avdeling til Andris Berge, datert 8. februar 1943.

³⁵⁷ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Kemnerkontoret hos Oslo Kommune til Andris Berge, datert 27. januar 1943.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Skattefogden i Oslo til Andris Berge, datert 12. januar 1943.

³⁵⁸ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Skattefogden i Oslo til Andris Berge, datert 29. januar 1943.

³⁵⁹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Andris Berge til Likvidasjonsstyret, datert 3. august 1943.

øre.³⁶⁰ Alle disse kravene ble stående uberørt av bobestyrer Berge mens søknaden om frigjørelse ble behandlet. Da det til slutt ble bestemt at boet skulle frigjøres til Leon sin kone Else sendte Berge brev til alle som hadde kommet med krav, med unntak av kravet om utestående leie og brensel, hvor han skrev at kravene deres ble oversendt til Else Samersav.³⁶¹ Etersom boet ble frigjort og betalingskravene ble overført var det heller ingen utestående krav sendt til dem i sammenheng med Tilbakeføringskontorets oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse etter krigen. Leon Samersav fikk derimot et brev hvor han fikk vite at han fikk tilbake 17 kroner og 72 øre som var kontanter beslaglagt av Stapo.³⁶² Han fikk derimot kun små forskuddstrekk av dette beløpet over lengre tid.³⁶³

5.6 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg sett på noen utfordringer ved behandlingen og hvordan bobestyrerne behandlet disse. Disse utfordringene er basert på forhold som jeg oppdaget mens jeg gikk gjennom bomappene, og de som er tatt opp i dette kapitlet er tyveri, oppgjør med tyske myndigheter og betalingskrav som ble sendt bobestyrerne angående boene de behandlet i tillegg til frigjøring av bo og hva bobestyrerne gjorde dersom et bo var mer eller mindre verdiløst. Når det gjelder tyveri ser det ut til at dette var en reell utfordring ettersom Petter Harlem alene opplevde dette i to av sine bo og måtte selv passe på leiligheten til Israel Krupp. Om det var vanligere med tyveri blant de mer verdifulle boene er vanskelig å si basert på dette alene, men det er uansett mulig å konkludere på bakgrunn av dette tilfellet og det som ble stjålet at det kunne være frustrerende for Likvidasjonsstyret ettersom de var ute etter å inndra så mange verdier som mulig. Basert på hvor verdifullt boet til Israel Krupp var, er det riktignok sannsynlig at boets verdi kan ha hatt noe å si. At de to boene i denne oppgaven som ble utsatt for tyveri også var de mest verdifulle samtidig som at det mest verdifulle av de to i tillegg ble forsøkt inndratt av tyske myndigheter er nok ingen

³⁶⁰ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Høyesterettsadvokat B. Dahl-Hansen til Andris Berge, datert 11. januar 1943.

³⁶¹ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Andris Berge til Skattefogden i Oslo, datert 11. november 1943.
RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Andris Berge til Forsorgsvesenets juridiske avdeling, datert 11. november 1943.
RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Andris Berge til Kemnerkontoret hos Oslo Kommune datert 11. november 1943.

³⁶² RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – spesifikasjonsskjema med ref. nr. 576 for Oppgjør av Likvidasjonsstyrets fellesmasse datert 10. desember 1946.

³⁶³ RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Tilbakeføringskontoret v/ Theis Høyer til Leon Samersav datert 19. desember 1946.

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 – brev fra Tilbakeføringskontoret v/ Henry O. Foynt datert 14. oktober 1947.

tilfeldighet. Som nevnt tidligere i oppgaven var mangel på varer og hus en motivasjon for NS-regimet å inndra disse eiendelene i tillegg til at de ønsket å tjene på det selv uten at tyskerne fikk tak i alt. I tilfellet med Israel Krupp ser vi at tyske myndigheter kunne komme dem i forkjøpet og de brydde seg heller ikke nok til å gi Likvidasjonsstyret beskjed. Ettersom å inndra disse formuene var en viktig prioritet for NS-regimet forsøkte de å få boet tilbake igjen hvilket de lyktes med takket være sympatiske nordmenn i tyskernes ansettelse. Israel Krupp sitt bo ser ut til å være et eksempel på hvor mye konflikt det kunne være rundt et bo, spesielt et som var av såpass verdi som dette. Dersom det motsatte var tilfellet, at boet var verdiløst som i tilfellet med Max Martin Kassan, ble det nedprioritert og behandlingen innstilt. Dersom et bo ble ønsket frigjort ble det tatt opp i behandling hvor endelig avgjørelse gikk helt opp til Quisling selv. Hvor mye boets verdi eller gjeld hadde av betydning i forhold til denne avgjørelsen er derimot vanskelig å si. Hva fordringene angår ser det ut til å ha variert mellom bobestyrerne i forhold til hvor mye de tok dette på alvor. At det ble produsert et rundskriv fra Finans- og Tolldepartementet i forhold til betaling av skatter kan også sees som et tegn på hvor opptatt de var av å tjene så mye som mulig hvilket naturligvis også gjorde at de ville unngå så mange utgifter på disse boene som de kunne. Hvorvidt disse fordringene ble betalt eller ikke kan også ha variert basert på hvor store verdier det fantes i boet. At en del av disse kravene som ikke var blitt betalt igjen ble sendt ut etter krigen til både overlevende og omkomne jøder er etter min mening blant de mest oppsiktsvekkende observasjonene i denne oppgaven og burde tas opp i videre forskning. Det at fordringene om husleie i flere tilfeller ikke ble betalt selv om Likvidasjonsstyret sendte ut et rundskriv som ser til å antyde at dette egentlig skulle gjøres er også interessant.

6 Oppsummering og konklusjon

6.1 Behandlingen av jødebo

Denne oppgaven har i hovedsak handlet om bobestyrerne og deres behandling av jødebo ved å grundig undersøke en liten andel bo tilhørende fem jødiske familier. Alle med lik bakgrunn, men med personer i ulike samfunnslag og med ulik rikdom. Bobestyrerne som behandlet boene deres, har på sin side vist seg å være fra ganske ulik bakgrunn hvilket har gjort utvalget av bobestyrere og bo i denne oppgaven ganske variert. Graden av variasjon har vært større enn i utgangspunktet forventet da arbeidet med oppgaven startet hvilket har også økt oppgavens verdi i forhold til forskning og løftet dens empiri. I forhold til antall bobestyrere og bo som ble behandlet totalt er dette kun et lite utvalg som det er vanskelig å trekke generelle konklusjoner fra, men graden av detaljer gir likevel et innblikk i hvordan de jobbet og forvaltet boene de hadde ansvar for. Det bidrar også til å øke kunnskapen om og innsikten vi har i den økonomiske likvidasjonen av jødene i Norge. De konklusjonene som gis i denne oppgaven er derfor kun i forhold til det som kommer frem på bakgrunn av de kildene behandlet her. I denne sammenheng vil jeg nå oppsummere det jeg har gjort rede for i denne oppgaven og komme med endelig konklusjoner basert på forskningsspørsmålene i introduksjonskapitlet. Disse var hvordan behandlet bobestyrerne jødebo, og hvilke motiver hadde de og hvordan kan de ha påvirket arbeidet?

Det første jeg skal oppsummere er hvordan jødeboene ble behandlet. Jeg har gått nøye gjennom bomappene tilhørende fem jødiske familier og analysert dokumentene i disse i et forsøk på å forstå og kunne gjøre rede for hele behandlingsprosessen. I denne oppsummeringen vil jeg forsøke å sette dette opp kronologisk i den grad det er mulig, et arbeid gjort enklere takket være Sophus Noreger og hans detaljerte gjennomgang av behandlingen til boene tilhørende familien Stiris. Det er derimot viktig å nevne at hans arbeid ikke nødvendigvis er likt de andre bobestyrerne. Noreger var også, sammen med Almer Haug, uten noen bakgrunn i juss, men ettersom han hadde arbeidet med avvikling av bo tidligere kan han likevel regnes blant de mer erfarne bobestyrerne i den forstand. På grunn av kildematerialet tilstede i dette tilfellet vil jeg bruke denne listen som utgangspunkt og basere gjennomgangen av bobehandlingen på denne samt gjøre en generell oppsummering basert på

det jeg har funnet ut om behandlingen av de andre boene i oppgaven.

Først og fremst ble bobestyrerne gitt bo som de skulle behandle. Den grad de hadde noe kontroll over dette er vanskelig å si, men med tanke på den mengden bo de behandlet og hvor forskjellige disse jødene kunne være er det lite sannsynlig at de i noen særlig stor grad ba om å få enkelte bo til behandling og de ble trolig oppnevnt som bobestyrere over de enkelte bo. Unntak finnes derimot alltid, som eksempelet Mangset trekker frem hvor en person sa nei til oppnevningen, men det er ingenting blant kildene i denne oppgaven som tyder på at noen av boene gjennomgått her var ønsket eller etterspurt av bobestyrerne som behandlet dem. Olav Howlid Evju mente han følte seg tvunget til å drive behandlingen, men uansett om de ble oppnevnt uten tydelig samtykke var de nok likevel villige til å drive behandlingen på bakgrunn av økonomisk vinning for deres egen del. Deretter produserte de proklama over boene som ble publisert i sidene om offentlige kunngjøringer i NS-avisen Fritt Folk. Dette begynte allerede i november 1942 for de boene som først gjennomgikk behandling. Videre mottok Noreger opplysningsblad som ble sendt til Likvidasjonsstyret fra statspolitiet om jødene han behandlet. Noreger og Evju er de eneste som nevner noen direkte korrespondanse med statspolitiet i forhold til informasjon om jødene boene de skulle behandle tilhørte, så det er vanskelig å si om dette var rutine eller ikke. I Evju sitt tilfelle mottok han også feilinformasjon, så hvor pålitelig informasjonen de fikk var er også under tvil av den grunn. Det kan riktignok hende at de mottok informasjon eller drev korrespondanse med statspolitiet som ikke dukker opp i bomappene. Uansett fulgte deretter registreringen av boene hvilket innebar å registrere alt av eiendom, inventar, og formuer av alle slag tilhørende de respektive jødene. Dette kunne ta sin tid, og registreringen og takseringen av leilighetene i seg selv kunne ta opptil flere dager.

Behandlingen av leiligheter og eiendeler kom først og det er tydelig at de var opptatt av å ta vare på leilighetene. Eiendelene ble organisert og fordelt basert på om det var for eksempel bøker, gull- og sølvsaker, mat eller møbler. Alt utenom gull- og sølvsaker, og i familien Stiris sitt tilfelle også bøker, ble fordelt gjennom samlesentralene hvor de ble kjøpt opp av frontkjempere og auksjonsforretninger samt større organisasjoner. Gull- og sølvsaker ble senere beslaglagt av statspolitiet og gitt til tyske myndigheter. Etter alt i leiligheten var sortert, rensert dersom nødvendig, og transportert vekk satte de i gang med å måle opp leiligheten og fylle ut skjema angående leiligheter hvor de beskrev størrelse, antall rom samt hvilken stand leiligheten var i. Å få leilighetene i stand var tydelig noe de prioriterte på bakgrunn av hvor verdifulle de var for NS-

regimet grunnet husmangelen på denne tiden. Det var derfor også viktig å passe på leilighetene for å unngå tyveri hvilket skjedde i noen tilfeller, spesielt hvor de risikerte å miste store verdier som i tilfellet med ranet i leilighetene til Israel Krupp og hans bor Isak. Dersom det kom noe i veien for inndragningen av et bo var det en viktig prioritet å ordne dette, selv om de i noen tilfeller måtte stille seg opp mot tyske myndigheter. Sistnevnte har en klar sammenheng med tilfeller hvor boet var mye verdt ettersom det eneste tilfelle hvor dette skjedde blant boene i denne oppgaven var boet til Israel Krupp som var det desidert mest verdifulle av dem alle. I dette tilfellet ble boet frigjort til Likvidasjonsstyret fra tyskerne med hjelp fra en nordmann ansatt hos dem som tok over leiligheten og fikk kjøpe opp alt av inventar. Til tross for hvor nøye de var med å få med seg alt av verdier er det tydelig at dersom det var lite eller ingenting å oppdrive ble det prioritert ned og i tilfelle med Max Martin Kassin ble behandlingen av boet avsluttet før det var ferdig avviklet. Tyske myndigheter kunne også ta over jødebo via rekvirering dersom de hadde behov for det slik eksemplene Bruland trekker frem viser.

Da registreringen og sorteringen av fysiske midler var ordnet begynte de å undersøke og registrere økonomiske midler som bankbøker, forsikringer og lignende. For å kartlegge dette tok de kontakt med arbeidsplasser, banker og selskap hvor de eide aksjer og lignende. Om de hadde noe eierskap av annen eiendom eller på noen måte hadde økonomisk samarbeid med andre parter måtte undersøkes. Bobestyrerne og Likvidasjonsstyret var også opptatt av om de eide biler ettersom de var regnet som en spesielt lukrativ vare. I de fleste tilfellene i denne oppgaven eide ikke jødene stort mer enn sin egen leilighet, eller ikke en gang det dersom de leide. Som nevnt var det å leie riktignok langt mer vanlig og ganske annerledes den gang enn det er i dag, så det at de leide har av den grunn ikke nødvendigvis så mye å si i forhold til hvor velstående en person var. Likevel er det tydelig at de fleste jødene i denne oppgaven ikke var spesielt rike. I tilfeller som med Israel Krupp var saken derimot annerledes og det kunne vise seg å være vanskelig å spore opp alt de var involvert i. Behandlingen av boet til Israel Krupp viste seg i tillegg å være spesielt problematisk ettersom han ifølge bobestyrer Petter Harlem mest sannsynlig hadde makulert dokumenter som viste hvilke formuer han hadde. For å undersøke hvilke formuer som fantes foretok de undersøkelser hos ligningsmyndighetene og de holdt seg oppdatert dersom det kom nye instruksjoner og rundskriv ettersom de da gikk gjennom boets mappe for å undersøke om det fantes noe som disse påvirket. Dette var i hvert fall slik arbeidet ble gjort av Sophus Noreger. Gamle fordringer eller henvendelser ble likevel ikke nødvendigvis fulgt opp på bakgrunn av nye skriv, selv ikke i Noreger sitt tilfelle,

som vi har sett i forhold til rundskrivet Likvidasjonsstyret sendte ut om betaling av husleier. Disse leiekravene var ikke alltid blitt betalt til tross for at rundskrivet antyder at de skulle ha blitt det. Under dette arbeidet virker det ikke som om de fleste bobestyrerne hadde noe eget kontor hos Likvidasjonsstyret dersom man merker opp lokalene deres på et kart slik det er gjort i vedlegg 4. De arbeidet med behandlingen av bo på sine egne kontor på sine respektive arbeidsplasser. Dette kan ha noe å gjøre med at flere av dem var innblandet i andre NS-engasjement, og det ville vært ubeleilig dersom de var tvunget til å bevege seg mellom kontor for å utføre de forskjellige typene arbeid som de hadde.

Samtidig som dette foregikk mottok de også betalingskrav, eller fordringer, på bakgrunn av proklamaene de i begynnelsen hadde publisert. De fleste av disse kravene hadde å gjøre med skatter, ubetalt husleie, brensel og strømreregninger. Dersom det fantes annen gjeld i form av mottatt støtte fra fattigkasser og lignende ble også dette sendt inn. Hvor mye av dette som ble betalt varierte fra bo til bo, men det var visse rammer som de kunne forholde seg til. Dette inkluderte fristen for inkassokrav satt i publisert proklama og rundskriv slik som det sendt ut 15. mai 1943 som begrenset hvilke skatter de hadde krav til å betale. Til tross for disse rammene virket det noe tilfeldig hva som ble betalt og ikke. Almer Haug betalte strømreregninger som ble sendt etter fristen skrevet i proklama samtidig som at krav om innbetaling av gjeld til Oslo Forsorgsvesen, som var sendt innen fristen, ikke var blitt betalt. Sistnevnte kan derimot forklares ved at bobestyrerne så ut til å ikke betale dersom boets verdi ikke var stor nok til at alle fordringer kunne dekkes. Om det fantes andre henvendelser i forhold til bo ble disse behandlet fortløpende. Frigjøringen av boet til Leon Samersav til hans kone ble behandlet samtidig som behandlingen av boet var underveis. Dette virker logisk ettersom hvis boet ikke ble frigjort hadde de likevel kommet langt i en behandlingsprosess som de da kunne fullføre, og da det faktisk ble frigjort ga de enkelt og greit beskjed til alle kreditorer om å overgi sine henvendelser til de som boet ble frigjort til.

Til slutt begynte arbeidet med å samle alt av dokumenter og å produsere endelig regnskap over boene. I familien Stiris sitt tilfelle ble alle boene slått sammen regnskapsmessig. Ettersom det var vanlig å slå sammen bo av nær familie som bodde på samme sted ble nok denne delen av arbeidet utført slik i mer enn bare dette tilfellet. Da alt dette regnskapet, korrespondansen og andre dokumenter produsert i sammenheng med boets behandling var samlet ble de sendt til Likvidasjonsstyret med forslag om honorar for arbeidet. Hvordan de utregnet dette honoraret kan

være vanskelig å si. Det virker tydelig at de ble betalt per bo, men i forhold til om denne summen var basert på hvor mye arbeid som var gjort, boets verdi eller om det var en fastsatt sum per bo er det lite eller ingenting i kildene gjennomgått i denne oppgaven som belyser. Bruland trekker frem et eksempel hvor en bobestyrer sa at det var vanlig å ta ti prosent av boets aktiva i honorar og at dette var regnet som «vanlige» forhold. Basert på hvordan denne bobestyreren klagde over denne ordningen kan det derimot hende at noen bobestyrere foreslo honorar på andre grunnlag enn denne ti prosentregelen. For eksempel tok Noreger seg bedre betalt for behandlingen av boet til familien Stiris enn Kramer gjorde for behandlingen av boet til familien Kassin enda disse boene ser ut til å ha vært av lik verdi. Kanskje noen bobestyrere tok bedre betalt enn andre basert på hva slags status de hadde. Når behandlingen av boene var fullført, varierer også. Sophus Noreger skriver i sin arbeidsinnberetning at boene til familien Stiris var endelig oppgjort 15. mai 1943, og innberetningen i seg selv var skrevet 22. mars 1944. Petter Harlem skrev en endelig oversikt over boene han hadde behandlet i januar samme år. Uansett virker det som at behandlingen og avviklingen av de fleste jødebo var fullført innen sommeren 1944 basert på de kildene som er gjennomgått i denne oppgaven.

Et spørsmål man stiller seg til slutt er i hvor stor grad behandlingen av boene varierte avhengig av dets verdi. Jeg mener at det finnes en grad av sammenheng mellom boets verdi og hvordan det ble behandlet, men den grad en slik sammenheng finnes er basert på tilfeldigheter og logikk som ikke nødvendigvis viser til noen bevisst forskjell i behandling kun på bakgrunn av boets verdi i seg selv. Med såpass få bo å sammenligne blir det også i stor grad spekulasjon. Likevel vil jeg gå gjennom og legge frem grunnlaget bak min konklusjon i forhold til dette spørsmålet. Det første, og viktigste, eksemplet er behandlingen av boet til Israel Krupp. Som nevnt var dette boet det mest verdifulle blant boene i denne oppgaven med sin samlede verdi på hele 37 443 kroner og 18 øre. Det var også det boet med flest utfordringer og en stor del av oppgaven har blitt dedikert til behandlingen av dette boet alene. Det at dette boet hadde så mange problemer er i seg selv sannsynligvis grunnet dets verdi. Først forsøkte tyskerne å inndra det selv, noe de ikke prøvde på med noen av de andre boene i denne oppgaven, og mens dette foregikk ble det også begått et tyveri. Bobestyrer Harlem nevner at det også ble begått et tyveri i boet til Israel sin bror, Isak, som med en samlet verdi på 14 959 kroner også var større enn de fleste andre boene. Harlem gjorde av den grunn sammen med Likvidasjonsstyret en innsats for å få inndratt så mange av boets verdier som mulig. De greide å få boet frigjort fra tyskerne og meldte tyveriet til politiet for å få tilbake de stjålne verdiene. De

unngikk også å betale de fleste fordringene sendt til dette boet, men dette kan også ha vært i forhold til de rammene nevnt tidligere og ikke nødvendigvis noe de bevisst ignorerte på grunn av boets verdi. Det at det en periode var usikkert hvem som faktisk stod for inndragningen og avviklingen av det kan også ha hatt noe å si. Uansett er den debetsaldoen som Israel Krupp ble presentert for etter krigen påfallende stor hvilket kan tyde på at det fantes en del utestående krav som ikke ble behandlet av Likvidasjonsstyret. På den motsatte siden av verdispekteret har man boet til Max Martin Kassan. Behandlingen av dette boet startet på samme måte som de andre med å forsøke og finne ut av hans eiendom og formuer. Etterhvert viste det seg derimot at han eide så godt som ingenting og behandlingen av boet hans ble derfor avsluttet. Beslutninger slik som denne om å avslutte behandlingen kan også ha en bakgrunn i hver bobestyrer sine motiver og vilje til å fortsette den. I dette tilfellet virker det derimot som at det var så lite verdifullt at de rett og slett ikke hadde noen interesse av å bruke mer tid på det. Andre bo var mer viktige.

Det at det var så lite av verdi i boet førte altså til at det ble nedprioritert og lagt til side. Opp til det tidspunkt hvor bobestyrer Evju mente han hadde nok grunn til å anbefale denne avgjørelsen til Likvidasjonsstyret var boet blitt behandlet på lik linje med de andre. Den grad av sammenheng det finnes i forhold til hvordan boet ble behandlet og dets verdi er derfor tilsynelatende i stor grad pragmatisk. Om boet hadde stor verdi var det av den grunn også flere hunder om benet, mens dersom det var liten verdi avgjorde de enkelt nok at det ikke var verdt å gjennomføre behandling. Dette virker naturligvis logisk. Dette kunne også ha noe å si for bobestyrerne selv økonomisk. Selv om boet var lite verdt, og i Max Martin sitt tilfelle hvor behandlingen til og med ble innstilt, fikk de akseptert honorar for arbeidet, men dette honoraret ville naturligvis ha vært mindre enn hva de ville ha fått for behandling av et annet mer verdifullt bo. Å foreslå for Likvidasjonsstyret at behandlingen skulle avsluttes ville av den grunn også ha vært i deres egen beste interesse ettersom de da kanskje ville kunne bli oppnevnt til å bestyre bo av større verdi som de kunne tjent mer på. Det er en enda større mulighet for at dette var tilfellet dersom den ti prosentregelen Bruland trekker frem var utbredt i forhold til beregning av honorar. Da frigjøringen av boet til Leon Samersav ble undersøkt, og senere også fordringene til dette boet, ble det skrevet at disse kunne ha noe å gjøre med at boet ble frigitt. Dette kan også settes i kontekst av hvorvidt boet var prioritert i forhold til verdier. Avgjørelsen om å frigjøre boet kan ha blitt gjort på bakgrunn av hvilke krav det fantes ettersom de ville ha fått en lavere verdi dersom disse ble betalt og da var ikke boet noe å prioritere likevel. Dette er riktignok veldig spekulativt og det er viktig å ikke glemme hvordan denne avgjørelsen også kan

ha blitt gjort rett og slett på bakgrunn av at Leon sine kone, Else, som ba om å få boet frigjort var norsk og ikke-jøde.

6.2 Motiv for behandlingen

Som nevnt skriver Bruland at det under krigen var vare- og husmangel i Norge. Dette faller inn blant det som kan ha vært motivene for at dette arbeidet ble utført slik det var. Husmangelen gjorde også jødernes leiligheter verdifulle, og det å få tilgang på disse var uten tvil en viktig motivator. I tillegg har man også NS sitt ønske om å tjene det de kunne på en slik økonomisk likvidasjon som også hadde funnet sted i andre land på dette tidspunktet, ikke minst i Tyskland. Et problem med dette var at de ikke var alene om å ville tjene på det og tyske myndigheter blandet seg inn i prosessen selv etter de allerede hadde tatt eget initiativ til økonomisk likvidasjon i andre deler av landet som for eksempel Trondheim. Å gi inntrykk for at NS var så pragmatiske at økonomisk vinning var det eneste de hadde i tankene er likevel et syn som ignorerer noe av det mest sentrale når det gjelder bakgrunnen for den økonomiske likvidasjonen og til og med utførelsen av Holocaust som sådan. Nemlig det ideologiske aspektet. Antisemittisme og den nazistiske ideologi og alt det medførte er noe som disse aksjonene mot jødene ikke ville ha funnet sted uten og fungerer som en drivende motivator for hele prosessen. Man kan også se på det som en unnskyldning for å tilegne seg rikdom og makt på den måten at flere aktører så ut til å utnytte ideologien mer enn å ha vært påvirket av noen genuin overbevisning. Å sette opp eller rangere det pragmatiske og ideologiske aspektet av motivasjonen bak den økonomiske likvidasjonen er derimot et komplisert prosjekt som jeg har valgt ikke å gå inn i hva denne oppgaven. Det viktige i denne sammenhengen er å se på hvordan de kan ha påvirket arbeidet slik det er blitt gjort rede for i denne oppgaven basert på de kildene som er gjennomgått her.

Min konklusjon hva behandlingen av jødebo angår er at den ser ut til å ha vært styrt av pragmatiske motiver i langt større grad enn ideologiske. Denne konklusjonen er basert på hvordan jeg har observert ved kildestudier at denne behandlingen ble utført fra bobestyrer til bobestyrer i forhold til deres bakgrunn. Alle seks var riktignok medlem av NS, men ikke alle ser ut til å ha vært engasjert i partiets aktiviteter i like stor grad utenom arbeidet som bobestyrer for Likvidasjonsstyret. De største unntakene er naturligvis Noreger og Kramer. Hvordan de utførte arbeidet sitt viser heller ingen åpenbare tegn i retning noen ideologisk overbevisning. Som nevnt ved flere anledninger var

Noreger, som også virket som den mest ideologisk overbeviste bobestyreren i denne oppgaven, den tilsynelatende mest grundige i sitt arbeid. Dette kan derimot ha hatt mer å gjøre med hans tidligere erfaring enn hans grad av dedikasjon til NS. Han hadde arbeidet som direktør av sitt eget vellykkede selskap i mange år og oppnådd en høy grad av status i sin industri. I sin stilling hadde han også drevet avvikling av bo tidligere. Hvor nøye han var i sin dokumentasjon av behandlingen, hans eget tidligere arbeid og den grad det skiller seg ut blant de andre bobestyrerne kan derfor ha mer å gjøre med at han hadde bakgrunn som direktør av et større. Hvor dedikerte de var til NS kan naturligvis ha vært en motivator, men Noreger behandlet færre bo enn for eksempel Carl-Martin Kramer som er blitt beskrevet som en opportunist og ikke like overbevist om det ideologiske aspektet som Noreger. På en annen side var også Noreger aktiv som direktør av sitt eget selskap i tillegg til frontkjemper, så den mengden tid han hadde til å bestyre bo i utgangspunktet var nok begrenset. Mellom de andre bobestyrerne er det også liten variasjon i hvordan de så ut til å utføre sitt arbeid og var kun opptatt av å få en oversikt over og inndra så mye de kunne av jødernes eiendeler for å tilfredsstille ønsket om å tjene så mye som mulig på det. Å si at ønsket om å tilintetgjøre jødene kun var en unnskyldning for å inndra store verdier er derimot heller ikke helt riktig. At NS og Likvidasjonsstyret kanskje etter hvert ble mer opptatt av hva de kunne få ut av prosessen økonomisk enn at jødene i deres øyne endelig ble rensset fra landet er likevel en mulighet man ikke kan se bort ifra.

Disse pragmatiske motivene ser ut til å være enda mer i sentrum dersom man også ser på bobestyrernes honorar. I alle tilfellene vi har sett var lønningene veldig gode for behandlingen av boene. Olav Howlid Evju tjente så mye som 4625 kroner som bobestyrer, og Noreger tok betalt 1050 kroner for behandlingen av ett enkelt bo. Kramer på sin side foreslo 800 kroner for behandlingen av Kassan-boene. Petter Harlem, som bestyrer av boene til både Isak og Israel Krupp, tjente også godt på arbeidet, dog mindre enn man skulle tro på bakgrunn av at boene han bestyrte hadde en samlet verdi på 123 000 kroner og han selv skal ha tjent 6500. Andris Berge tjente 3900 kroner som bobestyrer, men i forhold til Almer Haug sitt samlede honorar som bobestyrer på hele 33 750 kroner var ikke dette spesielt mye. Som skrevet i kapittel 2 skriver Mangset at totalt honorar for bestyrelsen av bo kunne ligge mellom 1200 kroner og 35 000 kroner. Om man sammenligner disse beløpene med de eksemplene på vanlige årslønner i ordlisten ser man at dette var et veldig godt betalt arbeid på denne tiden selv for de som tjente de minste beløpene i forhold til andre bobestyrere. Selv om man ble oppnevnt som bobestyrer av Likvidasjonsstyret, i noen tilfeller under

«tvang» slik flere bobestyrere forsvarte seg selv etter krigen, er det ikke å utelukke at de ble drevet til å bestyre bo på grunn av det gode honoraret de mottok. Et unntak i dette tilfellet kan være Noreger. Han var allerede en velstående mann både før og under krigen takket være hans suksessrike kontormaskinforretning. Han tjente også store mengder penger på handel med tyskerne i tillegg til hans ordinære salg og drift. Han var også rik nok til å ha donert så mye som 20 000 kroner til Frontkjemperkontoret. De honorarene han mottok fra Likvidasjonsstyret for bestyrelsen av bo, gode som de var, har av den grunn antageligvis ikke betydd like mye for han som for de andre. På bakgrunn av dette kan det derfor hende at han var drevet mer av et ideologisk ønske om å fjerne jødene fra den norske økonomien enn at han kunne tjene godt på prosessen. Om det er tilfellet mener jeg at han er et unntak blant bobestyrerne så vidt jeg kan se på bakgrunn av det kildematerialet jeg har undersøkt i denne oppgaven. Eksempelet Bruland trekker frem om bobestyreren som snakker om ti prosentregelen og klager over at dette i visse tilfeller var urettferdig er et tydelig tegn på at pragmatiske motiv som økonomisk vinning stod mer i sentrum enn det ideologiske. De beløpene det har kommet frem at de tok i honorar for arbeidet som bobestyrere gjør dette enda mer tydelig.

6.3 Avsluttende tanker og videre forskning

Behandlingen av jødebo var en organisert og systematisk affære på bakgrunn av lovlige rammer satt av NS-regimet i form av loven av 26. oktober om inndragning av jødernes formuer og opprettelsen av Likvidasjonsstyret samt rundskriv og instruksjer produsert underveis. Det var en sentral del av den økonomiske likvidasjonen av jødene i Norge på den måten at alle jødernes eiendeler og formuer ble registrert, taksert og sendt til samlesentralene hvor de videre ble solgt til frontkjempere, NS-styrte organisasjoner og auksjonsforretninger. Det var derfor et viktig arbeid som gjorde det mulig for NS-regimet å utnytte jødene økonomisk så mye som mulig samtidig som de ble arrestert og deportert. Det er av den grunn viktig å se det som et av de definerende aspektene av Holocaust i Norge. Etter krigen ble Likvidasjonsstyret omgjort til Tilbakeføringskontoret og en ny gruppe jurister begynte sitt arbeid med å gjennomgå Likvidasjonsstyrets fellesmasse for å, som navnet tilsier, tilbakeføre formuene og gjenstandene til jødene. Det har derimot kommet frem i denne oppgaven at jødernes situasjon i stor grad ikke ble tatt hensyn til. Dessverre er dette noe som ikke er blitt behandlet i noen særlig stor grad i historieforskningen, og er noe som bør ses nærmere på i fremtiden. Nå som den økonomiske likvidasjonen av jødene har fått økt fokus i forskningen

omkring Holocaust er det også viktig å se på hvilke konsekvenser dette hadde for jødene etter krigen og en grundig gjennomgang av Tilbakeføringskontorets arbeid er noe som bør bli prioritert samt hvordan jødene som kom tilbake ble behandlet i forhold til den gjelden de da fikk vite om som hadde samlet seg opp under krigen. I tillegg burde disse bobestyrerne i seg selv også undersøkes nærmere i videre forskning. Å samle sammen informasjon og skrive om hvem de var har vært noe av det mest spennende arbeide med denne oppgaven, og burde gjøres grundigere innenfor feltet fremover. Dette er et arbeid som også vil gi en større oversikt over hva slags folk som var innblandet i prosessene rundt Holocaust i Norge. Dette arbeidet er nødvendig for at jødenes lidelser både under og etter krigen skal få den oppmerksomhet og respekt den fortjener.

Litteraturliste

- Abrahamsen, Samuel. *Norway's Response to the Holocaust, a historical perspective*. Holocaust Library. New York: 1991.
- Bruland, Bjarte. *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*. Dreyers forlag. Oslo: 2017.
- Bruland, Bjarte. *Jødeforfølgelsene i Norge*. i Dahl, Hans Fredrik (red.). *Danske tilstander, norske tilstander – forskjeller og likheter under tysk okkupasjon 1940-45*. Forlaget press. 1. utgave, 1. opplag. Oslo: 2010.
- Corell, Synne. *Krigens ettertid: Okkupasjonshistorien i norske historiebøker*. Avhandling for ph.d-graden i historie ved Institutt for arkeologi, konservering og historie, det humanistiske fakultet, Universitetet i Oslo. Oslo: 2009.
- Dean, Martin. *Robbing the Jews – the confiscation of Jewish property in the Holocaust 1933-1945*. Cambridge University Press. New York: 2008.
- Emberland, Terje og Kott, Matthew. *Himmlers Norge. Nordmenn i det storgermanske prosjekt*. Aschehoug. Oslo: 2012.
- Espeli, Harald, Næss, Hans Eyvind og Rinde, Harald. *Våpendrager og veiviser – advokatenes historie i Norge*. Universitetsforlaget. Oslo: 2008.
- Espeli, Harald og Berg, Trondh. *Tiden går – Gjensidige i 200 år*. Fagbokforlaget. Bergen: 2016.
- Fure, Jorunn Sem. *Universitetet i Oslo 1940-1945*. Unipub forlag. Oslo: 2011.
- Gjernes, Marta. *Jødar i Kristiania – dei fyrste innvandrarane si geografiske og sosioøkonomiske plassering i samfunnet frå 1851 til 1942*. Masteroppgave i historie ved UiO. Oslo: 2002.

Goksøyr, Matti og Olstad, Finn. *Skjebnekamp – norsk idrett under okkupasjonen 1940-1945*.

Aschehoug. Oslo: 2017.

Hagen, Thomas V. H., Kvanvig, Gro og Tronstad, Roger. *Jakten etter jødene på Agder –*

Fortellinger om det sørlandske Holocaust. Stiftelsen Arkivet. Kristiansand: 2016.

Harper Christopher S.. *Hva var kjent om jødeutryddelsene før Donau-deportasjonen?*. Samtiden nr

1 2015.

Hetland, Øystein. *Kva visste Nasjonal Samling om Holocaust?*. HL-senterets temahefte nr. 17. HL-

senteret. Oslo: 2012.

Hildberg, Raul. *Perpetrators, Victims, Bystanders: The Jewish catastrophe, 1933-1945*. Aaron

Asher Books. NY: 1992.

Hoffmann, Christhard. *Nasjonalhistorie og minoritetshistorie: jødisk historiografi i Norge*, i Heiret,

Jan, Ryymin, Teemu og Skålevåg, Svein Atle (red.). *Fortalt Fortid: Norsk historieskriving etter*

1970. Pax Forlag. Oslo: 2013.

Hosteland, Stig. *NS-Studentene ved Universitetet i Oslo. Masteroppgave i historie ved UiO*. Oslo:

2010.

Johansen, Per Ole (red.). *På siden av rettsoppgjøret*. Unipub forlag. Oslo: 2006.

Mangset, Stine Eriksen. *En kamp om verdier - Likvidasjonsstyret for inndratte jødiske formuer*.

Masteroppgave i historie ved UiO. Oslo: 2015.

Matthäus, Jürgen. *Historiography and the Perpetrators of the Holocaust*, i Stone, Dan (red.).

Historiography of the Holocaust. Palgrave Macmillan. New York: 2004.

Mendelsohn, Oskar. *Jødernes historie i Norge gjennom 300 år*. Bind I. 1. utgave.

Universitetsforlaget. Gjøvik: 1986.

Mendelsohn, Oskar. *Jødenes historie i Norge gjennom 300 år*. Bind II. 2. utgave.

Universitetsforlaget. Drammen: 1986.

Mendelsohn, Oskar. *Jødeforfølgelsene i Norge under 2. verdenskrig*. Norges hjemmefrontmuseum.

Oslo: 1990.

Michelet, Marte. *Den største forbrytelsen – ofre og gjerningsmenn i det norske Holocaust*.

Gyldendal norsk forlag AS. Oslo: 2014.

Nilsen, Thomas. *Familiene som forsvant – Den jødiske befolkningen i Vestfold 1880-1945*. Liv

Forlag/Forlagshuset i Vestfold. Larvik: 2015.

Pryser, Tore. *Holocaust i innlandsregionen*, i Johansen, Per Ole (red.). *På siden av rettsoppgjøret*.

Unipub forlag. Oslo: 2006.

Ulateig, Egil og Brenden, Geir. *Nordmennene på østfronten – deres egen historie i bilder*. 2. opplag.

Forlaget Reportasje. Lesja: 2005.

Skarpnes, Oluf et. al. *Skarpnes-utvalget, NOU 1997: 22*. Statens forvaltningstjeneste, statens

trykkning. Oslo: 1997.

Stone, Dan (red.). *Historiography of the Holocaust*. Palgrave Macmillan. New York: 2004.

Westlie, Bjørn. *Oppgjør – i skyggen av Holocaust*. H. Aschehoug & Co. Oslo: Først utgitt i 2002

med ny pocket utgave i 2010.

Internettressurser:

Flyvefoto over Sagene anno 1930. Dette fotografiet er eid av og tilhører Oslo museum og er tatt av en ukjent person. Bildet finnes tilgjengelig under en Creative Commons lisens og er hentet her:

<https://digitaltmuseum.no/011014411759/flyvefoto-oslo-sagene>

Kart over Oslo anno 1938. Dette kartet eies av og tilhører © Kartverket og kan finnes her:

https://kartverket.no/Kart/Historiske-kart/Historiske-kart-galleri/historiske-kart---detaljer/?kartid=amt2_kristiania-106_1938

VG sin digitaliserte database over *Våre Falne*:

https://www.vg.no/spesial/2015/vaare_falne/,

Artikkel publisert på dagen.no torsdag 29. desember 2011 og besøkt 15. oktober 2019:

https://www.dagen.no/Nyheter/J%C3%B8disk_begravelse_%C2%ABangrepet%C2%BB_i_Oslo-21850

Tom Stiris på UiO sine hjemmesider, siden er besøkt 2. november 2019:

<https://www.med.uio.no/klinmed/personer/vit/tomst/index.html>

Det Norske Akademis Ordbok:

<https://www.naob.no/>

Utdrag på norskgrafiskmuseum.no om «Pålæggersker og maskinpiker»:

<http://norskgrafiskmuseum.no/ngm-blog/p%C3%A51%C3%A6ggersker-og-maskinpiker>

Strategisk plan for Holocaust-senteret 2017-2020 tilgjengelig online og besøkt 28. oktober 2019:

https://www.hlsenteret.no/om/strategisk-plan/strategisk-plan_2017-2020_endeling-versjon.pdf

Kilder

Primærkilder fra Riksarkivet i Oslo:

Tilbakeføringskontorets arkiver:

RA/S-1564/D/Dd/L0069 – Samlesentraler

RA/S-1564/F/Fa/Fad/L0254 – Regnskapsmateriell til Petter Harlem

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946 – Bomapper til familien Jaffe

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946/0007 - Bomappe til Cecilie Jaffe

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946/0008 - Bomappe til Esther Jaffe

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0946/0010 - Bomappe til Hanne Jaffe

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947 – Bomapper til familien Jaffe

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0001 - Bomappe til Ida Jaffe

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0002 - Bomappe til Isak Jaffe

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0947/0004 - Bomappe til Samuel Bernhard Jaffe

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950 – Bomapper til familien Kassan

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0001 – Bomappe til Cecilie Kassan

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0002 – Bomappe til Max Martin Kassan

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0950/0003 – Bomappe til Rolf Nathan Kassan

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953 - Bomapper til familien Krupp

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0014 - Bomappe til Israel Krupp

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0016 - Bomappe til Moses, Hermann, Bernhard og Leopold Krupp

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0953/0017 - Bomappe til Rachel og Isak Krupp

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976 - Bomapper til familien Samersav

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0004 - Bomappe til Anna Waselinsky Samersav

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0005 - Bomappe til Leon Samersav

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0006 - Bomappe til Rachel Samersav

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0007 - Bomappe til Rudolf Samersav

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0976/0008 - Bomappe til William Samersav

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983 - Bomapper til familien Stiris

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0009 - Bomappe til Gabriel Philip, Jacob og Marcus Stiris

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0010 - Bomappe til Jacob Stiris

RA/S-1564/H/Hc/Hcc/L0983/0011 - Bomappe til Marcus Stiris

Landsvikarkivet:

RA/S-3138/0001/D/Da/L0215/0003 – Dnr. 1440 Harlem, Petter Ludvig

RA/S-3138/0001/D/Da/L0117/0005 – Dnr. 894 Haug, Almer Johan

RA/S-3138/0001/D/Da/L0072/0006 – Dnr. 610 Berge, Andris

RA/S-3138/0001/D/Dd/L0239/2628 – Dnr. 15888 Evju, Olav, Howlid

RA/S-3138/0001/D/Da/L0852 – Dnr. 3889 Kramer, Carl Martin

RA/S-3138/0001/D/Da/L1242/0001 – Dnr. 4389 Noreger, Sophus

Annet:

RA/S-1708/E/Ee/L0021A – Identitetskort for jøder

RA/S-1329/G/Ga/L0010 – Spørreskjema for jøder

RA/S-1329/G/Ga/L0011 – Spørreskjema for jøder

Publisert kildemateriale fra Nasjonalbiblioteket i Oslo:

Fritt folk:

Fritt Folk. 11. mars 1942.

Fritt Folk. 12. mai 1942.

Fritt Folk. 10. november 1942.

Fritt Folk. 2. desember 1942.

Fritt Folk. 25. januar 1943.

Fritt Folk. 9. april 1943.

Fritt Folk. 14. april 1944.

Fritt Folk. 4. desember 1944.

Andre aviser og diverse:

Aftenposten. 26. september 1938.

Aftenposten. 10. oktober 1942.

Aftenposten. Aften 22. juni 1945.

Aftenposten. Morgen 23. mars 1950.

Aftenposten. Morgen 31. mai 1968.

Arbeiderbladet. 13. februar 1924.

Bergens Tidende. 19. februar 1935.

Dagbladet. 14. november 1929.

Dagbladet. 3. juni 1930.

Dagbladet. 3. mars 1942.

Dagbladet. 19. desember 1945.

Dagbladet. 27. august 1946.

Morgenbladet. 9. januar 1928.

Morgenbladet. 16. juli 1928.

Morgenbladet. 2. august 1946.

Morgenposten. 16. mai 1964.

Norges Handels- og Sjøfartstidende. 23. mai 1931.

Norges Handels og Sjøfartstidende. 1. februar 1935.

Norsk Kunngjørelsestidende. 26. september 1936.

Norges Leger. 1996.

Norsk Lysingsblad. 29. mai 1940.

Norsk Lysingsblad. 25. juli 1946.

Oslo Handelsregister. 1938.

Oslo Handelsregister. 1941.

Oslo Handelsregister. 1942.

Oslo Handelsregister. 1947.

Rakkestad Avis. 17. oktober 1924.

Social-Demokraten. 4. mars 1928.

Ordliste³⁶⁴

I denne oppgaven går det igjen en del uttrykk og begrep som ikke nødvendigvis er allmennkunnskap eller er tydelig hva det faktisk betyr. Av den grunn er det viktig å gi en kort forklaring av disse begrepene slik at teksten blir lettere å forstå.

Aktiva: Et aktiva, eller aktivum, refererer til en samlet formue. Dette inkluderer alt av verdier og eiendeler som en person eier.

Avvikling: Å avvikle noe økonomisk, som en forretning, innebærer at det gradvis opphøres og legges ned. At det bringes til en avslutning.

Bobestyrer og bo: En person, gjerne en jurist, som bestyrer et bo. Et bo er de samlede eiendommene og formuene til en person eller forretning. Ordet brukes i sammenheng med for eksempel dødsbo eller konkursbo. I denne oppgaven brukes ofte ordet jødebo som refererer til boet tilhørende en jøde, altså alt jøden eide. Bobestyreren har ansvar for å behandle dette boet med det formål å avvikle det.

Bokettersyn: Et bokettersyn er en gransking av et firma sine regnskapsbøker. Særlig utført av ligningsvesen.

Debetsaldo og kreditt: En debetsaldo er en saldo som viser en gjeld. Dersom man setter opp et regnskap som viser debet, altså utgifter og kostnader, til venstre, og kreditt, altså formue og inntekt, til høyre vil debetsaldo referere til det som er igjen dersom debetsummen er høyere enn kreditten.

Dividende: En dividende er en dekning som uprioriterte fordringshavere får ved konkursoppgjør (fra NAOB). En dekning i dette tilfellet refererer til en betaling som dekker et gjeldsbeløp (fra NAOB).

Fordringer: Å fordre noe betyr å ha krav på noe. En fordring er altså et beløp man har krav på.

³⁶⁴ De fleste av disse definisjonene er hentet fra eller basert på NAOB. Der dette ikke er tilfellet er dette spesifisert med egen fotnote. <https://www.naob.no/>

Forfall: Et forfall i sammenheng med pengekrav som skal betales refererer til en viss frist som beløpet skal betales innen. Betales det ikke innen denne fristen har det forfalt.

Honorar: Et honorar er en godtgjørelse i form av penger for et utført arbeid. NAOB sier også at dette brukes spesielt i forhold til en utøver av et «fritt yrke» hvilket inkluderer yrker som advokat.

Innberetning: En innberetning refererer til en skreven rapport eller fremstilling av noe. I dette tilfellet et arbeid.

Omsette: Å omsette noe betyr å selge eller få noe kjøpt. En omsetning kan referere til hvordan noe ble solgt i forhold til pris. En fisk kan bli omsatt for 45 kroner, og en bedrift kan ha en omsetning på 4 millioner kroner.

Proklama: Et proklama er en offentlig oppfordring til eventuelle kreditorer om å melde sine krav angående spesifisert bo, vanligvis et dødsbo eller konkursbo, innen en viss frist. Hvis fristen overskrides bortfaller kravet.

Prokura: Et prokura refererer til en fullmakt en person har til å opptre på vegne av et firma.

Påleggerske: En påleggerske er et gammelt yrke som refererer til en kvinne som jobber på et trykkeri hvis rolle det er å fore trykkemaskinen med papir.³⁶⁵

Utpanting og utlegg: Utpant betyr å ta pant hos noen som ikke er i stand til å betale sin gjeld. Et utlegg er en sikkerhet for et pengekrav, og å ta utlegg i noe betyr å ta pant i for eksempel en eiendom som sikkerhet for en fordring.

Å trenere: Å trenere betyr å trekke ut i langdrag eller forhale en sak, gjerne for å vinne tid.

Økonomisk likvidasjon: Å gjøre opp og avvikle et bo. Å fjerne alle spor etter en person eller forretning økonomisk.

³⁶⁵ Denne definisjonen kommer fra et utdrag på norskgrafiskmuseum.no besøkt 3. november 2019:
<http://norskgrafiskmuseum.no/ngm-blog/p%C3%A51%C3%A6ggersker-og-maskinpiker>

Om økonomiske forhold: Ettersom denne oppgaven handler om noe som skjedde for over 70 år siden sier det seg selv at verdien av pengebeløpene som er oppgitt er ganske annerledes enn den er i dag. I den sammenheng har jeg funnet to eksempler på årslønn fra samtiden for å gi et inntrykk av hvordan de økonomiske forholdene var i samtiden. Disse to eksemplene kommer begge fra et avhør hos statspolitiet på Askim politistasjon høsten 1942. De som ble avhørt var en 23 år gammel ugift telefondame og en annen dame på 49 år som jobbet som bestyrer ved rikstelefonstasjonen i Askim. Førstnevnte hadde en årslønn på ca. 2000 kroner, og sistnevnte hadde en årslønn på ca. 4500 kroner.³⁶⁶ Disse er eksempler på en vanlig lønn og en god over gjennomsnittlig lønn på denne tiden. Bruland skriver at pengepolitikken under krigen hadde ført til en betydelig inflasjon, men ettersom disse beløpene kommer fra en kilde fra under okkupasjonen fungerer den derfor nokså pålitelig som et referansepunkt i forhold til lønninger i samtiden.³⁶⁷

³⁶⁶ RA/S-1329/D/Dc/Dca/L0038 – SP Journalsaker 3111, rapport til statspolitijefen avgitt av politibetjent Skaar ved Askim politistasjon, datert 12. september 1942.

³⁶⁷ Bruland, *Holocaust i Norge – Registrering, deportasjon, tilintetgjørelse*, 477.

Vedlegg 1 – Jødene³⁶⁸

Ester Jaffe

Isak Jaffe

Cecilie Jaffe

Hanna Jaffe

Ida Jaffe

Bassy Kassan

Max Martin Kassan

Mona Ester Kassan

Moses Krupp

Isak Krupp

Bernhard Krupp

Hermann Krupp

Anna Samersav

Rakel Samersav

Rudolf Samersav

William Samersav

³⁶⁸ Disse fotografiene er tatt fra identitetskortene til de respektive jødene. Alle jødene avbildet her omkom under krigen. Ingen identitetskort tilhørende overlevende jøder er funnet i arkivet. Kilde for identitetskortene: RA/S-1708/E/Ee/L0021A – Identitetskort for jøder

Vedlegg 2 – Bobestyrene³⁶⁹

Petter Harlem

Carl-Martin Kramer

Almer Haug

Olav Howlid Evju

Sophus Noreger

Andris Berge

Sophus Noreger som legionær i Den Norske Legion i Waffen-SS.

³⁶⁹ Disse fotografiene kommer fra forskjellige kilder. Noen kommer fra medlemskort hos NS eller vanlige identitetskort funnet i de respektive saksmappene fra landsviksarkivet, mens andre er funnet i aviser. Portrettet av Noreger er fra: *Bergens Tidende*, tirsdag 19. februar 1935, side 5.

Bildet under, av Sophus Noreger som legionær, er fra denne boka:

Egil Ulateig og Geir Brenden, *Nordmennene på østfronten – deres egen historie i bilder*, 2. opplag, Forlaget Reportasje (Lesja: 2005), 64.

Vedlegg 3 – Flyfoto over bydel Sagene anno 1930³⁷⁰

På dette bildet over Sagene fra 1930 kan man se det Rivertzke kvartal nederst til høyre. Veien som går mellom blokkene er Pontoppidansgate hvor familiene Krupp og Stiris bodde. På venstre side kan man se Mogaten gå parallelt med Sagene kirke ett kvartal ovenfor. Her bodde familien Samersav. Om man går videre nordover ut venstre side av bildet kommer man til Bjølsen hvor familien Kassan bodde i Stavangergata. Bildet er tatt av en ukjent person og tilhører Oslo Museum.

³⁷⁰ Dette fotografiet er eid av og tilhører Oslo museum og er tatt av en ukjent person. Bildet finnes tilgjengelig under en Creative Commons lisens og er hentet her: <https://digitaltmuseum.no/011014411759/flyvefoto-oslo-sagene>.

Vedlegg 4 – Kart over Oslo anno 1938 med avmerkede adresser³⁷¹

Oversikt:³⁷²

Jødene (rødt)

1. Pontoppidansgate 11 og 13 - Krupp og Stiris (mest familie)
2. Mogata 16 - Samersav (mest familie)
3. Stavangergata 35 - Kassan (mest familie)
4. Suhms gate 20 - Israel Krupp
5. Maridalsveien 46 - Samuel Jaffe
6. Casparisgate 4 - Leon Samersav
7. Lakkegata 71 - Jaffe (mest familie)
8. Jens Bjelkesgate 15 - Max Martin Kassan

Bobestyrerne (blått)

9. Hauchsgate 2 - Petter Harlem
10. Jacob Aallsgate 26 - Almer Haug
11. Karl Johansgate 21 - Sophus Noreger
12. H. Heyerdahls gate 1 - Carl-Martin Kramer og Andris Berge

Likvidasjonsstyret (gult)

13. Gardeveien 2 - Kontor
14. Schweigaardsgate 15 - Samlesentral A
15. Storgata 19 - Samlesentral B

³⁷¹ Dette kartet eies av og tilhører © Kartverket og kan finnes her: https://kartverket.no/Kart/Historiske-kart/Historiske-kart-galleri/historiske-kart---detaljer/?kartid=amt2_kristiania-106_1938.

Alle avmerkinger har jeg lagt inn selv på eget initiativ.

³⁷² Alle bobestyreradressene refererer til der de hadde kontor mens de jobbet, ikke hvor de bodde.

Isak Krupp bodde på Ullern som ikke sees på dette kartet og Olav Howlid Evju er det ikke funnet noen adresse på. Suhmsgate 20 og Gardeveien 2 ser ikke ut til å ha blitt bygd enda på dette kartet så disse plasseringene er ikke helt nøyaktige.

«Mest familie» i parentes refererer til det stedet hvor flest familiemedlemmer i de respektive familiene bodde. Det var ikke plass til å skrive inn alle navnene.

Vedlegg 5 – Snublesteiner lagt ned til minne om familiene Krupp og Stiris³⁷³

³⁷³ Dette bildet er tatt av meg selv med mitt eget kamera foran deres gamle adresser i Pontoppidansgate 11 og 13 i det Rivertzke kvartal på Sagene i Oslo. Bildet er tatt søndag 3. november 2019.